

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště historické sociologie

Bc. Soňa Hoffmannová

Odras haute couture v českých zemích

Diplomová práce

Vedoucí práce: **doc. JUDr. PhDr. Jan Štemberk, Ph.D.**

Praha 2014

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze dne 20. června 2014

Soňa Hoffmannová

Na tomto místě bych chtěla poděkovat doc. JUDr. PhDr. Janu Štemberkovi, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce. Jeho hluboké znalosti, profesionalita ale přesto lidský přístup pro mě budou inspirací i v osobním životě.

Abstrakt

Diplomová práce „Odras haute couture v českých zemích“ se zabývá módou ve druhé polovině 19. století a začátkem 20. století v českých zemích. Česká móda se před potvrzením národní samostatnosti v podobě Československé republiky vyvíjela mezi dvěma protikladnými tendencemi. Jednak docházelo k přijímání vlivů ze zahraničí, zejména z Francie, Anglie a Německa především prostřednictvím módních časopisů, a za druhé zde byla snaha o zachování národního svérázu. Cílem práce není analýza módních trendů v českém prostředí, ale analýza módy jakožto fenoménu spojeného s širšími společenskými aspekty, politickými orientacemi, budováním národní identity a zvláštním až absentujícím postavením české aristokracie. Diplomová práce sleduje pozici krejčího v českých zemích, jeho boj s počínající konfekční výrobou a srovnává jeho postavení s francouzskými krejčími tzv. coutiery, kteří si už ve druhé polovině 19. století vytvořili autonomní a na klientele nezávislé postavení.

Abstract

„Reflection of Haute Couture in The Czech lands“ deals with fashion in the second half of the 19th century and early 20th century in the Czech lands. Before confirmation of national independence in the form of Czechoslovak republic the Czech fashion was evolving between two opposing tendencies. First, there was acceptance of influence from abroad, especially from France, England and Germany particularly through fashion magazines, and second, there was an effort to preserve national originality. The target of this thesis is not the analysis of fashion trends in the Czech environment but analysis of fashion as a phenomenon linked to wider societal aspects, political affiliations, construction of national identity and specific, nearly missing position of Czech aristocracy. This thesis monitors the status of a tailor in the Czech lands, his struggle with the beginning of apparel production and compares his emplacement with the French tailors, also known as coutiers who have created an autonomous and independent status of the clientele already in the second half of the 19th century.

Obsah

Úvod	7
1. Charakteristika druhé poloviny 19. století v českých zemích	16
1.1. Ekonomické a technologické proměny	16
1.1.1. Textilní a oděvní průmysl v českých zemích	19
1.2. Proměna společenské struktury	23
1.3. Společenská mobilita a prestiž	25
1.4. Politické proměny	27
1.4.1. Národní emancipace a její dopady na módu	29
2. Teorie módy	31
2.1. Sociologie módy	31
2.2. Definice módy	33
2.3. Časové vymezení módy	35
2.4. Thorstein Veblen a Georg Simmel	37
2.4.1. Thorstein Veblen a Teorie zahálčivé třídy	37
2.4.2. Pojetí módy Georga Simmela	39
2.5. Ekonomické versus kulturní motivace módy	41
2.5.1. Sociální stratifikace	41
2.5.2. Móda a její působení na estetické rovině	42
2.5.3. Ženy a móda	43
3. Česká společnost a její vztah k módě	46
3.1. „Móda“ v prvních českých encyklopediích	46
3.2. Vývoj módních periodik v českých zemích	49
3.3. Pojem „módy“ v českém tisku	55
3.4. Národní inspirace vs. zahraniční vlivy	59
3.5. Módní idoly	64
3.6. Móda v jednotlivých třídách české společnosti	66
4. Český krejčí a francouzská haute couture	75
4.1. Krejčovství v českých zemích	75
4.1.1. Pánský krejčí vs. dámská krejčová	75
4.1.2. Právní regulace	76
4.1.3. Organizace krejčích a spojení krejčovských cechů a společenstev	79
4.2. Boj krejčích proti konfekci	81
4.3. Haute couture	85

4.3.1. Předpoklady pro vznik haute couture a její předchůdci ...	85
4.3.2. Vznik haute couture a její institucionalizace.....	88
4.3.3. Haute couture jako mocenský aparát	90
4.4. Krejčí- řemeslník nebo umělec?.....	91
4.5. Bratři Krachové a Matyáš Mottl.....	95
4.6. První české módní salony.....	96
Závěr	100
Seznam použité literatury a pramenů	106

Úvod

Současný francouzský filozof a sociolog, autorita sociologického zkoumání moderního systému módy, Gilles Lipovetsky považuje 80. léta 20. století za věk dovršené módy, kdy móda rozšířila svůj vliv na další a další oblasti kolektivního života. Kdy už není specifickým a okrajovým sektorem, nýbrž obecnou formou, která působí ve společenském celku. Celý tento proces začal už ve druhé polovině 19. století a trvá až do současnosti. Móda nás obklopuje, uplatňuje své trojí určující působení: pomíjivost, svůdnost a marginální odlišení a je viditelné kolem nás na ulicích, v průmyslu i v médiích.¹ Přesto se jí v rámci vědních disciplín nevěnuje dostatečná pozornost. Od 19. století, kdy se Georg Simmel a Thorstein Veblen jako první vyjádřili k tématu módy, stojí móda na okraji spektra vědeckého zkoumání a pouze pro několik málo autorů se stala ústřední otázkou, zatímco jiní se jí věnují pouze doplňkově. „Nadbytku časopisů odpovídá mlčení inteligence.“²

V českém prostředí je móda zkoumána jen z historického hlediska, tato snaha vrcholí pořádáním výstav módních oděvů v muzeích. Eva Uchalová, Ludmila Kybalová a jiní autoři se zabývají historií jednotlivých oděvů od gotiky až po prvorepublikové salony.³ Ukazují, jak se česká společnost oblékala v rámci posledních módních trendů, ale nezaměřují se na to, jaký vztah měla česká společnost k módě, jak specifická česká situace, spojená s bojem o národní emancipaci a v důsledku pobělohorských událostí s chybějící aristokracií podpořenou absencí dvora v českých zemích, ovlivnila módu. Za přínos své práce považují právě analýzu módy jako fenoménu, který úzce souvisí s kulturní, ekonomickou a politickou situací českých zemí. Tyto aspekty následně ovlivnily to, co móda pro českou společnost znamenala a odkud se brala módní inspirace. Cílem práce není popsat a datovat jednotlivé módní styly, ale díky

---

¹ LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti, móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 239

² LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti, móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 9

³ Výjimku tvoří zkoumání Jany Skarlantové, která se módě věnuje jako semiotickému tématu, ale ne přímo ve vztahu k české společnosti.

komparaci s francouzským prostředím ukázat klíčové faktory, které ovlivnily šíření módních vzorů v českých zemích a jejich přijímání různými společenskými třídami.

Těžiště práce leží v českých zemích ve druhé polovině 19. století, i když časově práce přesahuje až do 20. let 20. století, kdy došlo ke vzniku módních salonů podle francouzského vzoru. Zde se jedná spíše o výčet módních salonů, než o hlubší analýzu jejich fungování, vztahu ke klientům a celkovému postavení módního návrháře. Analýza prvorepublikových módních salonů by se tak mohla stát námětem pro rozšíření diplomové práce.

Moderní systém módy se zrodil ve Francii v roce 1859, kdy Charles Frederick Worth založil svůj módní salon a postavil tak základy haute couture. Přestože ve druhé polovině 19. století v českých zemích o instituci módy se všemi atributy, které přináší francouzské prostředí, nemůžeme hovořit, diplomová práce díky analýze textilního průmyslu a krejčovských společenstev na začátku druhé poloviny 19. století hledá předpoklady, které módu institucionalizovaly. Textilní průmysl byl zásadní i z hlediska zakládání konfekčních závodů, jejichž boj s pražskými krejčími práce studuje, přičemž práce si neklade za cíl hodnotit způsoby konfekční výroby, ale ukazuje, jak proti sobě obě skupiny podnikatelů soupeřily a k jakému vývoji jejich spolupůsobení vedlo.

Práce je rozdělena na čtyři větší oddíly, z nichž první se věnuje historickému úvodu do hospodářských a sociálních poměrů českých zemí ve druhé polovině 19. století. Zaměřuje se především na ekonomické a technologické proměny obsahující podkapitolu o textilním průmyslu, vynálezu šicího stroje a jeho významu, dále na proměnu společenské struktury, ke které došlo zejména díky urbanizaci, a nakonec i na politické proměny a jejich dopady na módu s podkapitolou o českém národním oděvu. Tato část textu je nutná pro zasazení tématu do širšího kontextu českých dějin a následné pochopení vztahu české společnosti k módě. Každá změna, která se v průběhu 19. století odehrála, nebyla izolována od

ostatních proměn, kapitola si proto klade za cíl zdůraznit ty proměny, které spoluvytvářely moderní systém módy tak, jak jej známe dnes.

Druhý oddíl se věnuje teorii módy. Úvodní podkapitola se zabývá především sociologií módy, zkoumá různé pohledy, kterými je možné se na módu dívat, a zaměřuje se na příčiny nedostatečného zájmu vědy o tuto oblast lidského života. Diplomová práce nechápe módu pouze v kontextu odívání, módní se mohou stát i různé doplňky, dekorativní předměty nebo například umění či jazyk, ale stejně jako většina jiných odborných prací se soustředí na oblast dámského odívání, kde jsou změny nejvíce patrné. Další podkapitoly vymezují módu pojmově, časově a prostorově a následně se věnují Thorsteinu Veblenovi a jeho koncepci o zahálčivé třídě a Georgu Simmelovi, jejichž pohledy jsou určující díky tomu, že vznikly ve stejném období, jakým se zabývá diplomová práce. Hlavním cílem této kapitoly je zhodnotit základní myšlenky obou autorů, srovnat obě koncepce a upozornit na rozdíly, které se projevují v pohledu na vztah módy a sociální stratifikace, v otázce spojení módy a ženy, která celé 19. století zaujímá vůči muži podřízené postavení, a také v otázce estetické funkce módy, která je jednou brána v potaz a jindy zcela ignorována.

Dvě poslední části práce jsou za stěžejní, neboť zde můžeme nalézt ústřední téma vztahu české společnosti k módě, postavení krejčího v české společnosti a komparaci s francouzským prostředím. Práce si zde klade za cíl na základě encyklopedií a periodického tisku vystihnout vztah české společnosti k módě v rámci jednotlivých společenských tříd a ukázat, jakými způsoby se jednotlivé módní vzory šířily napříč společností. Z pohledu struktury české společnosti práce vychází z rozdělení Anthony Giddense na společenské třídy. Konkrétně na vyšší třídu, jenž disponuje bohatstvím a mocí, které je schopna předávat svým potomkům, na střední třídu, jež je vnitřně nejrozmanitější a tím pádem i vnitřně nesoudržná, neboť nemá společný původ a kulturní postoje, a nižší třídu, která je povětšinou spojena s manuální prací.⁴ Při převažující absenci nejvyšší

---

⁴ GIDDENS Anthony, *Sociologie*, str. 397-436

šlechty a omezených možnostech nižší třídy je jádrem práce právě nesourodá střední třída, jejíž finanční možnosti a společenské aspirace se výrazně lišily. Z tohoto důvodu střední třída není předmětem většiny historických zkoumání a je velmi obtížné ji uchopit jako celek. Zároveň práce analyzuje přijímání módních vlivů a inspirací ze zahraničí versus snahu o módu českou. S tím se také pojí téma českých módních idolů, které se na první pohled mohly vytvářet stejně jako jinde v Evropě. Nicméně je otázkou, jestli svou úlohu nesehrála i nedostatečná národní autonomie a s ní spojené zájmy české společnosti.

Poslední část práce je rozdělena na dvě hlavní kapitoly. První zahrnuje působení českých krejčích od postupného zániku cechů a jejich přetvoření až do období vytváření krejčovských společenstev. Prostřednictvím krejčovského tisku reflektuje postavení krejčího ve společnosti a zejména boj českých krejčích proti konfekci. Lze předpokládat, že mezi konfekcionáři a krejčími panovala určitá rivalita v získávání a udržení klientely, je ale otázkou, v jakých směrech se projevovala a jak ovlivňovala samotnou krejčovskou tvorbu. Jelikož diplomová práce je zaměřena především na krejčovskou činnost, dívá se na zmíněnou rivalitu z krejčovské perspektivy a reflektuje problémy, které přinášela v životě běžného krejčovského mistra.

Druhá kapitola se věnuje vzniku a institucionalizaci haute couture ve Francii, která se výrazně odlišovala od systému módy, který fungoval do té doby. Text ukazuje, které aspekty ve změně módního systému hrály úlohu a v čem konkrétně spočívala proměna krejčího do nové pozice módního návrháře. Dá se předvídat, že pozice českého krejčího a móda vůbec byly vůči francouzskému prostředí opožděné, nicméně je otázkou, proč tomu tak bylo, neboť ekonomické vysvětlení se nezdá dostatečně komplexní a týká se pouze omezeného pohledu na společnost. Nabízí se otázka, jestli se politická situace českých zemí konce 19. století a 20. století mohla promítnout do instituce módy a jestli se v přijímání módy projevuje sebevědomí národa.

Při analýze vztahu české společnosti a módy práce postupuje na základě přímé metody, neboť pracuje především s dobovými módními časopisy a archivními prameny týkající se společenstva pražských krejčích, které nejlépe vystihují například vztah českých krejčích k nově vznikající a postupně se šířící konfekční výrobě nebo jednotlivých módních vlivů působících na českém území. V tomto směru bylo využití přímé metody nezbytné, protože obě témata nejsou detailně zpracovaná, a pokud se v některých publikacích objevují, tak pouze velmi okrajově a nikoliv komplexně. Nepřímou metodu využívá k doplnění kulturních, ekonomických a politických událostí, nicméně i zde se v dobových periodikách můžeme setkat s hodnocením různých technologických inovací, změn v zákonodárství nebo odrazem teorie módy na univerzitní půdě. Poznatky týkající se postavení krejčího jednak jako řemeslníka a jednak jako umělce diplomová práce komparuje s francouzským prostředím, které mělo v módním průmyslu již od počátku vůdčí postavení.

Zároveň práce využívá metodu historické sondy v případě pražských krejčovských spolků, ke kterému jsou k dispozici archivní materiály, na rozdíl od již zmíněného období první republiky, kdy se materiály týkající se módních salonů nedochovaly. Pražské krejčovské spolky jsou vybrány, protože Praha v rámci českých zemí určovala módní styl a přes Prahu se módní inspirace dovezené z Francie, Anglie a v pozdějším období i z USA šířily i do ostatních měst. Je sice pravdou, že módní průmysl kvetl i v ostatních městech, jako byl například Prostějov, sídlo konfekční výroby, nebo Mladá Boleslav, která se díky Karlu Vačlenovi, vydávajícímu několik periodik věnovaným módě, stala také módním městem. Ale Praha díky svému počtu obyvatel, rozloze a struktuře města, jež umožňovala šíření módních trendů prostřednictvím širokých tříd a parků, byla českým módním centrem.

V otázce použitých zdrojů je práce postavena především na studiu archivních pramenů a dobových módních časopisů, které poskytly autentický a emotivně zabarvený pohled na změny, které se v oblasti módy

i mimo ni odehrávaly, a tak pomohly pochopit náladu české společnosti. Archivní prameny tvořily materiály z fondu Společenstva krejčích, které obsahují stanovy zakládání pražských společenstev a výroční zprávy, které byly důležité pro analýzu vztahu českých krejčích a pro ve druhé polovině 19. století vznikající konfekce. Práce s prameny byla ztížena díky neroztříděnému fondu, což se následně objevuje i v citacích. Důležitým zdrojem byly módní časopisy, které se v českých zemích v podobě krejčovského tisku začínají objevovat na začátku 50. let 19. století, kdy Václav Huttar začíná vydávat česky psaný *Modní list pro hotovitele mužského oděvu*⁵, a v podobě dámsky orientovaného módního časopisu *Lada, beletristického a modního časopisu pro ženy*⁶ v 60. letech. V oblasti periodického tisku se nejpřínosnější staly *Zlaté dno*⁷ a *Akademické listy*⁸, neboť mimo obrazových a stříhových příloh obsahují články, které určitým způsobem hodnotí módní chutě české společnosti, postavení krejčího a zároveň přinášejí úvahy o módních orientacích na jiné země, jako byla Francie, Anglie nebo v pozdějších letech i Spojené státy americké, a s nimi spojené úvahy o národní emancipaci. Opačným příkladem jsou *Nové pařížské mody*⁹, které jsou prakticky pouze přepisem francouzských módních periodik a jen velmi těžko zde nalezneme francouzské módě neúslužné články. Dalším zdrojem se staly i české encyklopedie, zejména Riegrův slovník naučný a Ottův slovník naučný, které shrnují důležité aspekty, které móda pro českou dobovou společnost má. Největším problémem v oblasti archivních materiálů je dokumentace spojená s módními salony. Firemní archivy totiž neexistují, byly zničeny při znárodnění po roce 1948 v rámci socialistického boje proti buržoazní

---

⁵ *Mode-Blatt für Herrenkleidmacher = Modní list pro hotovitele mužského oděvu*. Praha: Václav Huttar, 1850-1856

⁶ *Lada: beletristický a modní časopis*. Praha: Antonie Körschnerová, 1861-1866

⁷ *Zlaté dno: módní list pro krejčí*. V Praze: Karel Bellmann, 1862-1874

⁸ *Akademické modní listy: orgán první akademie krejčovské v Praze ku pěstování mod a umění stříhačského*. Praha: Jan Kratina, 1898-1914

⁹ *Nové pařížské mody: list paní a dívek českých*. Frídová, Anna, ed. V Praze: Alois Hynek, 1895-1916. ISSN 1803-6341

tradicí nebo díky ignoranci a nezájmu při likvidaci posledních módních salonů v devadesátých letech minulého století.¹⁰

Jako primární literatura slouží i práce Thorsteina Veblena a Georga Simmela, které se staly základem pro vypracování kapitoly věnující se teorii módy. Oblasti módy se ve 20. letech 20. století věnuje nově vzniklá sociologie módy a ve druhé polovině 20. století se zájem o teorii módy prudce rozšiřuje spolu s tím, jak roste význam módy v moderní společnosti. Přesto práce staví hlavně na těchto dvou odlišných pojetích, protože jsou dobově nejbližší myšlení společnosti konce druhé poloviny 19. století a začátku 20. století. Rozdílné pojetí Veblena, jehož koncepce je založená na ekonomických funkcích módy, a Simmela, který naopak klade větší důraz na socio-kulturní aspekty módy, umožňuje podívat se na módu širší optikou.

Sekundární literaturu lze rozdělit na tu, která se věnuje českému prostředí a na francouzskou a anglickou zabývající se haute couture. V případě historického kontextu českých zemí byla nejpřínosnější především kniha Otty Urbana *Kapitalismus a česká společnost: k otázkám formování české společnosti v 19. století*¹¹ a texty věnované otázce ženství, rodině a struktuře obyvatelstva Pavly Horské¹² a Mileny Lenderové¹³. Jelikož se práce snaží analyzovat společnost od nejnižších k nejvyšším vrstvám, setkává se s úskalím nedostatečného zpracování šlechtického života v českých zemích. Výjimku tvoří monografie Zdeňka Bezecného *Příliš uzavřená společnost*¹⁴, která se však věnuje víceméně pouze Schwarzenbergům a na základě jejich života pak formuluje obecnější

---

¹⁰ UCHALOVÁ, Eva a kol. *Pražské módní salony 1900-1948*, str. 75

¹¹ URBAN, Otto a SEKERA, Martin, ed. *Kapitalismus a česká společnost: k otázkám formování české společnosti v 19. století*. Vyd. 2., V nakl. Lidové noviny 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 323 s. ISBN 80-7106-500-5

¹² HORSKÁ, Pavla et al. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. 474 s., [8] s. barev. příl. Pyramida. Panorama světových dějin. ISBN 80-7038-011-X

¹³ LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl, Život všední a sváteční / Milena Lenderová ... [et al.]*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, 2005. 180 s. ISBN 80-7194-756-3

¹⁴ BEZECNÝ, Zdeňk. *Příliš uzavřená společnost: orličití Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Historický ústav, 2005. 155 s. Monographia historica; sv. 5. ISBN 80-7040-698-4

úvahy o české aristokracii. Na nedostatek pramenů k této třídě společnosti upozorňují i Jana Machačová a Jiří Matějček v *Nástinu sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*¹⁵.

V otázce krejčovského řemesla je práce z velké části postavena na prvorepublikových studiích Josefa Wagenknechta¹⁶, který popisuje vznik a fungování krejčovských cechů a následně společenstev a znamená vhodné doplnění archivních pramenů v této oblasti. Problematická je kniha Jiřího Bendy *Oděvní průmysl v českých zemích*¹⁷, jež je v hodnocení některých faktů poplatná době svého vzniku.

Z hlediska vzniku jednotlivých oděvů bylo pro práci velmi důležité bádání Evy Uchalové, která se jako první podrobně věnuje české módě v době budování české národní společnosti. V této oblasti napsala jako spoluautorka sérií tří knih *Česká móda od roku 1780 do roku 1939*¹⁸ pod záštitou umělecko-průmyslového muzea, které řadu oděvů české společnosti 19. a 20. století také vystavuje. Samostatnou studii věnuje pražským módním salonům mezi léty 1900-1948, která je v této oblasti zcela unikátní. Díky detailní práci v archivu se jedná o velmi podrobný popis módních trendů v kontextu české společnosti, práce však neobsahuje obecnější teoretické závěry o působení politických, sociálních a ekonomických faktorů na módu.

K tématu francouzské haute couture byla zásadní literatura *Gilla Lipovetskeho Říše pomíjivosti: Móda a její úděl v moderních společnostech*,¹⁹ která ukazuje vnitřní logiku módní nestálosti v moderní době její organizační a estetické proměny. Nezajímají ho chronologické

---

¹⁵ MACHAČOVÁ, Jana a MATĚJČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*. Vyd. 2., V Karolinu dopl. 1. V Praze: Karolinum, 2010. 494 s. ISBN 978-80-246-1679-7

¹⁶ WAGENKNECHT, Josef. *Dějiny krejčí malostranských a hradčanských*. V Praze: J. Wagenknecht, 1931. 32 s. Krejčovská knihovna; sv. 1

¹⁷ BENDA, Jiří. *Oděvní průmysl v českých zemích. [Sv.] 1. Ústí nad Orlicí: Výzkum. ústav bavlnářský, 1984. 128 s. Z dějin textilu; sv. 7. suppl. 2*

¹⁸ UCHALOVÁ, Eva. *Česká móda 1870-1918: od valčíku po tango*. 1. vyd. v Olympii. Praha: Olympia, 1997. 126 s. ISBN 80-7033-463-0

UCHALOVÁ, Eva, WITTLICH, Filip a MORAVCOVÁ, Mirjam. *Česká móda 1780-1870: pro salon i promenádu*. 1. vyd. Praha: Olympia, 1999. 117 s. ISBN 80-7033-607-2

¹⁹ případně *Věčný přepych*

dějiny stylů, ale organizační, estetické a sociologické klíčové okamžiky, hlavní struktury a zlomové body, které určují vývoj módy.²⁰

---

²⁰ LIPOVETSKY Gilles, Úvod in. Říše pomíjivosti: Móda její úděl v moderních společnostech, str. 12

1. Charakteristika 2. poloviny 19 století v českých zemích

V 19. století dochází k mnoha ekonomickým, sociálním a politickým změnám, které postupně působily na textilní průmysl a následně i na módu. Do druhé poloviny 19. století Češi vstupovali s mnohem menším sebevědomím než jiné evropské národy, Vídeň potlačovala dlouhodobé české emancipační snahy a až italská vítězství a finanční krachy přiměly vídeňskou vládu zvolnit otěže, Češi se pak sebevědoměji prosazovali v kultuře, hospodářství i lokální politice. V Praze docházelo k významným demografickým změnám, během jednoho století se počet Pražanů více než ztrojnásobil, přičemž počet německy mluvících obyvatel klesl za poslední dvě desetiletí 19. století ze 14% na 6,5%.²¹

1.1 Ekonomické a technologické proměny

Z ekonomických proměn ovlivnil módu především mzdový růst a restrukturalizace ekonomických odvětví. Průmyslová revoluce kompletně proměnila zemědělství, výrobu, dopravu i další hospodářské sektory. Ve výrobním procesu se přecházelo od ruční výroby v manufakturách k tovární strojní velkovýrobě. Tovární výroba se v Rakousku začala prosazovat ve stejné době jako jinde v Evropě, kam pronikala průmyslová revoluce z Anglie vesměs se stejným zpožděním.²² Významnou roli v industrializaci střední Evropy hrála hornatá a méně úrodná část Českých zemí, kde se pěstoval len a odkud se plátenické výrobky vyvážely do zahraničí prostřednictvím německých obchodních domů.²³ Účast mezinárodního obchodu měla patrně úlohu i při vývoji podnikatelské iniciativy v průmyslových oblastech českých zemí- kromě jiného se vyvážely i luxusnější druhy textilních výrobků.²⁴ V Českých zemích byla

---

²¹ ŠLAJCHRT Viktor, *Století proměny*, in *Pražské módní salony 1900-1948*, str. 10

²² HORSKÁ Pavla, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, str. 233

²³ HORSKÁ Pavla, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, str. 235

²⁴ Tamtéž

průmyslová revoluce dovršena v období konjunktury koncem 60. let a počátkem 70. let, protože v hlavních odvětvích průmyslu převládla tovární výroba, v níž se používalo pracovních strojů a nových chemicko-technologických procesů, všeobecně rovněž převládlo používání parního stroje jako univerzálního motoru průmyslu.²⁵

Dalším důležitým faktorem byla výše mzdy. Ještě ve druhé polovině 40. let 19. století stoupají ceny víc než nominální mzda, období stabilně nízkých mezd je v českých zemích spojeno se zvyšováním sňatkového věku.²⁶ Teprve když na přelomu 60.-70. let za poklesu cen zemědělských výrobků rostla průměrná denní mzda, takže v roce 1872 dosáhla 97 krejcarů, reálná mzda začala v Rakousku stejně jako v západoevropských průmyslových státech vytvářet ceny životních potřeb.²⁷ Zemědělství sice přestávalo být výnosné, ale obyvatelé měli možnost hledat práci ve městech v různých průmyslových odvětvích. S tím souvisí faktor podporující rozmach módy a urbanizace. Konec 19. století se vyznačoval vysokou mírou mobility, možnosti, které se Evropanům otevřely všeobecným hospodářským růstem 19. století, byly jednou z příčin zvyšování střední délky života populací Západu v první polovině 20. století, protože milionům lidí bylo umožněno svobodně si vyhledat příznivější životní podmínky, než měli dosud.²⁸ Urbanizace, cestování a stěhování byly pro módu obzvláště důležité, protože městské prostředí umožňovalo rozmach oděvního průmyslu celkově a pohyb obyvatelstva zajišťoval lepší šíření módních vzorů, a to jak uvnitř českých zemí, tak napříč vyspělými státy moderní Evropy.

Tím, že se v druhé polovině 19. století podstatně uvolnily cesty k dosažení obživy pro většinu obyvatelstva, utvořily se příznivé podmínky pro populační vzestup i v době, kdy hospodářský růst kolísal či se dočasně

---

²⁵ BENDA Jan, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 41

²⁶ HORSKÁ Pavla, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, str. 216

²⁷ HORSKÁ Pavla, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, str. 217

²⁸ HORSKÁ Pavla, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, str. 219

zastavoval, růstem obyvatelstva se vytvořil stálý populační tlak, který působil na dokonalé využití všech zdrojů.²⁹

Pro předlitavskou ekonomiku byla velice podstatná horní třída obyvatelstva a zejména šlechta. V první polovině 19. století, kdy převažovala agrární výroba³⁰, šlechta vlastnila 2/3 celé zemědělské půdy v Předlitavsku. Ještě v roce 1906 mezi velkostatkáři v Čechách nalézáme 109 fyzických a právnických osob, jejichž držba přesahovala 3000 ha, 82 z nich náleželo k historické šlechtě, 10 k nově nobilitovaným, 5 patřilo obcím, 11 církvi a 1 firmě s občanskými majiteli. V rukou deseti největších velkostatkářů byla víc jak desetina země.³¹ Dalo by se očekávat, že s příchodem průmyslové výroby šlechta ztratí své privilegované postavení, ale to se nestalo. Po boku podnikatelů z měšťanských kruhů nacházíme celou řadu šlechticů, kteří spolufinancovali například oblasti železniční výstavby nebo se stávali členy správních rad a akciových společností. Kromě původního majetku šlechta získávala finanční prostředky ještě z reluce, se kterými mohla nadále disponovat ve své podnikatelské činnosti. Samostatně šlechta podnikala především v oblasti potravinářského a textilního průmyslu, ale i v hutnictví a těžbě uhlí.³² Nedostatečná kvalifikace šlechty se objevila až později. Její orientace na mnoho činností společenského života jí neumožňovala specializaci, a tak se v několika vlnách vrátila ke svému tradiční zemědělské výrobě. „Nápadným rysem šlechtického hospodaření ještě i ve druhé polovině 19. století byla neexpanzivnost ekonomické činnosti mimo vlastní panství, teritoriální uzavřenost typická pro předkapitalistické období. (...) Při rozdělování zisku měly ve šlechtickém hospodářství vždy přednost ‚veřejné‘ sociální

---

²⁹ HORSKÁ Pavla, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, str. 221

³⁰ Ještě v roce 1869 bylo 61% ekonomicky aktivních obyvatel zaměstnáno v zemědělství, 33% v průmyslové výrobě a jen asi 5% v sektoru obchodu, dopravy a nevýrobních živností. V roce 1910 bylo v zemědělství zaměstnáno 46%, 41% v průmyslu a v obchodním sektoru 12%. (HORSKÁ Pavla, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, str. 250)

³¹ LENDEROVÁ Milena, *Dějiny každodennosti „dlouhého 19. století“ II.*, str. 14

³² Tamtéž

funkce šlechty, ale především reprezentace a spotřeba, před investicemi do výroby.³³

Stejnou analogii najdeme i v módním odvětví. Na začátku byla šlechta tou třídou obyvatelstva, která udávala módní trendy. S poklesem její prestiže koncem 19. století její místo v módní avantgardě přejímají bohatí podnikatelé, velkoobchodníci a jejich rodiny. Za módní ikony již nejsou považovány urozené šlechtičny, ale herečky, tanečnice, umělkyně či dokonce ženy, které začínají podnikat.

1.1.1. Textilní a oděvní průmysl v českých zemích

Odvětví textilního průmyslu bylo jedno z prvních, které zasáhla průmyslová revoluce. Většina z manufaktur a později továren se nacházela v pohraničních oblastech. Znalosti o nových textilních strojích přicházely z Anglie už od druhé poloviny 18. století, byly to převážně stroje spřádací, mykací, česací a mechanické tkalcovské stavy, které změnily textilnictví jak kvantitativně, tak kvalitativně.³⁴ Vývoj textilního průmyslu se přesto jevil značně nerovnoměrně, ovlivňovaly to možnosti technické a technologické, svým stupněm vývoje, a ekonomické, využitím laciné ruční práce, odbytu surovinových zdrojů atd., rovněž zde působily sociální změny, v nichž se projevoval silný odpor k novým výkonným strojům, vliv řemeslných živností, přežívající zbytky cechovního systému, nedostatek odborných škol, a politické změny spočívající především v regulativních opatřeních státu.³⁵

První mechanizace v textilnictví byla zavedena ve 20. letech 19. století v bavlnářství, kde technický pokrok následně vyústil v barvení a potiskování bavlněných látek. Jako druhé následovalo vlnářství, kde se zpracovávala domácí vlna i vlna dovezená z Uher. V průběhu první poloviny 19. století se centrem vlnářství stal Liberec a Brno, kde už ve 30.

---

³³ MACHAČOVÁ Jana, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781- 1914*, str. 307

³⁴ EFMERTO VÁ C. Marcela, *České země v letech 1848- 1918*, str. 207

³⁵ EFMERTO VÁ C. Marcela, *České země v letech 1848- 1918*, str. 208

letech se předla vlna strojově, ale tkaní zůstávalo manuální.³⁶ Lnářství se proti těmto dvěma oborům opozdilo, první přádelna lnu byla uvedena do provozu až ve 30. letech v krkonošských pohraničních oblastech a dále v oblasti Českého Krumlova. Těžiště textilní výroby se pomalu přesouvalo z lnářství do bavlnářství a vlnářství a od 70. let se začalo díky územním ztrátám v severní Itálii rozvíjet i hedvábnictví.

S vývojem textilnictví souvisí hromadná výroba oděvů. Logicky v evropských zemích prošla rozhodující etapa průmyslové revoluce dříve v textilnictví než ve výrobě oděvů.³⁷ Navíc se musela vytvořit situace pro odbyt konfekčního oděvu. Kolem poloviny 19. století se výrazně snížil podíl obyvatelstva žijícího na venkově migrací do velkých měst a obcí³⁸, s čímž souvisí pozvolný ústup lidových krojů v krajích, kde se rozvíjela průmyslová výroba.³⁹ Konfekční výroba nezůstala orientovaná pouze na chudý lid, na přelomu 50. a 60. let se konfekce orientuje i na oděvy určené pro volný čas, sport atd. Zároveň se tento konfekční oděv musel přizpůsobit požadavkům a finančním možnostem své doby, to znamená, že přepych neměl v konfekční výrobě své místo tak, jak to známe dnes. To souvisí také s možností „reklamy“ nových oděvů, výstavní vitríny existovaly zřídka ve městech, venkov se musel spokojit s týdenními či příležitostními trhy, zde proto začala vznikat tradice obnošených a přešitých oděvů.⁴⁰

Ještě na přelomu století nedošlo ke kompletnímu zhotovování oděvů v továrnách, výroba byla doplňována domácí výrobou, v níž například krajkářské, výšivkářské, prýmkařské a další práce prováděla v českých zemích více jak polovina podomácku pracujících osob, a právě toto spojení tovární velkovýroby s domáckou prací bylo specifíkem českého textilnictví.⁴¹ V této tradici pokračoval i český podnikatel Meier

---

³⁶ EFMERTO VÁ C. Marcela, *České země v letech 1848- 1918*, str. 208

³⁷ BENDA Jan, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 8-9

³⁸ V roce 1850 už to bylo pouze 55% obyvatelstva, které žilo na venkově oproti 80% z předindustriální doby. (BENDA Jan, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 31)

³⁹ BENDA Jan, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 31

⁴⁰ BENDA Jan, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 32

⁴¹ EFMERTO VÁ C. Marcela, *České země v letech 1848- 1918*, str. 208

Mandl. Byl jedním z prvních, kdo se snažil nahradit obnošené a přešité oděvy novými a přitom cenově dostupnými. Meier Mandl byl z krejčovského cechu v Plumlově, který si pro založení své výroby vybral Prostějov. Množství levných pracovních sil nabral Mandl po krachu tkalcovských podniků z místních dělníků, kteří se přeorientovali na domácí krejčovinu.⁴²

Technologický pokrok v textilním průmyslu byl završen vynálezem šicího stroje. Již od konce 18. století existovaly snahy o stroj určený pro mechanické šití, pokusy Thomase Santa, Josefa Maderspergera či Berthélémyho Thimmoniera byly neúspěšné. První použitelný stroj zkonstruoval Američan Elias Howe roku 1845, o dvanáct let později za tento objev získal zlatou medaili na světové výstavě v Paříži. O vylepšení šicího stroje se později postaral Isaac Merrit Singer, který následně založil firmu Singer Manufacturing Co, jejíž roční produkce tvořila 431 167 kusů.⁴³ Poprvé se v Českých zemích objevil šicí stroj patrně v roce 1854 v dílně krejčího Matyáše Mottla, v té době si ho však mohli dovolit jen velice zámožní mistři.⁴⁴ V roce 1860 je šicí stroj znám už v dílně Meiera Mandla v Prostějově. Do běžného povědomí se ho pokusil dostat Vojtěch Náprstek, když ho v roce 1863 představil na průmyslové výstavě, která se pořádala na Sřeleckém ostrově a následně uspořádal kurz výuky šití v Americkém klubu českých dam.⁴⁵ „Přednášky tyto nadělaly mnoho hluku po Praze a po Čechách a vliv jejich na zlepšení naší domácnosti, stává se vždy zjevnějším, za to ale nevěnovali řemeslníci přednáškám téměř onu pozornost, jakou vlastní jejich prospěch by vyžadoval; neboť kdyby v přednáškách těchto nic jiného nebyli poznali, jen onen veliký pokrok, jímž se řemesla Angličanů, Francouzů a jiných národů před našimi honositi mohou, byl by zajisté prospěch tento značný.“⁴⁶

---

⁴² BENDA Jan, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 33

⁴³ BENDA Jan, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 43

⁴⁴ BENDA Jan, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 45

⁴⁵ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1780- 1870*, str. 66

⁴⁶ *Zlaté dno*, roč. 2, 1863, č. 3, str. 4

Rakousku výroba šicího stroje existovala jako přidružený produkt k součástkám pro textilní sektor, kolem roku 1860 se jich vyrobilo asi 200 kusů ročně, v českých zemích začala šicí stroje vyrábět firma Roesler & Komárek v Opavě až v roce 1881, z nichž nejosvědčenější a zároveň nejvíce cenově dostupný byl stroj Minerva.⁴⁷ Česká firma povětšinou zápasila s konkurenčním strojem výše zmíněného Singera, který v Praze zřídil vlastní prodejnu už v roce 1870. V osmdesátých letech po prvních nejistých reakcích šicí stroj převládl i v drobnějších krejčovských dílnách a stal se běžnou součástí vybavení měšťanských rodin.

Krejčovská společnost samozřejmě chápala vynález šicího stroje jako jeden z nejdůležitějších vynálezů na světě. „Stroj parní a telegraf elektrický nemohou se honositi, že by prokázali větší dobrodiní lidstvu, než vynález tento ve zvláštním svém oboru.“⁴⁸ Pokrok, který šicí stroj přinesl, nebyl spatřován jen v ekonomické oblasti, ale i v oblasti zdraví. Dosavadní výroba oděvů bez nových technologií vedla k větší námaze očí, špatnému držení těla a podle některých krejčích dokonce i k problémům trávícího ústrojí, způsobené mnohahodinovým nakláněním nad oděvem. Firma Wheelera a Wilsona⁴⁹ dokonce sestavila tabulku srovnání doby nutné pro zhotovení oděvů na šicím stroji a manuálně. Například košile pro pány byla bez šicího stroje vyráběna přes 14 hodin, zatímco s ním výroba trvala přibližně pouze 1 hodinu a 16 minut.⁵⁰ Už v roce 1869 se objevují i negativní stránky užívání šicího stroje, který je ve srovnání s jehlou mnohem těžší a práce s ním mnohem náročnější. V Paříži dokonce lékař Guibout vypracoval studii o nepříznivých účincích práce se šicím strojem na základě léčení velkého množství švadlen, které díky této okolnosti trpěly chorobami spojenými s trávením a deformací páteře.⁵¹

---

⁴⁷ BENDA Jan, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 45

⁴⁸ *Zlaté dno*, roč. 2, 1863, č. 8, str. 4

⁴⁹ Firma Allena B. Wilsona a Nathaniela Wheelera vznikla v roce 1853. Zabývala se inovací a produkcí šicích strojů a stala se jednou z největších firem v tomto průmyslovém odvětví.

⁵⁰ *Zlaté dno*, roč. 2, 1863, č. 8, str. 4

⁵¹ *Zlaté dno*, roč. 8, 1869, č. 3, str. 4

1.2. Proměna společenské struktury

Dalším faktorem výrazně ovlivňující módu byla třídní struktura společnosti. Během 19. století docházelo ke změnám ve struktuře obyvatelstva a dřívější stavovské uspořádání společnosti se změnilo směrem k vytvoření občanské společnosti, přičemž svou roli hrála buržoazní revoluce. Z hlediska módy jsou významné pouze dvě třídy společnosti- horní a střední. Nižší třída se do života módy nezapojila, byla pouze součástí textilní a oděvní produkce a nakupovala nanejvýš a zřídkakdy jen levné konfekční oděvy, ve většině případů ovšem neměla peníze ani na tu a její oděv se skládal převážně ze dvou kusů, jednoho oděvu k běžnému nošení a druhého pro sváteční příležitosti.

V první polovině 19. století vytvářela a ovlivňovala módu pouze horní třídy, jejíž příslušníci tvořili v roce 1800 0,5-1% celkové populace, což znamenalo 23-45 000 osob, tento počet na konci 19. století narostl až na 50-100 000 osob.⁵² Horní třídu v této době tvořila především šlechta, zámožní podnikatelé se k ní přidávají až později. V českých podmínkách se setkáváme s absencí nižší šlechty, která po bitvě na Bílé hoře prakticky vymizela. V tomto směru se otevřely dveře měšťanstvu, které se ale do horní třídy neprobojovalo a zůstalo jakousi „druhou společností“, která byla izolována jak od aristokracie, tak od venkovského lidu.⁵³ Důležitou roli hraje v českých zemích zvláštní postoj ke šlechtě. Na jedné straně šlechta během 19. století drží svoji dominantní pozici a nezaostává za změnami, které přinesla průmyslová revoluce v oblasti obchodu a podnikání, na druhou stranu se vytváří snaha o její diskreditaci. Zrušení šlechtických titulů bylo jednou z prvních změn, které byly uskutečněny po vzniku Československé republiky.

Za vlády Františka Josefa výrazně narostl počet nobilitovaných osob, jednu polovinu z nových šlechticů tvořili důstojníci a jednu čtvrtinu úředníci. Nalezneme zde ale i umělce, vědce, univerzitní profesory či

---

⁵² LENDEROVÁ Milena, *Dějiny každodennosti „dlouhého 19. století“ II.*, str. 11

⁵³ URBAN Otto, *Kapitalismus a česká společnost*, str. 103

politiky, velké procento tvořili nositelé industrializace - průmyslníci a velkoobchodníci.⁵⁴ Šlechtického, rytířského či dokonce baronského titulu dosáhli Škodové, Ringhofferové, Liebigové nebo Bartoňové, jejichž majetkové poměry často překonávaly ne jednoho šlechtice a nobilitace pro ně znamenala logické potvrzení jejich společenského vzestupu. Tato nová šlechta přejímala nový aristokratický styl, skupovala statky, opravovala a budovala zámky v historizujícím slohu a přibližovala se tak alespoň formálnímu způsobu života svých urozených vzorů.⁵⁵ Podstatné je, že mezi touto „novou“ šlechtou a historickou šlechtou existovala zprvu pevná společenská hráz - historická šlechta tvořila velice kompaktní relativně uzavřenou sociální skupinu.⁵⁶ Koncem 19. století však tato nová nižší šlechta začíná vytlačovat původní rodovou. Proměna je dána především tím, že zdrojem prestiže se stále více stává majetek, zatímco tradice a konzervativní způsob života se dostává na vedlejší kolej. Sociální mobilita šlechty a vůbec její způsob života v druhé polovině 19. století je stále z velké míry nezpracovaným tématem.⁵⁷

Střední třídu tvořilo převážně výše zmíněné měšťanstvo, disponující oproti šlechtě mnohem menším majetkem, většinou se jednalo o vlastnictví měšťanského domu či zemědělské usedlosti, a zároveň se vyznačovalo odpovídajícím způsobem života, tj. neokázalostí, spořivostí a šetrností.⁵⁸ Slabost šlechty žijící na českém území spočívá jednak v její nepočetnosti a jednak v tom, že prakticky nebyla ani česká a její úlohu často přebíralo národně uvědomělé měšťanstvo, které se postupně transformuje ve společenskou elitu. V 19. století tvoří šlechta pouze desetinu procenta obyvatelstva, což bylo pětkrát méně než v Dolním Rakousku, desetkrát méně než v Haliči a dokonce padesátkrát méně než v Uhrách.⁵⁹ Nadto se většina šlechty, žijící na českém území, hlásila k německy mluvícímu

---

⁵⁴ LENDEROVÁ Milena, *Dějiny každodennosti „dlouhého 19. století“ II.*, str. 12

⁵⁵ Tamtéž

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ MACHAČOVÁ Jana, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781- 1914*, str. 299

⁵⁸ LENDEROVÁ Milena, *Dějiny každodennosti „dlouhého 19. století“ II.*, str. 15

⁵⁹ LENDEROVÁ Milena, *Dějiny každodennosti „dlouhého 19. století“ II.*, str. 13-14

obyvatelstvu a nepodporovala český národní zápas, jednalo se o šlechtu, která vyjadřovala loajalitu císařskému dvoru. Pro tuto šlechtu byla rozhodující věrnost dynastii a jen pomalu se ztotožňovala s národním hnutím. Velice obtížně se vřazovala do české občanské společnosti, propast mezi národem a jeho přirozenými vůdci se od počátku 19. století stále prohlubovala.⁶⁰

1.3. Společenská mobilita a prestiž

Během 19. století docházelo ke dvěma druhům mobility, k mobilitě sociální a geografické. Geografická mobilita je výraznější až v druhé polovině 19. století. Lidé postupně začínají opouštět venkov a stěhují se z méně výnosného zemědělského života do měst za prací v průmyslových odvětvích. Střední stav se vytváří z těch, kdo opouštějí tradiční ekonomické aktivity venkova a malých měst.⁶¹ Společenská mobilita mezi jednotlivými třídami se objevuje již v první polovině 19. století, horní třídu doplňoval zvláště městský patriciát, včetně honorací, tj. zvláště zbohatlé inteligence, a z části i vrchnostenské úřednictvo.⁶² Expanze měšťanstva do skutečných vedoucích funkcí v politice, ale i mezi generalitu a vyšší klérus nastala až po roce 1860.⁶³ Kromě horizontální mobility existovala i mobilita vertikální, která převážně neovlivňovala základní společenské instituce. Většinou se jednalo o vzestup nebo úpadek jednotlivých rodů v horní třídě a u měšťanstva to fungovalo obdobně. Přestože způsob života šlechty byl ve velké části společnosti považován za příliš marnotratný a střední třídy se definovaly spíše šetrností a střídavým způsobem života, sociální mobilita byla vždy spojena s přejímáním nejen společenského statusu, ale rovněž způsobem života s ním spojeným.

Postoje k horním vrstvám můžeme považovat za ambivalentní, na jedné straně budily závist, na druhé straně obdiv, obojí většinou pro stejné

---

⁶⁰ ŽUPANIČ Jan, *Obraz šlechtictví v české společnosti v 19.- 21. století*, str. 329

⁶¹ HORSKÁ Pavla, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, str. 226

⁶² MACHAČOVÁ Jana, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781- 1914*, str. 287

⁶³ Tamtéž

atributy své pozice. „Mezi skupinami, které byly v těsném vztahu, tj. vlastně v závislosti, a přitom měly rozdílné zájmy, často vznikala nenávisť.“⁶⁴

Thorstein Veblen tento fenomén označuje jako majetkové soutěžení či prestižní srovnání. Pokud někdo chce vstoupit do vyšší třídy, musí si plně osvojit její způsoby chování. Horní třída se naproti tomu snaží co nejdůmyslněji osvojit systém vybraného chování, který by jednak demonstroval její okázalou zahálku a za druhé ukazoval sociální bariéru mezi oběma třídami. „Vytríbený vkus, uhlazené způsoby a ušlechtilé návyky jsou užitečným dokladem noblesy, protože jejich získání vyžaduje čas, péči a vydání, a není tudíž dostupné lidem, jejichž čas a energii pohlcuje práce.(...) V konečném důsledku tkví hodnota dobrých způsobů v tom, že jsou potvrzenkou o životě v zahálce. Jelikož zahálka je konvenčním prostředkem získání majetkové reputace, každý, kdo aspiruje na alespoň trochu majetkové prestiže, musí dosáhnout zběhlosti v dekoru.“⁶⁵ Dalším potvrzením dosažení statusu vyšší společenské třídy je účast na vybraných plesech a večírcích, kde opět dochází nejen ke srovnání dobrých mravů, ale rovněž co největší spotřeby. Vysokou prestiž obecně měly místní vrchnosti a šlechta vůbec, obzvláště u měšťanstva,⁶⁶ pokud nešlo zrovna o demokratické radikály, kteří se v české společnosti začínají objevovat kolem revoluce 1848.

Obsah pojmu prestiž se proměňoval po celé 19. století, v agrární epoše před průmyslovou revolucí byla spojena s uniformami, zbraněmi, okázalým odíváním a luxusem obecně. S rostoucí industrializací své prestiže však dosahují i podnikatelé a lékaři, kteří jsou vnímáni, jako ti, kdo nevykonávají manuální práci, a proto je jim připsáno prestižní postavení, což potvrzuje Veblenovu teorii, která chápe produktivní práci jako neúctyhodnou a podřadnou.

---

⁶⁴ MACHAČOVÁ Jana, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781- 1914*, str. 288

⁶⁵ VEBLEN Thorstein, *Teorie zahálčivé třídy*, str. 44

⁶⁶ MACHAČOVÁ Jana, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781- 1914*, str. 287

Celý systém etikety, prestiže a vybraného chování se pak odráží i v systému módy, již v 19. století jsou přísně rozlišovány šaty podle příležitosti pro kterou se oblékají. V průběhu 70-90. let se v módních listech objevují návrhy pro „šaty domácí, k přijímání návštěv, k vycházce ranní, k tabuli, obchůzce odpolední, k čaji, k večeři, pro salon, šaty plesové, lázeňské, nábřežní, pro konfirmandky a komunikantky, svatební a smuteční, pro dospívající dívky a starší dámy, šaty na cesty“ a spoustu dalších.⁶⁷

S blížícím se koncem 19. století se začala proměňovat prestiž jednotlivých povolání a společenských vrstev. Zmenšoval se počet lidí, kteří obdivovali šlechtu, církevní hodnostáře a generalitu, naopak prestižní začínají být povolání politiků, advokátů, podnikatelů a častokrát i úředníků.

1.4. Politické proměny

Na vývoj módního odvětví měla vliv i politická situace, jak vnitřní tak zahraniční. A to ačkoliv se v dějinách objevují situace, které módu definují jako samostatný společenský fenomén stojící nad celou politickou situací. Příkladem může být neomezená cirkulace pařížské módní inspirace, kterou představovaly drobné módní figuríny, obesílané po celém světě i během války mezi Francií a Anglií v době napoleonských válek. Pany cestovaly po světě a ukazovaly francouzskou módu, dřevěné manekýny obdržely nedotknutelný cestovní pas a staly se tak v průběhu závěrečných měsíců válečného a obchodního konfliktu jediným zbožím, jehož volnou přepravu respektovaly obě zneprátelené strany.⁶⁸

Na mezinárodní scéně docházelo k mnoha konfliktům, které ovlivňovaly textilní produkci. Francie, jakožto centrum módy, se stala hlavním distributorem módních vzorů, působení těchto vzorů bylo však často ovlivněno mezinárodní situací. Po prusko-francouzské válce, která

---

⁶⁷ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1870- 1918*, str. 20

⁶⁸ DEJEAN Joan E., *Noc, kdy se zrodilo šampaňské*, str. 66

pro Francii skončila v roce 1871 porážkou, to znamenalo i zlomení převahy francouzské oděvní výroby a její omezení pouze na oblast vysoké módní tvorby. Vývoz konfekční výroby byl utlumen a nahrazen nově se formujícími německými středisky v Berlíně, Erfurtu, Vratislavě a v rýnsko-vestfálské oblasti.⁶⁹ Jelikož německá výroba byla zaměřena především na dámskou módu, vymezila se rakousko-uherská konfekční produkce na módu pánskou a chlapeckou. Existovaly pro ni dobré předpoklady v materiálech, dodávaných tuzemskými, převážně vlnařskými tkalcovny. „Ovšem podobně, jako tomu bylo v konfekci, i v textilu sílila vážná konkurence pro brněnská či liberecká sukna ve výrobcích saských továren, nemluvě už vůbec o tkaninách anglických.“⁷⁰ Rakousko-uherské oděvní produkce z těchto důvodů putovala dále na východ, mezi tradičními odběrateli bylo Rumunsko, Turecko nebo Rusko.

Podobné dopady měly na českou módní scénu i prohrané rakouské války. Většinu válek 19. století Rakousko prohrálo a postupně tak ztrácelo pozice ve střední a jižní Evropě, nadále bylo zatlačováno na Východ a Balkán, kam také směřovala velká část vývozu. Příkladem oděvního exportu je firma Meiera Mandla, která po Krymské válce dostala velkou zakázku na oblečení turecké armády, následovaly zakázky pro armády Srbska a Řecka, k čemu vybudoval v Prostějově výrobní organizaci s několika tisíci venkovskými krejčími.⁷¹

Na počátku 19. století Rakousko ztratilo „německou císařskou korunu“, následovaly ztráty bohatých provincií v Itálii, hlavně Lombardie a Benátska.⁷² Roku 1859 se rakouské armádě nepodařilo potlačit protirakouské povstání a prohrála v bitvě u Solferina, Lombardie se díky této prohře přidala ke sjednocující se Itálii. Z hlediska módy měla tato ztráta jeden významný fakt, a totiž, že ztráta bohaté Lombardie, odkud pocházela většina hedvábí, znamenala přenesení produkce této látky jinam

---

⁶⁹ BENDA Jan, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 72

⁷⁰ Tamtéž

⁷¹ MYŠKA Milan a kol., *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*, str. 289-290

⁷² MACHAČOVÁ Jana, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781- 1914*, str. 28

na území Rakouska, zrodila se tak krátká renesance pražského hedvábnictví. Roku 1866 Spolek pro pěstování bource morušového a produkci hedvábí byl schopen prezentovat hedvábné šaty pro císařovnu Elisabetu.⁷³

1.4.1. Národní emancipace, její projevy v módě

Samostatnou kapitolu tvoří vnitřní politické proměny Rakouska a postupná česká emancipace vrcholící vznikem Československé republiky. Revoluce 1848/9 formovala první českou reprezentaci. Po národním oděvu sáhla česká národní reprezentace v době, kdy poprvé začala formulovat své národně-politické požadavky, bylo nutné vytvořit symbol sebeidentifikace, který by byl viditelný. Česká měšťanská společnost se do té doby oblékala podle běžné střeoevropské módy a svůj národní oděv neměla. „Rozhodnutí podpořila i potřeba doložit v evropském kontextu bytí českého národa jako národa plnoprávného, schopného i politického života. Právě tehdy národní oděv začal být v české společnosti vnímán jako jeden z nejvýraznějších etnodiferencujících znaků a současně dokladů národní původnosti.“⁷⁴ Je tedy patrné, že konkrétní proměny české módy souvisí s politickými proměnami, a ne vždy se jednalo o autonomní krejčovské řemeslo, které vytvářelo umění zrovna tak, jak to prováděli krejčí vysoké francouzské módy. Národní oděv se často objevoval v souvislosti s novými požadavky i v jiných zemích, své typické oděvy měli představitelé hnutí Mladé Německo či sebeidentifikující jihoslovanské národy.

Česká šlechta se do tvorby národního oděvu nezapojila, hlavní úlohu při vzniku nového módního oděvu hrál střední stav, kam patřila většina inteligence, snažící se o národní emancipaci. „Oděv, který chtěli účastníci českého národního hnutí přijmout za svůj národní, musel být měšťanský, kterým by se měšťanstvo a inteligence nedegradovaly ani ve

---

⁷³ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1780- 1870: pro salon i promenádu*, str. 15

⁷⁴ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1780- 1870: pro salon i promenádu*, str. 47

vlastní společnosti, ani v širším rámci evropském. Podstata tohoto zásadního pohledu spočívala v dobové, ostře vnímané sociální znakovosti oděvu.⁷⁵ Oděv se stal symbolickým naplněním národnostních a politických požadavků. Ačkoliv měl národní oděv velký úspěch při slovanském sjezdu pořádaném v Praze, jeho vývoj přerušila porážka českých představitelů červnového povstání. Po odvolání stanného práva se tvorba opět rozběhla, tentokrát už koncepčněji. Poté co se stal ministrem Alexandr Bach, zakázalo vídeňské ministerstvo vnitra nošení národního oděvu- zákazy byly vydány v roce 1851 a 1853. O zvolnění vídeňského tlaku vůči českému hnutí lze mluvit až po pádu Bachova neoabsolutismu v roce 1859. „Od této chvíle stávala se móda u nás poněkud osobitější, byť ne rázovitější. V ústrojí dam to sice nelze pozorovati. Ale život náš, začínal se jinam měnit. V Praze pořádaly se první české plesy, besedy jich dříve nebyvalo. Tím probouzel se volnějším, čilejším, ba radostnějším život. Ve směru obchodním přispívalo k tomu také zavádění prvních železných drah. A tento poslední nový ruch prospíval zvláště paní módě, jež jakoby obratem se zcela přeměnila.“⁷⁶ Česká historická šlechta se národního života účastní až v době po roce 1867, kdy Vídeňská vláda uskutečnila rakousko-uherské vyrovnání bez ohledu na české zájmy.⁷⁷ Šlechta se zapojuje do plesů České besedy, kde se odehrává hlavní společenský život české reprezentace a i pomocí oděvu se demonstruje vlastenecké cítění.

---

⁷⁵ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1780- 1870: pro salon i promenádu*, str. 47

⁷⁶ PUCHMAYEROVÁ Augusta, *Móda*, In *Československý Svěráz*. roč. 5, 1921, č. 3, str. 2-3.

⁷⁷ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1870- 1918: od valčíku po tango*, str.7

2. Teorie módy

2.1. Sociologie módy

Sociologie módy je poměrně málo rozvinutá sociologická disciplína, která se vyvíjela jakoby nepřímou úměrou růstu významu sociálního fenoménu módy v pozdně moderní a postmoderní společnosti.⁷⁸ Nezáměr o zkoumání módy mohl být zapříčiněn dvěma vlivy, platonovským opovrhováním světa zdání a rousseauvským odmítnutím konvencí dvorské společnosti, ke kterému můžeme přidat i marxistickou kritiku kapitalistické společnosti. Z druhého pohledu můžeme vidět módu jako povrchní, pokud ne přímo negativní fenomén, který odvádí lidskou pozornost od přemýšlivého života či od politické činnosti.⁷⁹

První zájem o módu se do vědeckého diskurzu promítl ve druhé polovině 19. století v dílech Georga Simmela, Emila Durkheima, Herberta Spencera či Thorsteina Veblena. Ve 20. letech 20. století vzniká sociologie odívání, která se zaměřuje na módu v užším pojetí. Tato subdisciplína byla rozvíjena E. B. Hurlockem v psychologickém kontextu, P. H. Nystromem v kontextu ekonomickém a Ruth Rubinsteinovou v kontextu specificky sociologickém.⁸⁰ Je ovšem nutné si uvědomit, že sociologie odívání a teorie módy nemají nic společného s dějinami odívání, které často tvoří většinu výzkumů zabývajících se módou.

Ve druhé polovině 20. století se zájem o módu rozšířil. Barber a Lobel zkoumali dámskou módu v kontextu amerického sociálního systému a její šíření od nejvyšších vrstev po ty nejnižší, tzv. trickle effect.⁸¹ V 70. letech vychází studie věnující se módě René Königa, který je následně prohlášen za prvního teoretika módy. Zájem o módu projeví i strukturalisté, když Lévi-Strauss rozpracoval významové podtexty oděvů,

---

⁷⁸ Velký sociologický slovník, str. 1100

⁷⁹ GONZÁLES Marta Ana, *Fashion, Image, Identity*, str. 23

⁸⁰ Velký sociologický slovník, str. 1100

⁸¹ VLACHOVÁ Klára, *Oděv a móda jako sociální fenomény*, str. 272

doplňků a barev, Roland Barthes se zabýval oděvem jako logotechnickým systémem (oděvní součásti jsou jeho znaky a kombinace těchto znaků umožňuje jejich interpretaci), Hjelmslev nazýval popis oděvů základním kódem, oděv na modelce pseudoreálnou situací a k problematice módy přispěly i teorie symbolického interakcionismu, který staví do popředí schopnost oděvu koncentrovat v sobě významy a symboly, skrze které se uskutečňuje sociální komunikace.⁸²

Ačkoliv móda nezahrnuje pouze oblast odívání, ale zasahuje prakticky všechny oblasti lidského života⁸³, jako jsou dekorativní předměty, ale i takové věci jako je jazyk, kulturní výtvořky, myšlenky a jiné, fakticky se teorie módy soustřeďují na proměny sociálních funkcí odívání s akcentem na módu dámskou, kde jsou změny nejvíce patrné. Simmel si ve své analýze všimá individuální a sociální složky módy, Gabriel de Tarde či Herbert Spencer se zaměřují na její šíření, psychologové zase podtrhují psychologické kořeny módy.⁸⁴ Velký sociologický slovník dělí uvažování o módě na tři okruhy. První z nich chápe módu jako formu kolektivního chování a pak ji zkoumá jako jev souřadný s procesy jako je masová hysterie či panika. Jako taková forma kolektivního chování móda prochází všemi společnostmi a časy. Nicméně ve většině teoretických prací o módě se objevuje kritika tohoto pojetí, která zdůrazňuje, že existují společnosti, které módu nežívají a že se jedná o jev spojený s moderními společnostmi. Druhý okruh se zaměřuje na módu jako na kulturní element a zprostředkovatel kulturní změny, sem bychom mohli zařadit Gabriela de Tarde, který v módě rozeznal významnou sociální aktivitu mající svůj počátek v inovaci, jež porušuje jistou normu a formou nápodoby se tato inovace šíří dál.⁸⁵ V neposlední řadě je móda zkoumána jako fenomén úzce související se sociální strukturou, sociální diferenciací a sociální nerovností jako symbol statusové diference a prestižní ukazatel sociální pozice.

---

⁸² VLACHOVÁ Klára, *Oděv a móda jako sociální fenomény*, str. 273

⁸³ Jak bude později patrné v definicích módy

⁸⁴ *Malý sociologický slovník*, str. 228

⁸⁵ *Velký sociologický slovník*, str. 1100

Tento přístup byl reprezentován zejména klasiky sociologie. Ale ani tento výčet není úplný, nezanedbatelné jsou zejména semiotické teorie. Pierre Bourdieu do svého konceptu symbolického kapitálu vměstnal téma módy okrajově, ale i on ukazuje směr, jakým k módě přistupovat. Individuální vkus pro něj není estetickým citem či výrazem jedinečně přirozené vnitřní citlivosti, ale je sociální schopností, která je výsledkem třídní výchovy a vzdělání, což vyžaduje zvládnutí symbolického kódu.⁸⁶ V českém prostředí na tento způsob uvažování navázala Jana Skarlantová ve své práci věnující se sémiotické funkci oděvu *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*.

2.2. Definice módy

Jelikož existuje více způsobů, jak můžeme módu chápat a uvažovat o ní, liší se i její definice. Na módu se lze dívat z mnoha perspektiv různých disciplín zahrnující kulturní studia, filozofii, psychologii, sociologii i medicínu. Nejjednodušší definice považují módu za formu materiální kultury spojenou se zdobením těla, ale tento přístup pro nás není nosný, protože zkoumáme módu jakožto fenomén moderní společnosti. Druhý typ definic se zaměřuje na módu jako na specifickou formu jazyka. Rovněž můžeme módu chápat jako systém obchodní organizace, pomocí které je móda vytvářena, komunikována a distribuována ke svým konzumentům, nakonec existují definice identifikující vlivy módy v oblasti sociální diferenciaci,⁸⁷ jak bylo zmíněno výše.

Filozofické slovníky převážně nevěnují módě pozornost. Sociologické slovníky chápou módu například jako: „Momentálně převládající vkus“, který vyjadřuje oficiálně nezávaznou normu společenských vztahů a je také přízpůsobením se některým společenským skupinám⁸⁸, nebo jako „sociální regulativ proměnlivosti povrchových

---

⁸⁶ KUBÁTOVÁ Helena, *Sociologie životního způsobu*, str. 196

⁸⁷ CRANE Diana, Introduction, In *Identities through fashion*, str. 1

⁸⁸ JANDOUREK Jan, *Sociologický slovník*, str., 161

forem životního slohu“, přičemž člověk má antropologicky podmíněnou touhu po změně. Tuto bytostnou lidskou touhu nelze ve společenství aktualizovat libovolně, ale jednotně, uspořádaně⁸⁹, nebo jako „panující zvyklosti, způsoby chování, obyčeje (v oblékání, trávení volného času, ale též v oblasti intelektuální), které navozují představu společenské nadřazenosti a souvisí zpočátku s privilegovaným prostředím.“⁹⁰ König chápe módu jako sociální regulativ, originální systém sociální reglementace, Schaefer jako hnutí směrem k přijetí jistého životního stylu či zvláštního vkusu.⁹¹

Obecně se v definicích objevuje důraz na určitou spojitost s časem, móda bývá charakterizována svou nestálostí a proměnlivostí, což zároveň zčásti komplikuje její zkoumání. Ann Margaret Brach charakterizuje módu právě jako neustálou změnu. Změny faktorů konformity (vnější styl a způsoby myšlení a chování) tak rychle, jak to je možné, vytvářejí dojem novosti, kreativity a unikátnosti, které plynou z důrazu na přítomnost, jež je charakterizována neustálou změnou.⁹² Druhým aspektem společným vyjádřením pojmu módy je sociální norma a jistý tlak na její přijetí. Přičemž sociální normy módy plynou většinou z přijetí určité společenské role. Gilles Lipovetsky našel určitý rozpor mezi přijetím módy daným sociálním tlakem a vlastní volbou a individualismem. Móda jako prostředek kolektivního donucování nastolila relativní autonomii jednotlivce v záležitostech vzhledu⁹³ a doposud nevídaný vztah mezi individualitou a společenskými pravidly. Svěbytnost módy spočívala v tom, že zaváděla celkovou normu, a přitom zároveň ponechávala prostor pro vyjádření osobního vkusu.⁹⁴ Od ostatních donucovacích institucí se však móda liší tím, že za porušení těchto norem nejsou na člověka uvaleny žádné sankce.

---

⁸⁹ *Malý sociologický slovník*, str. 227

⁹⁰ *Filozofický slovník*, str. 186

⁹¹ VLACHOVÁ Klára, *Oděv a móda jako sociální fenomény*, str. 273

⁹² BRACH Margaret Ann, *Identity and Intersubjectivity*, str. 49

⁹³ S postupnou demokratizací společnosti se tento jev objevuje výrazněji.

⁹⁴ LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti, móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 62

Naopak nepanuje shoda o tom, do jaké míry je móda racionálním fenoménem. Ačkoliv existuje mnoho teorií, které spojují módu s určitým druhem šílenství a považují ji za sociálně iracionální, už Thorstein Veblen ukázal, že móda je naprosto racionalizovanou společenskou institucí, která je podmíněna ekonomickými faktory. Shrnutím těchto aspektů by mohla být definice Jany Skarlantové, která chápe módu jako občasnou změnu vnějších kulturních forem, která má společenskou závaznost, ale neřídí se pouze racionálními důvody.⁹⁵

2.3. Časové vymezení módy

Pokud nebudeme uvažovat o módě jako o druhu umění, který je společný všem společnostem, pak můžeme počátek módy datovat vznikem moderní společnosti. Colin Campbell, aby se vyhnul nepřesnostem v užívání slova móda, používá termín „Western fashion pattern“, který podle něj vznikl během 18. století a od tradičního způsobu obměňování šatstva se lišil rychlostí proměn a vznikem nových vzorů.⁹⁶ Podle Gilla Lipovetskeho lze skutečnou strukturu módy rozpoznat už v závěru středověku. Kolektivní život se po desítky let odbyval bez kultu fantazie a novot, bez nestability a pomíjivé časovosti módy- což samozřejmě neznamená, že se tu nevyskytovala změna, zvědavost ani záliba ve věcech přicházejících zvenčí, ale teprve v závěru středověku spatřujeme módu jakožto systém s jejími neustálými proměnami, záškuby a extravagancemi.⁹⁷ Móda totiž vyžaduje, aby se novým modelům přisuzovala prestiž a nadřazenost, čímž dochází k jistému znehodnocení původního řádu, primitivní společnost je ale zaměřena na úctu ke kolektivní minulosti, a proto se nemůže vyvinout estetická autonomie módy, „móda totiž výslovně posvěcuje estetickou iniciativu, fantazii a lidskou originalitu, a navíc předpokládá hodnotový

---

⁹⁵ SKARLANTOVÁ Jana, *Oděv jako znak, Sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*, str. 97

⁹⁶ CAMPBELL Colin, *The Modern Western fashion pattern, its function and relationship to identity*, str. 9

⁹⁷ LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti, móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 29

system, který dává přednost nově nastoupivší přítomnosti v protikladu k modelu odvěké legitimacy, založené na podvolnosti vůči kolektivní minulosti.“⁹⁸ Lipovetsky považuje za módu již systém, který se zformoval v polovině 14. století, kdy vznikl jasně rozdělený oděv podle pohlaví. To, co Cambell označil za *Wester fashion pattern*, specifikuje Lipovetsky až v termínu „móda jednoho sta let“ spolu s jejími předchůdci. V polovině 18. století na přelomu vlády Jiřího II. a Jiřího III. se móda začíná střídat pravidelněji, než tomu bylo kdykoliv dříve, tyto změny byly zatím mnohem více spjaty s oděvem než s čímkoliv jiným.⁹⁹

At' už vymežíme dobu vzniku módy 14. nebo 18. stoletím, faktem zůstává, že móda vzniká na Západě, je plně spjata se západní společností a až později ovlivňuje i jiné společnosti. V Evropě vznikají podmínky, které umožňují postupnou institucionalizaci módy. První z těchto podmínek je určitá izolace vůči ostatním civilizacím, od roku 1000 Evropa válčí jen na svých vnitřních hranicích, „tato trvalá zastíněnost před vnějšími útoky byla zapotřebí k tomu, aby se civilizace mohla oddat potěšení ze zjemňování tvarů a bláznivým radostem z pomíjivosti.“¹⁰⁰ Nutný byl rovněž soustavný hospodářský růst spojený s rozkvětem měst, která byla pro šíření módy víceméně nezbytná, technologické inovace a objevné zámořské cesty, které do Evropy přivezly nové suroviny a materiály, se kterými pracoval textilní a modní průmysl. Hospodářský růst vyvrcholil v průmyslové revoluci. Změna požadovaných komodit a nebývale flexibilní, účinná a zrovna tak široká škála produkce pomohla institucionalizovat módu.¹⁰¹

---

⁹⁸ LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti, móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 35

⁹⁹ CAMPBELL Colin, *The Modern Western fashion pattern, its function and relationship to identity*, str. 10

¹⁰⁰ LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti, móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 71

¹⁰¹ CAMPBELL Colin, *The Modern Western fashion pattern, its function and relationship to identity*, str. 10

2.4. Thorstein Veblen a Georg Simmel

Na konci 19. století se k tématu módy vyslovují dva velcí myslitelé, které od sebe odlišuje kontinent, na kterém působili, a obor, skrze který se k oblasti módy propracovali, přičemž ani pro jednoho teorie módy nebyla uceleným konceptem, ale spíše odbočkou ve svém vědeckém směřování. Georg Simmel, narozený v Berlíně, je považován za jednoho z otců zakladatelů moderní sociologie, Thorstein Veblen potomek švédských imigrantů žijící ve Spojených státech se proslavil především svou ekonomickou *Teorií zahálčivé třídy*. Různorodost vědních oborů implikuje i rozdílné přístupy a pohledy jakými se na módu dívají. Ačkoliv teorie módy je dnes relativně mnoho, je vhodné pracovat s koncepcemi, které jsou blízké době, které se diplomová práce věnuje, neboť mnoho teoretiků 20. století se zaměřuje na postmoderní konzumní společnost, kde se móda šíří i pomocí masmédií.

2.4.1. Thorstein Veblen a Teorie zahálčivé třídy

Kniha Thorsteina Veblena *Teorie zahálčivé třídy* vychází v roce 1899, v českém kontextu tedy v době, kdy už česká společnost v zápase o svou národní existenci většinu vybojovala. Thorstein Veblen představuje kritickou teorii nemarxistického typu, která jako jedna z prvních obsahuje upozornění na neřešitelný rozpor moderní společnosti, totiž vědomí, že všechny společnosti založené na individuálním podnikání, svobodném trhu, ekonomické soutěži a konkurenci nakonec vždy vyústí v enormní rozevření stratifikačních nůžek. Všechny pokusy o překonání těchto sociálních nerovností však končí totalitními nejprve tendencemi a potom státně politickou realitou totalitního systému.¹⁰²

Veblen nemohl nevidět to, co viděli jeho marxističtí současníci, že se kapitalismus zásadně proměnil: jde o kapitalismus akciových

---

¹⁰² PETRUSEK Miloslav, *Veblenův příchod do Čech, Dílo muže, který nikdy nedostal grant*, str. 305

společnosti¹⁰³, monopolů, nových organizačních forem tržní ekonomiky, o kapitalismus burzovních krachů a ekonomický krizí- dokonce s postupujícím časem globálních. Veblen se od svých kritických současníků lišil tím, že měl velmi solidní ekonomický základ¹⁰⁴ a nikdy nesklouznul ke svodům marxismu ani socialistické alternativy.¹⁰⁵ Ekonomickou perspektivou okázalé zahálky a spotřeby se Veblen díval i na svět módy. Nepočítal ho jako autonomní společenskou instituci, ale viděl v něm spíše uplatnění ekonomických principů v konkrétní sféře každodenního života, který se ovšem odehrává pouze v prostoru zahálčivé třídy. Zahálčivá třída, jakožto jeden z Veblenových ústředních termínů, není nijak přesně definovaná třída společnosti. Autor nespécifikuje blíže dobu, kdy tato třída vzniká, ani se nevěnuje další stratifikaci společnosti. Ukazuje spíše způsob života, který je založený na okázalé zahálce a okázalé spotřebě, a který tak třídu definuje. Klíčové je, že tato třída nevykonává žádnou produktivní práci, která je u něj považována za ctnost pouze u nižších vrstev, zde je přirozenou součástí života a lidé jsou na ni hrdí, naopak ve vyšší společnosti je produktivní práce¹⁰⁶ považována za něco nedůstojného. Hnacím motorem okázalé spotřeby je prestižní soutěží, což můžeme považovat za ústřední kritiku moderní společnosti, tak jak ji viděl Veblen. „Nepočítáme-li pud sebezáchovy, představuje sklon k soupeření podle všeho nejsilnější, nejčilejší a nejstálejší z ekonomických motivů.“¹⁰⁷ Dochází k závistnému srovnání mezi příslušníky jedné třídy, kteří nejsou schopni už spotřebovávat sami, a tak kolem sebe vytváří „teamy“ služebnictva, manželek, a jiných osob, kteří spotřebovávají za ně. Móda se postupně stává jedním z prostředků, jak dávat na odiv své

---

¹⁰³ V českých zemích tyto akciové společnosti fungují od roku 1852, kdy vzešel v platnost spolkový patent.

¹⁰⁴ Thorstein Veblen studoval ekonomii na univerzitě v Minnesotě, kde byl jeho učitelem ekonom John B. Clark, ekonomii a filozofii studoval na Univerzitě Johnse Hopkinse a následně na Yalské univerzitě. Několikrát žádal o grant, ale nikdy ho nedostal.

¹⁰⁵ PETRUSEK Miloslav, *Veblenův příchod do Čech, Dílo muže, který nikdy nedostal grant*, str. 306

¹⁰⁶ Veblen upozorňuje, že většina termínů, které používá, jako je okázalá zahálka, okázalá spotřeba, prestižní soutěžení či produktivní a neproduktivní práce nezahrnuje pejorativní význam, užívá je pouze k prosté deskripci bez hodnocení.

¹⁰⁷ VEBLEN Thorstein, *Teorie zahálčivé třídy*, str. 89

majetkové postavení. „I jiné metody, jimiž lidé vystavují na odívání své majetkové postavení, by našemu účelu dobře posloužily, i ony jsou v oblibě vždy a všude, ale výdaje na oblečení mají oproti většině z nich tu výhodu, že ošacení je vždy na očích a bezprostředně všem pozorovatelům naznačuje, jak si stojíme po finanční stránce.“¹⁰⁸ Móda však není přímým výstupem okázalého plýtvání, je výsledkem působení spotřeby na vytváření kritérií vkusu a patřičnosti. „Nejde jenom o to, že člověk se musí řídit přijatými zásadami náležitosti v odívání, aby se vyhnul ponížení, jež přináší nevhodná pozornost a nepříznivé poznámky k jeho osobě, i když i tento motiv hraje důležitou roli, ale také o to, že požadavek nákladnosti je v našem navyklém způsobu uvažování o šatech a oblečení tak zakořeněný, že každý jiný než drahý úbor v nás způsobuje instinktivní odpor.“¹⁰⁹ K estetické funkci módy se Veblen dostává až zprostředkovaně skrze ekonomické faktory.

2.4.2. Pojetí módy Georga Simmela

Georg Simmel byl v době svého života patrně nejpopulárnějším evropským filozofem (i sociologem) a v Americe rozhodně vedle Spencera nejvlivnějším sociologem, status „klasika“ však nezískal. Simmel totiž žil v intelektuálním a společenském klimatu, jež bylo pro sociologii značně nepříznivé i přesto, že sociologie byla už institucionálně etablována.¹¹⁰ Simmel stejně jako Veblen v mnoha otázkách předstihl svou dobu, což znamená, že se nutně jinak a odlišně tematicky orientuje. Jako první učinil obrat ke konkrétním předmětům, kdy se ve svých esejích¹¹¹ věnuje například problému cizince, postavení ženy, konkrétním formám interakce v moderní společnosti nebo právě tématu módy.¹¹² V roce 1905 Simmel

---

¹⁰⁸ VEBLÉN Thorstein, *Teorie zahálčivé třídy*, str. 131

¹⁰⁹ VEBLÉN Thorstein, *Teorie zahálčivé třídy*, str. 132

¹¹⁰ PETRUSEK Miloslav, *Proč číst Simmela na konci tisíciletí*, str. 160

¹¹¹ Peníze v moderní kultuře a jiné eseje vycházejí jako soubor statí Georga Simmela v České republice v roce 1997, její součástí je i Filozofie módy.

¹¹² PETRUSEK Miloslav, *Proč číst Simmela na konci tisíciletí*, str. 172

v Berlíně vydává Filozofii módy, kterou doplňuje přednáškami na univerzitách, čehož si všímá i česká módní veřejnost. „Úlohy zdůvodnění psychologii mody, podjal se profesor Jiří Simmel v přednášce, kterou měl ve vysoké škole pro hudbu v Charlottenburgu. Co je móda? Tak se řečník tázal a dal za odpověď: Výraz typických protiv rozdvojené lidské povahy: socialistických a individualistických náklonností.“¹¹³

Pro Georga Simmela je móda dichotomickým působením dvou sil, které jsou charakteristické pro celou lidskou společnost a život vůbec. „Tento dualismus nelze bezprostředně popsat, můžeme ho pouze vycítit z jednotlivých protikladů typických pro naše bytí jako jejich nejhlubší, utvářející formu.“¹¹⁴ Jedná se o dichotomii mezi pohybem a klidem, která se ve fyziologické oblasti promítne do potřeby činnosti i receptivity, v duchovní oblasti se na jedné straně usiluje o obecné, a na druhé straně o jedinečné. Na společenské úrovni jsou celé dějiny provázeny protikladem mezi snahou splynout se skupinou a individuálním odlišením se od ní. V konkrétní oblasti módy se tento dualismus projevuje snahou o napodobení a touhou po diferenciaci a individualitě. Napodobení dává individuu jistotu, že tu ve svém jednání nestojí osamoceno, poskytuje v praktickém životě uklidnění, které v teoretické sféře pociťujeme tehdy, když nějaký jedinečný jev zařadíme pod obecný pojem.¹¹⁵ Na druhém pólu působí střídání módních trendů, které diferencuje módu dnešní od módy včerejší a rovněž módu vyšší třídy od té nižší. Móda podle Georga Simmela není ničím jiným než určitou zvláštní životní formou mezi mnoha jinými formami, jejichž prostřednictvím se tendence k sociálnímu vyrovnání spojuje v rámci jednotného jednání s tendencí k individuální odlišnosti a ke změně.¹¹⁶ Simmel výrazně spojuje koncept módy se svým obecnějším pohledem na moderní společnost, která trpí vypjatou

---

¹¹³ *Akademické modní listy*, roč. 8, 1905, č. 6, str. 4

¹¹⁴ SIMMEL Georg, *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, str. 100

¹¹⁵ SIMMEL Georg, *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, str. 101

¹¹⁶ SIMMEL Georg, *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, str. 103

nervozitou, čím nervóznější je podle něj doba, tím častější jsou změny v módě.¹¹⁷

Simmel nebyl sám, kdo si všiml onoho dualismu, v českém prostředí Riegrův slovník naučný naráží na podobný paradox, když píše: „(...) není radno, zpírati se neustupně proti každé proměně mody, čímž bychom u jiných jenom předsudek proti sobě vzbudili, naopak ale jest důkazem malicherného ducha, když někdo modou tak úplně se dá opanovati, že každé nové mody co možná nejdříve se chytá.“¹¹⁸

2.5. Ekonomické versus kulturní motivace módy

2.5.1. Sociální stratifikace

Simmel i Veblen akcentují, jak důležitý význam má stratifikace společnosti pro módu, nebo spíše jaký význam má móda pro utváření a zachování společenských tříd. Podle Simmela móda znamená připojení ke stejně postaveným, jednotu okruhu, který je jí charakterizován a právě tím, i uzavření této skupiny vůči těm, kteří stojí níže, jejich určení jako těch, kdo k oné skupině nepatří.¹¹⁹ Podstatou módy je to, že ji vždy využívá jen relativně úzká část společnosti, jakmile si jí osvojí i nižší třídy, pak móda přestává být módou a je nutná její transformace. Simmel upozorňuje, že tam, kde nedošlo k vytvoření tříd, se nevytvořila ani móda. To je možné demonstrovat na příkladu přírodních národů, které nejsou příliš strukturované. Módou se vždy řídí jen jedna část skupiny, zatímco celek je teprve na cestě k ní.¹²⁰

Pro Veblena je móda spíše ekonomickým výsledkem společenské stratifikace. Jakožto výraz finanční situace a marnotratnosti móda odděluje zahálčivou třídu od zbytku společnosti. Nezaměřuje se ani tak na pocit

---

¹¹⁷ Velký sociologický slovník, str. 1101

¹¹⁸ Riegrův slovník naučný, svazek 5, str. 396

¹¹⁹ SIMMEL Georg, *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, str. 103

¹²⁰ SIMMEL Georg, *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, str. 110

sounáležitosti a nápodoby uvnitř jednotlivých tříd včetně té nejvyšší, ale spíše na výraz určitého ekonomického postavení a způsobu života souvisejícím s nadměrnou spotřebou a plýtváním.

Oba autoři se liší v jedné zásadní věci, jestliže Veblen vidí módu pouze v rámci oné zahálčivé tj. nejvyšší třídy, Simmel důsledněji upozorňuje na společenské změny, které se odehrávají koncem 19. století. Módu už nevidí jako izolovanou v nejvyšších kruzích, které pro něj mohou být až příliš konzervativní a archaické, ale s postupnou demokratizací společnosti vidí střední třídu jako nejlepší prostředí, kde se móda může rozvíjet. Hlavním důvodem je mobilita tohoto stavu a schopnost přizpůsobit se rychlým změnám. Skutečná variabilita dějinného života je proto spojena se středním stavem (...) Právě pro životní formu, pro niž je okamžik, kdy dosahuje svého vrcholu, už zároveň i okamžikem ústupu, je pravým a jí příslušejícím místem onen stav, jenž je celou svou povahou o tolik proměnlivější a ve svém životním rytmu o tolik neklidnější, než tomu je u nejnižších stavů s jejich tupě neuvědomělým konzervativismem a u stavů nejvyšších s jejich konzervativismem chtěným.¹²¹ S šířením módy mezi více vrstev společnosti mizí její přemrštěná nákladnost a úplná nepraktičnost mající za cíl demonstrovat nemožnost vykonávání produktivní práce. Lacinější výroba oděvů vede k rychlejšímu střídání módních trendů. Móda se na přelomu století začíná ubírat směrem většího praktického uplatnění a demokratizace. Tyto změny však Veblen už nezaznamenal.

2.5.2. Móda a její působení na estetické rovině

Oba autoři se liší v přístupu k estetické funkci módy a uspokojení vyšších potřeb člověka. Veblen hodnotu módy vnímá skrze její možnost vyjádřit své finanční možnosti. Věci nám dle něj připadají krásné a užitečné až úměrně své ceně, to znamená, že estetický přínos ošacení se

---

¹²¹ SIMMEL Georg, *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, str. 126

snižuje spolu s cenou.¹²² Ačkoliv by se mohlo zdát, že střídání módních trendů by mělo vést k postupné dokonalosti a k plnému uspokojení našeho estetického vnímání, jen stěží můžeme říct, že trend letošní sezóny je slušivější, než byl ten před padesáti lety. Střídání módních sezón vstupuje do kontrastu s neproměnlivými kroji, které jsou schopny uspokojit estetické nároky dodnes. Obecně tedy bude platit, že móda je nejvíce proměnlivá a nejméně slušivá v těch společnostech, kde se nejkategoričtěji prosazuje princip okázalého plýtvání.¹²³ Estetická funkce oděvů se dostává do střetu s okázalým plýtváním a tam, kde převládne princip okázalého plýtvání, a tedy i v kapitalistické společnosti, nutně mizí uspokojení estetických nároků.

Simmel by s takovýmto tvrzením nemohl souhlasit. Připouští sice to, že se někdy stávají módními zcela odpudivé věci a že je móda zcela indiferentní vůči určitým objektivním normám, ale akcentuje touhu po krásnu, které lidská duše hledá v módě. Z této pozice kritizuje Veblena Gilles Lipovetsky, kterému u Veblenovy koncepcie módy chybí erotická touha po věcech, určitý druh fetišismu, který je spojený s vlastnictvím věcí, které považujeme za krásné nebo vzácné. Tyto kulturní motivace u Veblena zkrátka nenajdeme.

2.5.3. Ženy a móda

Dodnes platí, že móda je mnohem blíže ženskému pohlaví, důvody proč tomu tak je ale mohou být různé. Na slabší sociální postavení žen a následné větší sklony k užívání módních trendů upozorňují oba autoři. Simmel v rámci své teorie opět upřednostňuje kulturní faktory, když vztah mezi ženami a módou dedukuje z jejich slabšího sociálního postavení a touze rozvíjet vlastní individualitu. Ženy mají úzký vztah ke všemu, co je zvykem, co se sluší, k obecně platné a schvalované formě života a právě

---

¹²² VEBLÉN Thorstein, *Teorie zahálčivé třídy*, str. 132- 133

¹²³ VEBLÉN Thorstein, *Teorie zahálčivé třídy*, str. 137

takto slabším jedincům poskytuje ochranu typická životní forma, kterou v našem případě vytváří oblast módy.¹²⁴

Na této půdě pevně zachovaných zvyklostí, průměrnosti a všeobecné úrovně se ženy snaží dosáhnout relativní individualizace a vyzdvižení individuální osobnosti, které jim v ostatních sférách života nejsou umožněny.¹²⁵ Čím více mají ženy možností a prostoru ve všech ostatních sférách života, tím méně tíhnou k využívání módních výstřelků.

Pro Veblena není příčinou ženského tíhnutí k módě zapřený individualismus a nemožnost se rozvíjet ve vzdělání nebo kariéře, ale prakticky je příčinou muž. Muž jakožto vrchní spotřebitel už není schopen plýtvat sám, a tak za něj tuto zástupnou roli přebírá žena. Jelikož zjevně produktivní práce je pro úctyhodnou ženu něčím velmi ponižujícím a vůbec se s ní nesrovnává, je třeba si dát záležet, aby její ošacení na první pohled vyjadřovalo skutečnost, že žena nevykonává, a ani nemůže vykonávat žádnou užitečnou práci.¹²⁶ Ošacení muže svou zdobností a nepraktičností za ženou ve většině případů zaostává. Kdyby tomu bylo naopak, dokazovala by se mužova fyzická neschopnost, což by ubíralo na jeho úctě a prestiži. Je tím pádem zjevné, že žena marnotratnost nepředvádí a fyzické oslabení nepodstupuje kvůli zvýšení vlastní prestiže, ale pro někoho jiného, vzhledem k němuž stojí ve vztahu ekonomické závislosti, tedy vztahu, který se v ekonomické teorii musí konec konců zredukovat na vztah nevolnického područí.¹²⁷ Vývoj celého 20. století směřoval k uvolnění ženského oděvu a možnostem vykonávat v něm jakýkoliv druh činnosti a sportu, aniž by se žena cítila nepohodlně. S postupnou emancipací a probouzející nezávislostí ženy na muži se upouští od marnotratných nepraktických modelů, což potvrzuje Veblenovu teorii módy, jakožto produkt ekonomické závislosti. Přesto však dodnes tíhnou k módě více, aniž by nutně spotřebovávaly, plýtvaly a zahálely za muže.

---

¹²⁴ SIMMEL Georg, *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, str. 116

¹²⁵ SIMMEL Georg, *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, str. 117

¹²⁶ VEBLEN Thorstein, *Teorie zahálčivé třídy*, str. 140

¹²⁷ VEBLEN Thorstein, *Teorie zahálčivé třídy*, str. 141

Ženy požadují rovnost s muži, ale přesto se jim nechtějí podobat, naopak můžeme tvrdit, že péče věnované vzhledu se zintenzivňuje úměrně tomu, jak se ženy věnují svým profesním povinnostem.¹²⁸ Jejich spotřeba a výdaje vložené do módy a kosmetiky jsou v 21. stoletím mnohem vyšší než mužské.¹²⁹ Proto ačkoliv Veblenovy motivace založené na ekonomickém prestižním soutěžení jsou aktuální dodnes, je nutné hledat ještě jiné faktory, které spojují ženy s módou. Simmelovy motivace vyplývající také ze sociálně slabšího postavení ženy, ovšem založené spíše na duševním světě, také nejsou schopny vysvětlit neustálou převahu žen ve světě módy, ačkoliv už ženy mají plný přístup ke vzdělání a kariérnímu růstu.

Pro Simmela je móda produktem sociálních a psychologických potřeb, pro Veblena je odrazem nebo produktem ekonomického způsobu života. Oba směry uvažování však mají význam a jsou aktuální dodnes. Veblenův pojem prestižního srovnání je živý i v 21. století. Fenomén, kdy věci ztrácejí na své atraktivitě s tím jak klesá jejich cena, aniž by se změnil jejich vzhled a obsah, je kromě jiných oblastí spotřeby viditelný i v módě. Ačkoli původní závislé postavení ženy a s tím spojené větší projevy marnotratnosti a nic nedělání už v moderní společnosti nehrají prakticky žádnou roli. Přesto motivace založené na uznání určitého ekonomického statusu pomocí volby oděvů jsou živé.

---

¹²⁸ LIPOVETSKY Gilles, *Věčný přepych*, str. 118

¹²⁹ Gilles Lipovetsky uvádí, že například spotřeba kosmetika se u mužů na přelomu století ustálila na 10% celkové celkového odběru.

3. Česká společnost a její vztah k módě

3.1. „Móda“ v prvních českých encyklopediích

Slovo *moda* se objevuje v první české encyklopedii Riegrově slovníku naučném, vycházejícím mezi léty 1860 a 1874, původem z latinského *modus*¹³⁰. Zde má ještě slovo svou krátkou podobu, v Ottově a Masarykově slovníku ho už nalézáme tak, jak ho známe dnes- „móda“. Oproti modernímu pojetí se ve všech třech encyklopediích slovo užívá i v množném tvaru, tzv. „módy“ (případně *mody*).

Riegrův slovník klade důraz na již uvedený pojem *modus*, tedy móda je „zavedený způsob, jak se chovati ve společenském živobytí, jak žítí a pohodlí svého užívati, jak se baviti, jak stavěti a přibytky své zřizovati a t. d. obzvláště pak jak se strojiti a šatiti, v kterémžto posledním smyslu toho slova nejobyčejněji se užívá.“¹³¹ Jak Ottův tak Masarykův slovník navazují se svými definicemi s větším důrazem na nestálost a proměnlivost módy. Ottův slovník naučný¹³² definuje módu jako „souhrn zvyků, mravův, obyčejů, krojův a vůbec životních forem, pokud nebývají určeny národními tradicemi neb rozumnou rozvahou, nýbrž proměnlivým rozmarem a časovým vkusem. Móda se může týkati kterýchkoli oborů společenského života (m. v nábytku, v účesu, ve strojení slavností veřejných i soukromích, i v četbě a spisovatelích atd.), po výtce však móda týká se kroje.“¹³³ Masarykův slovník naučný chápe módu jako „měnivou formu předmětů denní potřeby (oděvu, účesu, nábytku), způsobu chování, jednání ba i cítění, druhů literatury, společenských zvyklostí.“¹³⁴

Z uvedených definic vyplývá, že české slovo *móda*, zrovna tak, jako francouzské *la mode*, není spojeno pouze s oblastí oděvní módy, ale že se

---

¹³⁰ Český způsob. V Masarykově naučném slovníku už je české slovo *móda* definováno jako odvozené od francouzského *la mode*.

¹³¹ *Riegrův slovník naučný*, svazek 5, str. 396

¹³² Ottův slovník naučný vychází mezi léty 1888 až 1909.

¹³³ *Ottův slovník naučný*, svazek 17, str. 490

¹³⁴ *Masarykův slovník naučný*, svazek 4, str. 999

jedná o obecnější termín. V anglickém jazyce je k tomuto účelu užíván pojem *fashion* odvozený od latinského *facite*, což znamená dělat ve smyslu dělat to správné v danou dobu, někdy je užíváno ve smyslu zvyku. Výraz *fashion* se tedy do jisté míry liší od slov vzniklých z latinského *modus*. Jak *la mode*, móda tak *fashion* v sobě zahrnuje několik významů. V českém jazyce dochází k duálnímu používání slova módy, jednak ve smyslu způsobu, když říkáme, že něco je „v módě“ ve smyslu, že daná věc patří do určitého proměnlivého způsobu uvažování, a za druhé, že ta samá věc je zároveň módou. Proto se také hlavně v počátcích užívání pojem objevuje v množném čísle, což odkazuje ke konkrétnímu použití slova.

Už v počátcích užívání pojmu módy autoři encyklopedických hesel poukazují na více jejích funkcí. Zatímco estetická funkce je zde do jisté míry upozaděna a jen okrajově se ukazuje spojení s výtvarným uměním, do popředí vystupuje funkce sociální a ekonomická. Móda pomáhá vytvářet strukturu společnosti a zároveň člověka nutí se do ní začlenit. „Móda jakožto společenský jev činí jedince sobě podobným ve vnějším vzezření a vykonává určitý nátlak po této stránce. Jest výrazem celkové společenské struktury.“¹³⁵ I české prostředí konce 19. století a začátku 20. století definuje módu jako něco, co odráží celkový stav společnosti, co však zároveň působí jako mocenský aparát, jak toto slovní spojení užil Gilles Lipovetsky, když analyzoval francouzskou *haute couture*. Móda rozděluje společnost a zároveň pomáhá již vytvořenou strukturu ukázat navenek. Akcentuje rozdíly mezi vyššími a nižšími třídami společnosti a současně je to právě vyšší třída, která módu tvoří. Masarykův slovník vydávaný až po první světové válce jde v tomto výkladu s tím, jak se vyvíjela móda ještě dál. Vidí ji jako fenomén nové doby. Základní prvek módy, vyšší hodnocení nového proti starému, dal denním potřebám podstatný sociologický znak nové doby.¹³⁶

---

¹³⁵ *Masarykův slovník naučný*, svazek 4, str. 999

¹³⁶ Tamtéž

Obě novější encyklopedie ukazují i ekonomické funkce, kterou Reigrův naučný slovník opomíná. „Móda má velký význam národohospodářský, působíc na poptávku i nabídku, a určuje tudíž cenu zboží, tak že náhlá změna může značné zásoby učiniti bezcennými, ač skutečná jejich hodnota se nezměnila. Na druhé straně móda podporuje konkurenci a zvyšuje výrobu, tak že škoda změnou způsobená může se vyrovnati.“¹³⁷ Ačkoliv plně se ekonomická funkce módy ve všech svých důsledcích projeví až po obou světových válkách, zárodky obrovského módního průmyslu se objevují již v 19. století.

V 19. století existuje ještě jeden jev, který se postupem času vytrácí a dnes existuje pouze v rámci folkloru a totiž různorodost módy podle zemí svého původu i v evropských zemích. Pro Riegrův slovník naučný je rozvoj módy spojen s ekonomickou vyspělostí národů a s jejich vzdělaností. „Máť každý národ a každý věk své mody, avšak čím vzdělanější některý národ jest, čím více pokračuje ve vědách vedoucích k novým nálezům, čím více se stýká s národy jinými a jejich mravy poznává a čím výše stojí materiální jeho blahobyť, tím více proměn vyhledává ve svých obyčejích, z čehož pochází přepych a nádhera, dávající podnět k zvýšené činnosti průmyslové.“¹³⁸

Je nepochybné, že vedoucí postavení v oblasti módy patřilo v této době Francii, ale i Německo si začalo vytvářet svůj osobitý módní styl, který se snažilo šířit v okolních zemích a potvrzovat tak svůj vliv pramenící z politických a hospodářských pozic. Z česky psaných encyklopedií, to znamená z vlastenecky smýšlející části společnosti žijící na českém území,¹³⁹ je patrný určitý despekt vůči těmto snahám a potvrzení vůdčí pozice francouzské a anglické módy. Zároveň zde najdeme zhodnocení snah o zavedení českého národního oděvu, který by byl sice ovlivněn lidovými kroji, ale byl by dostatečně důstojný a reprezentativní

---

¹³⁷ *Ottův slovník naučný*, svazek 17, str. 490

¹³⁸ *Riegrův slovník naučný*, svazek 5, str. 396

¹³⁹ V době vydávání Masarykovy encyklopedie 1925-1933 jsou české země již jasně vymezeny a mezinárodně uznány v podobě Československé republiky, ve dvou předešlých encyklopediích je existence českého národa do jisté míry ještě nejasná.

pro všechny třídy české společnosti. Ottův slovník naučný upozorňuje pouze na dočasný úspěch spojený s pokusy zavést do módy národní prvky¹⁴⁰ a odkazuje tak k neúspěšným českým snahám začínajícím v revolučních letech 1848/1849.

3.2. Vývoj módních periodik v českých zemích

Stejně jako móda obecně mají i módní časopisy svůj původ ve Francii. Agnès Rocamora označuje za první módní časopis *La Gazette*, který roku 1631 spatřil světlo světa díky Théophrastu Renaudotovi.¹⁴¹ Následně v roce 1672 Jean Donneau de Visé začal vydávat list *Le Mercure Galant*, kde v roce 1678 vyšel první rozsáhlý text věnovaný módě, označený jako *extraordinaire*, což byl druhý případ v historii, kdy noviny vydaly zvláštní číslo. Jean Donneau de Visé „byl prvním novinářem, který informoval o módě a tím jí pomáhal vytvářet.“¹⁴² Tento list byl zaměřen na ženy, které nebyly z nejmajetnějších vrstev okolo dvora, dokonce se dostával až k ženám z venkova prostřednictvím vyprávění imaginární ženě o tom, co se děje v Paříži a ve Versailles. Příloha *Mercuru Galant* věnovaná módě obsahovala dvě důležité myšlenky, a to že módní styly se mění rychleji než kdykoliv jindy, a proto je nutné mít ty nejčerstvější informace, a že existuje jistá atmosféra spojená se šaty, které se vyrábějí a nosí ve Francii, neboť pouze v Paříži je dokáží využít správně.¹⁴³

Další časopisy byly zaměřené na šíření módních vzorů z Francie do ostatních částí Evropy, příkladem byl módní časopis *Mercur de France*, který vycházel v letech 1717-1792, *Cabinet des Modes* (1785-1786), *Magasin des modes nouvelles francaises et anglaises* (1786-1789),

---

¹⁴⁰ Ottův slovník naučný, svazek 17, str. 490

¹⁴¹ ROCAMORA, Agnès. *Fashioning the city: Paris, fashion and the media*, str. 66

¹⁴² DEJEAN Joan E, *Noc, kdy se zrodilo šampaňské: historie luxusního životního stylu od Ludvíka XIV. do současnosti*, str. 48

¹⁴³ DEJEAN Joan E, *Noc, kdy se zrodilo šampaňské: historie luxusního životního stylu od Ludvíka XIV. do současnosti*, str. 60

Journal de la mode et du goût (1790-1793) a jiné. Je ale pravděpodobné, že časopisy se do střední Evropy v době válečného konfliktu s nepřátelskou Francií dostávaly obtížně, a tak módní inspirace přicházely zprostředkovaně pomocí německého módního a společenského časopisu *Journal des Luxus und der Moden*, vycházejícím ve Výmaru 1786-1827.¹⁴⁴ Jednalo se o první módní časopis ve Střední Evropě, jenž vydával Friedrich Justus Bertuch. Na tento list navázal týdeník *Mode-, Fabriken- und Gewerbszeitung*, vydávaný v Praze v Schönfeldově nakladatelství od roku 1787. Vedle módních referátů obsahovalo každé číslo informaci o architektuře, doplňky soudobých romantických parků, zprávy o rozvoji průmyslového podnikání, zavádění nových technologií, informace o nových druzích výrobků a jiné. Zajímavá je módní rubrika svým širokým záběrem, což nám dovoluje utvořit si obrázek o šíření módy v 18. století, referáty o pařížské módě jsou doplněny módními zprávami z Vídně, Prahy ale i z Říma, Španělska, Lipska a Anglie.¹⁴⁵

Pozice Francie, jakožto ústřední módní velmoci, byla ohrožena po prohře v napoleonských válkách. Po Vídeňském kongresu konaném v roce 1815 se politickým, kulturním i společenským centrem stala Vídeň a pražské ženy tak hledaly inspirace převážně ve vídeňských módních kruzích. Vídeňské i jiné časopisy byly měšťanské společnosti poměrně dobře přístupné, volně k dispozici byly například v kavárně U Zlatého tygra, módní přílohu obsahovaly především vídeňské divadelní listy *Theaterzeitung* (1831-1858).¹⁴⁶ Po módním časopise vydávaným Schönfeldovým nakladatelstvím se vytvořila dlouhá odmlka, nadto všechny módní časopisy vydávané v českých zemích byly prozatím psané německy. V prosinci 1846 vychází v nakladatelství Karla Henninga německy psaný list *Prags fliegende Blätter der Kunst und Industrie zur Werkätigkeit und zum Fortschritte böhmischer Gewerbs Erzeugnisse, Originalblatt für Kleiderverfertigung*. Jednalo se o první módní časopis

---

¹⁴⁴ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1780-1870: pro salon i promenádu*, str. 21

¹⁴⁵ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1780-1870: pro salon i promenádu*, str. 22

¹⁴⁶ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1780-1870: pro salon i promenádu*, str. 33

vydávaný v českých zemích, s barevnými i černými ilustracemi, stříhovými přílohami kreslenými podle návrhů krejčovského mistra J. Vopičky a s komentáři k nim.¹⁴⁷

S postupnou nacionalizací české společnosti vzniká i zájem o vznik česky psaného časopisu. Silným vlasteneckým cítěním se vyznačoval zejména časopis *Lada, belletristický a modní časopis pro ženy*, který vycházel od dubna 1861 do roku 1865. Téma národní emancipace se zde spojuje ještě s emancipací ženskou.

V českých zemích jako jinde v Evropě můžeme periodika věnující se krejčovství a módě rozdělit na dvě skupiny, do první skupiny se řadí odborná periodika, která jsou věnována převážně komunitě krejčů. Druhou skupinu tvoří dámské modní časopisy. Prvním česky psaným periodikem sloužícím odborné veřejnosti se stal *Modní list pro hotovitele mužského oděvu* vycházející od roku 1850 v redakci Václava Huttara. Pouze několika stránkový dvojjazyčný časopis vycházející jednou měsíčně je doplněn barevnými ilustracemi, stříhovou přílohou a zaměřuje se na *Modes de Paris*¹⁴⁸. Jelikož český text zabral vždy méně místa, byl zbytek stránky doplněn industriální zprávou z výstav a jiných událostí. Mezi lety 1852-1854 vychází časopis pouze německy. Poslední dva ročníky měsíčníku už jsou opět dvojjazyčné. Mnohdy se vydání opožďovala kvůli Huttarově nemoci a díky německé konkurenci bylo velmi těžké udržet si odběratele. „Podívejte se dále na menší krajiny německé, než jest naše vlast, patřte na Gothu, Urfurt a jiné: všecy mají modní listy- a Praha, Čechy a celé mocnářství rakouské nemělo by takového listu míti, měla by věc nám tak užitečná zaniknouti netečností a nevšímavostí jednotlivých oděvníků.“¹⁴⁹ Přesto *Modní list* nenašel v Českých zemích dost příznivců a v dubnu 1856 vyšlo poslední číslo. „Zajisté smutné jesti, že v Čechách (...) jediný český modní list obstáti nemůže, že nenachází obliby a podpory.“¹⁵⁰

---

¹⁴⁷ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1780-1870: pro salon i promenádu*, str. 36

¹⁴⁸ Francouzské modní modely.

¹⁴⁹ *Modní list pro zhotovitele mužského oděvu*, Provolání 1855

¹⁵⁰ *Modní list pro zhotovitele mužského oděvu*, roč. 7, duben 1856, str. 1

Šedesátá léta přinesla nový časopis pro krejčovské mistry vydávaný mezi léty 1862- 1874 Vojtěchem Čihařem- *Zlaté dno*, zaměřující se stejně jako *Modní list* především na pánskou módu. Časopis se věnuje vývoji střihů po celé Evropě, včetně odborných publikací a časopisů, které ke střihání vyšly. Na rozdíl od mnoha jiných časopisů se věnuje historickým souvislostem a celkovým dějinám jednotlivých částí oděvů a módních doplňků. List je určen především krejčovské obci, které se snaží nejen informovat ale poskytnout jim i určitou podporu. „Náš Modní list vytknul sobě za účel, že napomáhati bude k cíli tomu dle možnosti alespoň jedné třídě řemeslníků, z nichž se promyslem brzy řádní průmyslníci stanou.“¹⁵¹

Zlaté dno bylo kromě svého vlasteneckého cítění inspirativní i v jiných ohledech. V září 1867 přišlo s honebním oblekem pro dámu s pumpkami, což představovalo v té době velmi odvážný krok, neboť v 50 letech sice v USA prosazovala Amelia Bloomerová kalhoty pro dámy jako součást vycházkového a společenského oděvu, ale vždy pouze v kombinaci se sukní.¹⁵² Následovníkem *Zlatého dna* se mezi lety 1882- 1898 staly *Evropské mody, časopis pro pěstování mody a odborných vědomostí* za redakce J. Michalíka¹⁵³. Mezi odborná periodika patřily i *Krejčovské listy : politicko-národohospodářský čtrnáctidenník : orgán veškerých mistrů krejčovských*, které vydává od roku 1896 V. Pletich. Později jej najdeme pod názvem *Nové krejčovské listy : obligatorní orgán členů Ústředního svazu mistrů krejčovských v republice Československé*, časopis hájí zájmy všech příslušníků krejčovského stavu. Do stejné skupiny patří i *Akademické modní listy : orgán první akademie krejčovské v Praze ku pěstování mod a umění střihačského*, které vydává Jan Kratina od roku 1898. Listy vychází původně čtvrtletně, ale díky nízké ceně a velkému zájmu vzniká měsíčník *Modní listy: měsíční časopis pro pány*. Jan Kratina spolu se svým bratrem Václavem mezi léty 1901-1906 vydávají ještě

---

¹⁵¹ *Zlaté dno*, roč. 1, 1862, č. 1, str. 1

¹⁵² UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1780-1870: pro salon i promenádu*, str. 66

¹⁵³ Časopis byl vyznamenán čestnou cenou c. k. Ministerstva obchodu na Zemské jubilejní výstavě 1891.

časopis pro ženy Dámské akademické módní listy, které už podle názvu částečně opouštějí problematiku krejčovských mistrů a soustřeďují se na módní inspiraci pro dámy.

Druhou skupinu tvoří časopisy věnující se módě pro širší publikum. Časopisy určené převážně dámskému publiku udávají nové trendy, přinášejí informace o módním dění v zahraničí a často jsou doplněny o konkrétní návody k šití a vyšívání. Paříž samozřejmě měla své módní listy, které se sem v 19. století ale nedovázely, „leda do některých salonů módních. Snadněji našel k nám cestu německý zahraniční list „Bazar“.¹⁵⁴ Zpočátku tak bylo české prostřední ovlivněno převážně německým a rakouským tiskem.

První z českých časopisů, který je určen především ženám, začal vycházet v roce 1860 pod vedením Antonie Melišové-Körschnerové. Jednalo se o módní list s literárně zábavnou přílohou. „Nazýval se Lada a vhodně jsa redigován, všímal si a podporoval tehdy mladé ženské hnutí spolkové. Byl na svoji dobu cenný. Nelze mu zvláště jednoho upřít, ač nebyl tu právě na cestě pravé. Snahou Melišové-Körschnerové bylo, přizpůsobiti módní úbory našemu kroji národnímu.“¹⁵⁵ Lada zanikla roku 1865 zejména díky nedostatečné podpoře českých žen, tím spíš se zde v následujících letech prosadil německý Bazar a uchytil se zde další německý tisk „Modenwelt“. Národní cestou spojenou navíc s ženskou emancipací a podporou českých ženských spolků šel pak v následujících letech i měsíčník *Československý Svěráz* vydávaný od roku 1917 až do roku 1926.

V roce 1893 začal J. R. Vilímek vydávat časopis *Pařížské mody, list paní a dívek českých*, který redigovala Zdeňka Maroldová z Paříže, módní redaktorkou byla Zdislava Zapová. Zájem tohoto časopisu se nesoustředil jen na módu, ale zabýval se i problémy domácího hospodaření, výchovy

---

¹⁵⁴ KRATOCHVÍLOVÁ, Věnceslava. O módách minulého století. *Československý Svěráz*, roč. 5, 1921, č. 3, str. 5- 6

¹⁵⁵ Tamtéž

dětí, vzděláním a dalšími aspekty ženského života. Přinášel původní módní referáty a informace o událostech v Praze, Paříži, Karlových Varech a jinde v Čechách, provázané francouzskými módními ilustracemi.¹⁵⁶ V roce 1894 se toto periodikum sloučilo s *Novými modami* a od roku 1895 začaly vycházet pod názvem *Nové pařížské módy: list paní a dívek českých*, později už jen *Nové pařížské módy* vydávaný Aloisem Hynkem. Už v prvních číslech vychází časopis na kvalitním papíře s barevnou přílohou, čímž stoupá i jeho cena. V podstatě se jednalo o přepis vídeňského časopisu *Wiener Mode*, a tak v nich není zaznamenána žádná národní problematika. Časopis prakticky popisuje jen módní stav pařížských ulic. Na začátku najdeme tématický úvodník věnující se jarní módě, módě do lázní, šatům pro nevěstu, dalmatské krajce, oděvům určeným k jízdě v automobilu apod. V časopise dochází k přijmutí všeho francouzského bez jakéhokoli kritického hodnocení, francouzské modely jsou vždy líčeny jen v superlativech.

Jak již bylo zmíněno dámské časopisy vydával i Jan Kratina, nejprve se jednalo o *Dámské akademické listy* (časopis stojící na pomezí mezi listy určené krejčím a ženskému publiku) a mezi léty 1911- 1914 je nahradil *Dámský módní obzor*, jehož spolupracovníci tvořili v Paříži, Berlíně i Lipsku. Vychází v prvním roce každý měsíc a později se vydání reviduje na čtvrtletní číslo s přílohami *Dětské módy*, *Ruční práce a s Poučnou a stříhovou přílohou*. Centrem módních periodik ovšem nebyla pouze Praha, v Mladé Boleslavi svět módy rozvíjel Karel Vačlena vydávající mezi léty 1879- 1927 především *Módní svět: ilustrovaný časopis pro dámy*, ke kterému byla dostupná jako příloha *Lada* v redakci Věnceslavy Lužické, která přináší články z oboru „vychovatelství, zdravotnictví, z dějin našich a kulturních i jiných nauk a vědění, jichž třeba znáti dámám vzdělaným, zábavnou četbu“¹⁵⁷, ale i praktické návody k vedení domácnosti, kterým jsou vždy věnovány zvláštní stránky. Pozornost

---

¹⁵⁶ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1870-1918: od valčíku po tango*, str. 34-35

¹⁵⁷ *Modní svět*, roč. 4, 1902, č. 24, str. 2

věnuje i ženské otázce jak v českých zemích tak v cizině. Sám *Modní svět* charakterizuje své postavení a cíle v článku vybízejícím k objednání předplatného na rok 1903 takto: „Mezi módními listy zaujímá »MODNÍ SVĚT« místo nejpřednější, neboť se stal svým vynikajícím obsahem jak v ohledu uměleckém, tak v ohledu praktickém i svou rozmanitostí nejen nejrozšířenějším modním listem, ale i panujícím v říši mody a vkusu. Je to list, který vyvinuje v ženské mládeži smysl pro snaživost a domáckost, umožňuje značné úspory vzorným návodem ku zhotovování šatstva apod., přispívá ku zhezčení a ušlechtnění denního života a stává se tak mocným podporovatelem domácího štěstí.“¹⁵⁸ Od roku 1900 v Mladé Boleslavi k Modnímu světu přibýly ještě *Dámské mody* vydávané Reylem od roku 1912 rovněž vydávané pod názvem *Modní svět*.

3.3. Pojem „módy“ v českém tisku

Na rozdíl od slovníkových definic je v českém tisku termín módy užíván v širším pojetí. Jelikož se módní periodika z velké většiny zaměřují pouze na oděvy a oděvní doplňky, chápou módu pouze v úzkém kontextu. Pojem se tak nepoužívá ve zmíněném významu, „jak se chovati a míti jisté způsoby“, ale zahrnuje pouze oděvní průmysl, doplňkové výrobky, jako jsou vějíře, krajky, slunečníky a obuv. Jestliže v akademickém prostředí je akcentována ekonomická a sociální funkce, časopisy se soustředí na estetickou funkci a módě přisuzují určitou nesmyslnost a rozmarnost. Většinou se setkáváme se spojením slov móda a bohyně, která se navíc chová nutně iracionálně. Obecně by se dalo říci, že čím více je časopis spojen s ženským publikem a je méně odborný, tím iracionálnější aspekt bývá módě přisouzen. Většina článků uvádějících novou módní sezónu dává najevo, že není možné předem určit, co se stane módním trendem. Lada Antonie Melišové-Körschnerové ve svém úvodníku píše: „Nemáme

---

¹⁵⁸ *Modní svět*, roč. 24, 1902, č. 24, str. 1

ještě žádného tušení, čeho as se bohyni módě v letošním jaru opět zachce a protož čekejme.“¹⁵⁹ Vojtěch Čihař ve Zlatém dnu, dva roky po Ladě, v roce 1865 popírá jakoukoliv logiku módy: „Módě nezáleží ani na tom, když vysmána je, její účel je jako účel šaškův, aby zjímala v nadnou neočekávanou novostí. Také jí na tom pra nic nezáleží, když nejlepší kroj všelikými přívěsky v směšnou nestvůru promění. Ona není nikde domovem, ona nemá žádné vlasti, žádné příbuzné, žádné přichylnosti.“¹⁶⁰ Autonomii a nezávislost módy vyjadřují i Akademické modní listy na začátku 20. století, když považují módu za paničku, „jíž všechn elegantní svět tak rád a ochotně holduje, ví, že vládne celým světem a proto nedá se nyní komandovati a sobě předpisovati, kde má právo poroučeti a rozkazovati. Věci vskutku dobré, které mohou projíti celým světem, najdeme totiž ve francouzských, londýnských i amerických žurnálech modních.“¹⁶¹ V české společnosti je móda vnímána jako odosobněná instituce, která je nezávislá na lidech a každý musí s napětím čekat, pro jaký styl se v danou sezónu rozhodne. Dokonce se může zdát, že člověk je módě naprosto podřízený a není schopen žádným způsobem ovlivnit její příští směřování. V českém prostředí se objevuje to, co bylo ve Francii řečeno už v roce 1694- „esclaves de la mode“.¹⁶² Je otázkou, jak se lišily „marketingové postupy“, snažící se o prodej čísel a zároveň i stříhů těchto módních časopisů od, obecného vnímání módy u ženského publika.

Dochází zde ke kontrastu mezi vnímáním módy a lidových krojů, stálosti versus proměnlivosti. Kroj módě nepodléhá a nedá se nijak změnit. „Kroj zůstane vždy tentýž, byť by se i ozdoby, látka i barva její měnila.“¹⁶³ Což přináší i vysvětlení, proč mohou existovat módní časopisy. Časopisy věnující se kroji jsou v tomto případě života neschopné. Český tisk si rovněž všímá rychlých módních změn a návraty ke starším módám jsou časté už na přelomu 19. a 20. století. „Kdo bude v příštím století

---

¹⁵⁹ *Lada: beletristický a módní časopis*, roč. 3, 1862, č. 4, str. 1

¹⁶⁰ *Zlaté dno*, roč. 6, 1865, č. 6, str. 4

¹⁶¹ *Akademické modní listy*, roč. 5, 1905, č. 4, str. 4.

¹⁶² *Otrokyně módy*.

¹⁶³ *Lada: beletristický a módní časopis*, roč. 3, 1862, č. 15, str. 1

porovnávati módní listy z roku 1904 a 1905, shledá na první pohled, že ony mody se podobají módám z XVI. neb XVII. století.“¹⁶⁴ Časté jsou především návraty k módě Ludvíka XVI. nebo i Ludvíka XIII., i když módní periodika to někdy přirovnávají až k maškarním plesům. Patrné je rovněž jisté provinční postavení Prahy vůči módním centrům jako byla Paříž nebo Vídeň. V Praze docházelo díky konzervativnějšímu a právě perifernímu postavení k pozdějším přijímáním módních změn, české dámy si zvykají na nové módní trendy až opožděně, ale i ony přijímají diktát módy, „co se jim před rokem zdálo nemožným, uznávají nyní za nevyhnutelné, ano i za pěkné. Každý přizpůsobí se časem změnám a novotám mody.“¹⁶⁵ Zároveň se česká společnost záměrně snažila, aby její modely vydržely déle než sezónu z omezených finančních možností.¹⁶⁶ Určité nenásledování každé módní změny přicházející z Paříže i Londýna, ať už to bylo z ekonomických či sociálních důvodů, bylo některými módními redaktorkami mnohdy přijímáno s povděkem, protože módní úlety, které měly ještě kratšího trvání, než módy normálně mají, se jevily velmi nepraktické až směšné. *Módní svět* Karla Vačleny ačkoliv přináší vždy čerstvé zprávy z Paříže slepě neschvaluje každou tamní módní proměnu. „Pařížanky, jež sa dají tyranisovat modou, snesou již nějakých obtíží. Proto jest u nich věcí zcela přirozenou, když se nemohou v úzkých rukávech hnouti a pro jistotu si nasazují klobouk dříve, než se obléknou do životu. Po nich nejvíce holdují modě, třeba i výstřední, Vídeňáčky. Dámy ostatních národů jsou daleko samostatnější co do vkusu a i pohodlnější.“¹⁶⁷ Důsledkem čehož vidí *Modní svět* pařížskou nebo vídeňskou módu jako velmi omezenou.

Mezi módními periodiky v české společnosti tedy dochází k dichotomním tendencím v hodnocení módy. Profrancouzsky orientované listy plně přijímají módní diktát bez schopnosti jedince se proti němu

---

¹⁶⁴ *Nové pařížské mody*, roč. 5, 1905, č. 2, str. 1

¹⁶⁵ *Nové pařížské mody*, roč. 5, 1905, č. 6, str. 1

¹⁶⁶ *Akademické modní listy*, roč. 5, 1905, č. 6, str. 4

¹⁶⁷ *Modní svět*, roč. 25, 1903, č. 20, str. 1

vzbouřit, zatímco české módní časopisy (většinou spojené s dalšími rubrikami) udržují schopnost se od módního diktátu distancovat v rámci národního uvědomění.

Dalším důležitým aspektem je schopnost české společnosti vnímat módu po estetické stránce, která se patrně nijak neliší od ostatních národů. *Pařížské modní listy* v roce 1906 vidí nutnost určité citlivosti a estetického vnímání, aby se byl člověk schopen vyznat v módě. „Aby člověk moderní toalettu po zásluze ocenil, musí umět nejen na ni se dívat, musí i věcně naslouchati poetickému šelestu jejímu, musí zkušenými prsty ohledávati jemný půvab její látky, musí, poněvadž oko samo rozhodovati nemůže, vzíti na pomoc i čich, zda květiny, které jsou v záhybech kvetou, jako dítka přírody či výrobky umění a konečně musí míti ne-li chuť, tedy krasochuť k porozumění toho díla.“¹⁶⁸ Zmíněná krasochuť je tím, co dle Thorsteina Veblena odděluje vyšší a nižší společnost. Vyšší třída, která nevykonává produktivní práci, musí přeci vyvíjet nějakou činnost, která jí umožní se realizovat a zároveň se vymezit vůči nižší třídě. Správné užívání oděvů a schopnost vybrání toho oděvu, který je v největší míře módním, je součástí schopností, které nejsou snadno získatelné a k jejímž osvojení potřebuje vyšší třída společnosti čas, kteří ostatní věnují produktivní práci.¹⁶⁹

Český tisk si všímá ještě jedné podstatné věci, na kterou se zaměřil už Simmel, a totiž, že společnosti, které nejsou nějakým způsobem diferenciované nemají potřebu vytvářet módu. V určitých částech světa se ujaly kroje a oblečení, které nejsou tak proměnlivé a marnotratné, a přesto jsou většinou slušivější než módy moderních civilizovaných společností, jednalo se například o Řeky, Římany či Japonce. Tyto kroje vytvořily národy, které jsou chudší než západní společnosti moderní doby, navíc skupina, které kroj náleží je relativně homogenní a nemobilní.¹⁷⁰ Článek věnující se vývinu mod ve *Zlatém dnu* si této skutečnosti všímá také, pouze upřednostňuje trochu jiné příčiny tohoto stavu, když za hlavní důvod

---

¹⁶⁸ *Nové pařížské mody*, roč. 18, 1906, č. 1, str. 1

¹⁶⁹ VEBLEN Thorstein, *Teorie zahálivé třídy*, str. 41

¹⁷⁰ VEBLEN Thorstein, *Teorie zahálivé třídy*, str. 137

homogennosti oděvu považuje spíše vzdělanost. „Národ na stejném stupni vzdělanosti po staletí nezvratně stojící nemění také na původním šatu svém ničeho, kdežto při národech vzdělanějších a stále se vyvinujících šat nejen vůbec stále se mění, naznačujíc jaksi výši všeobecné krasochuti nýbrž i každý jednatelce osobní svou zvláštností krojem¹⁷¹ vyjadřuje tak, že se známé jedno přísloví zcela dobře změnití může na znění jiné: ‚Ukaž mně, jak se šatíš a řeknu ti kdo jsi.‘¹⁷²

Vztah českých periodik k módě tedy není úplně jednotný. Na jedné straně se její existence a fungování spojuje se vzdělanější a vyspělejší společností, na druhou stranu se často chápe jako rozmařilá iracionální bohyně a následování každého módního výstřelku není chápáno jako společenská kvalita i díky konzervativnějšímu rázu české společnosti.

3.4. Národní inspirace versus zahraniční vlivy

Proti francouzské či německé společnosti bylo české módní prostředí od druhé poloviny 19. století ovlivněno bojem o národní uznání vrcholící až v touze po autonomii a její dosažení. Začátek druhé poloviny 19. století byl z tohoto hlediska snahou o emancipaci národního hnutí, které si zpočátku nepřikládalo velké naděje. O zvolnění vídeňského tlaku vůči českému hnutí lze mluvit až po pádu Bachova neoabsolutismu v roce 1859. „Od této chvíle stávala se móda u nás poněkud osobitější, byť ne rázovitější. V ústrojí dam to sice nebylo lze pozorovati. Ale život náš, začínal se jinam měnití. V Praze pořádaly se první české plesy, besedy jich dříve nebývalo. Tím probouzel se volnější, čilejší, ba radostnější život. Ve směru obchodním přispívalo k tomu také zavádění prvních železných drah. A tento poslední nový ruch prospíval zvláště paní módě, jež jakoby

---

¹⁷¹ Zde je pojmu kroje užito spíše ve smyslu módního oděvu, než ve smyslu tradičního lidového kroje.

¹⁷² *Zlaté dno*, roč. 8, 1869, č. 3, str. 4

obratem se zcela přeměnila.“¹⁷³ Mnohá z periodik dokonce vybízela ke snaze o překonání německého živilu ve veškeré průmyslové výrobě. „Čech nesmí zůstat v tomto ohledu za svým německým krajanem, musí se prací svou materiálního blahobytu dopracovati.“¹⁷⁴ Podle míry aktivity v národní otázce pak můžeme rozlišit listy na ty národně „uvědomělé“ a na listy přinášející pouze zahraniční inspiraci bez zapojení nacionálního cítění. Zejména česká módní periodika šedesátých a sedmdesátých let jsou velmi nacionálně orientovaná. Patří mezi ně především *Zlaté dno*, *Lada* a ve 20. století i časopis *Svéráz*, který vidí nejhorší období české společnosti až kolem doby první světové války, ačkoliv nejtěžší bitvy o uznání všeho českého už byly dobojovány. V roce 1921 redaktorky *Československého Svérázu* hodnotí zpětně své působení. „Počali jsme jej vydávati před 4 léty, v době největší persekuce národní i kulturní českého národa jako protest proti tomuto útlaku, jdouce, že nemůžeme-li zbraněmi čeliti, musíme svoji hrdost národní a lásku ku české práci uplatniti na poli nám nejbližším, v české rodině a domácnosti.“¹⁷⁵ Pozorujeme zde snahu konkurovat zahraničním výrobkům a propagovat české a československé produkty na zahraničních trzích. Bohužel je do této doby negativně hodnocena dobová situace, když je zaznamenán fakt, že zboží nabírá své hodnoty tehdy pochází-li přes Paříž.

Na druhé straně časopiseckého spektra stojí listy, které podávají módní zprávy ze zahraničí nebo které jsou pouze přepisy německých či francouzských časopisů. Tyto listy většinou jednotně obsahují Úvodník věnující se pařížským ulicím a novým modelům obyvatelů Babelu nad Sekvanou¹⁷⁶. Nejvýrazněji francouzsky ovlivněným časopisem jsou již podle názvu *Nové pařížské mody* a vůbec časopisy, které nenabízí hlubší kritické úvahy, ale obsahují pouze inspirativní statě z Paříže, Vídně či Londýna.

---

¹⁷³ PUCHMAYEROVÁ, Augusta. Móda. *Československý Svéráz.*, roč. 5, 1921, č. 3, str. 2-3.

¹⁷⁴ *Zlaté dno*, roč. 9, 1870, č. 1, str. 1

¹⁷⁵ *Československý Svéráz*, roč. 5, 1921, č. 1, str. 2

¹⁷⁶ Akademické modní listy takto nazývají Paříž nad Seinou.

Přestože české listy měly své pozorovatele po celé Evropě, módní převaha Paříže je neoddiskutovatelná. Setkáváme se s jevem, že „Moda jedna jediná ovládá celý svět, a to jest moda naše francouzská, jejíž matkou jest bujná a veselá Paříž, Paříž na světě jediná.“¹⁷⁷ Hlavním zdrojem módní inspirace nejen pro české země, ale i pro celou Evropu, je tzv. Longchampská pouť. Longchamp bylo místo na pravém břehu Seiny u Bolongského lesíka, které je spojeno s tradiční poutí všech Pařížanů o velikonočních svátcích. Pout' většinou udávala módní tón celé sezóně, a byla tak bedlivě sledovaná všemi redaktory módního tisku. „Pro oděvnictví je tato slavnost velmi důležitá, neboť se na ní první módy objeví, které v jarní a letní době vládnouti mají a odtud celou Evropu ba i ostatní světy opanují.“¹⁷⁸ Inspirace se hledala například i u příležitosti dostihů v Auteuil, kde se do středu pozornosti dostávaly zejména klobouky a rovněž při příležitostech běžné denní rutiny, jakou se stával v Paříži zejména čaj o páté převzatý z anglického prostředí. Do Prahy se samozřejmě dovážely francouzské módní oděvy¹⁷⁹ či kosmetika, na které se v tisku objevovaly reklamy. „Žádné pihy více- Pařížský Louise-Crème.“¹⁸⁰

Jestliže redaktorka *Lady* se v roce 1863 čtenářkám omlouvá, že nemůže předat přesné zprávy o dámské módě z Paříže Vídně, Cařihradu či Londýna, „neboť tu bych musela úplně na mrtvé slovo jiných novin spoléhati“¹⁸¹ a zaměřuje se spíš na to, co se nosí ve Stromovce, u časopisů konce 19. století je již samozřejmé, že mají své pozorovatele v hlavních městech evropských států. Nadto „mnohé ženy totiž, které přímo na módě visí, ty zajížděly do Vídně, Berlína, do Paříže, aby si odtud přivezly novinky pro příští sezonu.“¹⁸²

---

¹⁷⁷ *Akademické modní listy*, roč. 5, 1905, č. 11, str. 5

¹⁷⁸ *Zlaté dno*, roč. 4, 1865, č. 9, str. 4

¹⁷⁹ Pařížské krajky zde prodávala například Anna Válová, Berta Vaníčková nabízela nejnovější modely dámských šněrovaček ve své firmě na Příkopech hned vedle firmy Singer & Co.

¹⁸⁰ *Nové pařížské módy*, roč. 12, 1900, č. 16, str. 18

¹⁸¹ *Lada: beletristický a módní časopis*, roč. 2, č. 9, str. 1

¹⁸² *Československý Svěráz*, roč. 6, 1922, č. 12, str. 1

Na konci 19. století byl francouzský primát ohrožen anglickou a z části americkou módou. V redakcích dokonce probíhaly spory, které módě by se měla dát přednost. V roce 1895 se takováto debata objevila v redakci *Pařížských nových mod*, kdy se dvě externí pozorovatelky začínají přit o vůdčí módní vliv. Anglická móda si postupně vydobude své postavení v pánských oděvech a rovněž při příležitostech, kdy je nutné, aby oděv byl jednoduchý a především praktický. Francouzská móda si nakonec udrží své dominantní postavení při příležitostech plesů, večírků a všech elegantnějších akcích. „Rozumí se samo sebou, že se anglické mody dá užiti jen k toilettám pro ulici, v saloně zůstane Pařížanka tím, čím jest a vždy byla, módní dámou *comme il faut*.“¹⁸³ Situaci začíná komplikovat ještě rozvíjející se móda ve Spojených státech amerických, která je zprvu pouze zákaznicí té evropské, ale později získává svou vlastní působnost. Mezi pařížskou a americkou módou na začátku 20. století začínají vznikat důvěrnější vztahy a obě země jsou si v oblasti módy navzájem prospěšné. Na jednu stranu je Amerika obrovským odbytištěm nových francouzských modelů. „Když přijdou američtí módní agenti nakupovati do Paříže, nespokojí se jako jejich kolegové z Prahy, Vídně, Berlína a Londýna pouze se dvěma neb třemi modely v každém módním skladě, nýbrž objednávají najednou po 20-25 modelech dámské konfekce.“¹⁸⁴ Tato skutečnost způsobuje větší rozmanitost evropského módního trhu. Na druhou stranu se z Ameriky dováží do Evropy módní inspirace, jejíž příkladem je „tailor-made kostým“ nebo závoje připnuté na klobouku. Na české prostředí americká móda na přelomu 19. a 20. století výrazný vliv ještě nemá a nové americké módní inspirace proudí stejně především skrze Paříž.

Francouzský vliv se nepromítá pouze skrze příliv módních oděvů a doplňků, ale i skrze způsob jakým se o módě uvažuje, včetně slovní zásoby. Čeština v druhé polovině 19. století nemá výrazy, které by pokryly svět módy. Její slovní zásoba vzniká přejatými francouzskými slovy, která

---

¹⁸³ *Nové pařížské mody*, roč. 7, 1895, č. 5, str. 1

¹⁸⁴ *Nové pařížské mody*, roč. 18, 1906, č. 9, str. 1

se postupně počešťují tak, že se zapisují podle francouzské výslovnosti. Tímto způsobem se do češtiny postupně dostává slovo *toilette*, *saison*, názvy všech látek, částí oblečení nebo barev, které se díky různým technologiím neustále modifikují. Slova se nejdříve používají v českých časopisech v původní francouzské verzi a později dochází k úplnému počeštění pomocí fonetického přepisu. Tak například vzniká z francouzského *saison* sezóna. V tomto kontextu je zajímavé slovo módní *salon*, které se používá v českém prostředí zatímco ve francouzském ne.

Ačkoliv se některé listy snažily omezit působení módních vlivů z Anglie, Londýna či USA ve prospěch domácí produkce, nevyskytovaly se téměř vůbec negativní reakce vůči této módě. To se ovšem nedá říci o módě německé. Protiněmecké postoje se objevují i v módních periodikách poměrně často. *Zlaté dno* ostře kritizuje německý národní kroj. „U nás vyrostl kroj moderně národní ze snahy, abychom dali výraz národní svébytnosti, u Němců má vyrůst z pouhé svrchované nenávisti naproti národu jinému.“¹⁸⁵

Oděv jako výraz politických sympatií má velmi dlouhou historii, objevuje se spolu s emancipací občana, emancipací národa, emancipace ženy je historicky poslední. Módní orientace nebyly tedy jen orientaci kulturními a uměleckými, často souvisely s orientacemi politickými. Oděvem bylo možné vyjádřit sympatie k národu či zemi, která je vzorem nebo potencionálním spojencem.¹⁸⁶ Určitou výjimku tvořila doba napoleonské Francie. Ačkoliv nelze v této době mluvit o profrancouzských postojích, móda přesto kopírovala francouzské vzory. „Už za Rakouska se oblečením vyjadřovaly i sympatie k národům považovaným za Čechům přátelsky nakloněné. Rusofilství přineslo rubášku do mužského a sarafán do ženského (či spíše dívčího) oblečení.“¹⁸⁷ Tuto tendenci posílilo sbližování Francie s Ruskem, když se v českém tisku orientovaném na Paříž začaly objevovat inspirace v podobě ruských krajek, prýmků, ruských

---

¹⁸⁵ *Zlaté dno*, roč. 10, 1871, č. 1, str. 1

¹⁸⁶ LENDEROVÁ Milena, *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, str. 154

¹⁸⁷ LENDEROVÁ Milena, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, str. 259

pasů a dokonce i ruské toaletní modely. Zároveň se dámskou toaletou podle pařížského vzoru dal artikulovat protiněmecký postoj.¹⁸⁸

3.5. Módní idoly

Za prvotní módní ikony a inspirátorky žen na světě byly považovány královny a příslušnice vysoké aristokracie. Jednou z počátečních múz se stala manželka Napoleona III. Evžénie, hraběnka z Montijó. Ona „podmanila sobě paní Módu a vládla v jejím jméně směle ženskému světu. V pravém slova smyslu lze říci směle. Zavedla v módu, co snad by se jindy nepovedlo- krinolínu.“¹⁸⁹ Královna Marie Antoinette ještě dříve zase utíkala od dvorských povinností, aby na venkovských sídlech mohla využívat ležérní neformální módu, jako například negligé.¹⁹⁰ Tureckou tuniku zavedla do módy lady Salisburyová, žena lorda Salisburyho, britského premiéra mezi lety 1885-1902¹⁹¹, a jako módní ikona sloužila pro *Nové pařížské mody* i hraběnka Anna Konstancie Coselová, hvězda na dvoře Augusta Silného, saského kurfiřta a polského krále, která reprezentovala návrat k minulým módám.¹⁹²

Ideály královen a hraběnek postupně vystřídaly herečky a tanečnice, přičemž vůdčí roli hrály mezi módními ikonami Francouzky. Jako byla v 19. století obdivována Paříž, stejně bylo pohlíženo na Pařížanku- La Parisienne. Mnoho malířů, spisovatelů a jiných umělců ji pojalo jako subjekt svého umění. Francouzští malíři jako Manet, Monet, nebo Renoir postavili Pařížanku do středu světové pozornosti a stejně tak se Pařížanka promítla jako určitý prototyp ženství do literatury. V roce 1841 napsal Taxile Delord *Physiologie de la Parisienne*, kde Pařížanku označil za mýtus, fikci a symbol a následně napsal, že ji můžeme vidět na každém

---

¹⁸⁸ LENDEROVÁ Milena, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, str. 259

¹⁸⁹ *Československý Svěráz*, roč. 5, 1921, č. 1 str. 3

¹⁹⁰ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1780- 1870: pro salon i promenádu*, str. 19

¹⁹¹ Ve funkci premiéra se střídal s Williamem Gladstonem a Archibaldem Primrosem.

¹⁹² Žila mezi lety 1680-1765, známá též pod jménem Anna Constantia von Brockdorff.

místě, kde se ženy ukazují: na bálech, v parcích, promenádách, divadlech.¹⁹³ Celou knihu Delord trval na tom, že charakter Pařížanky je definován schopností objevovat se a být spatřována a móda je její sférou volby.¹⁹⁴ V českém prostředí se francouzská a zvláště pařížská žena objevovala především skrze periodikum *Nové pařížské mody*, které vidí Francouzku jako prototyp elegance a luxusu a následně jako vzor při sledování módy a jako vzor při harmonizaci barev. „Hlavní podmínkou při úpravy toilett jest, přihlížeti k tomu, aby byly barvy vždy v souladu, což zná Pařížanka výtečně.“¹⁹⁵

Mezi nejinspirativnější umělkyně na přelomu 19. a 20. století patřila baletka a milenka krále belgického Leopolda II. Cleo de Merode, australská zpěvačka Nellie Melba, francouzská herečka Gabrielle Réjane nebo hvězdy francouzského chantanu Otero Saharetová a Yveta Guilbertová, které za své šaty byly schopny v přepočtu utratit kolem 20 000 tehdejších korun.¹⁹⁶

Nejproslulejší módní ikonou a idolem se však stala francouzská herečka Sarah Bernhardtová, narozená v roce 1844, která byla nadaná v mnoha uměleckých směrech. Díky cestování po Evropě ale i angažmá ve Spojených státech se brzy stala ikonou, nakonec se jí podařilo otevřít i vlastní divadlo.¹⁹⁷ Ve Francii byla kritikou oslovována jako „la voix d’or“¹⁹⁸ nebo „la divine.“¹⁹⁹ Sarah byla považována za náladovou hvězdu, která měla řadu milenců. Mimo jiné se dostala i do kontaktu s českými umělci, když v roce 1894 pověřila Alfonse Muchu vytvořením návrhu na plakát a následně i dalšími zakázkami. O dva roky Mucha Bernhardtovou ztvárnil na plakátu jako Dámu s kaméliemi. Česká periodika vzhlížejí k Sarah ne jednou, zmiňují ji hlavně v souvislosti zavedení řasnatých

---

¹⁹³ ROCAMORA, Agnès. *Fashioning the city: Paris, fashion and the media* [online], str. 90

¹⁹⁴ Tamtéž

¹⁹⁵ *Nové pařížské mody*, roč. 17, 1905, č. 7, str. 3

¹⁹⁶ *Akademické modní listy*, roč. 11, 1908, č. 6, str. 3. Pro představu automobil bylo v této době možné koupit za 3000-5000 korun.

¹⁹⁷ *Encyclopedia Britannica*, sv. 3, str. 527

¹⁹⁸ Zlatý hlas

¹⁹⁹ Bohyně nebo božská.

rukaviček ke krátkým rukávům a ty po ní také dostaly své jméno. *Nové mody* ji zmiňují v souvislosti s vyšíványými šaty. „Sarah Bernhardtová zanechala nám pěknou památku- zálibu pro slavnostní oděv, jenž vyšíváním ručním jest zdoben.“²⁰⁰

České prostředí ve druhé polovině 19. století a na úplném počátku 20. století vzhlíží v oblasti módy pouze k zahraničním idolům. České šlechtičny se patrně díky izolovanému postavení nikdy módními ikonami nestaly. Díky nesamozřejmé národní existenci, je česká žena inspirátorka spojena spíše s hodnotami boje o národní emancipaci či za ženská práva a její vzor leží spíše v intelektuální rovině.

3.6. Móda v jednotlivých třídách české společnosti

Kapitola věnující se teorii módy poukazuje na to, jak moc se v oděvu odráží kulturní úroveň i sociální postavení člověka. Koncem 19. století a následně i začátkem 20. století stále přetrvávalo výrazné odlišení oblékání jednotlivých sociálních vrstev. To mělo svůj počátek ve světě práce a následně se přenášelo i do mimopracovního světa²⁰¹, jak si všiml už Veblen. Aristokracie, která nevykonávala žádnou produktivní práci, ba naopak se snažila, aby její vzhled vyjadřoval, že takovou práci vykonávat ani nemůže, nosila ošacení, ve kterém bylo až nemožné pracovat. Naproti tomu nejnižší stav byl nucen nosit oděvy, které mu práci umožňovaly, a tak se jednalo spíše o praktický oděv, než o to, co Lipovetsky a jiní autoři nazývají módou. V úvodní kapitole o ekonomických, sociálních a politických proměnách zmiňuje rozdělení obyvatelstva na dolní, střední třídy a horní třídy v rámci českých zemí a zvláštní postavení české šlechty. Cílem této kapitoly je ukázat, jaké měly jednotlivé třídy české společnosti vztah k módě a jak je móda ovlivňovala, zároveň se kapitola zaměřuje na

---

²⁰⁰ *Nové mody*, roč. 1, 1888, č. 1, str. 1

²⁰¹ HOLUBEC, Stanislav. *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, str. 175

šíření módních vzorů, které probíhalo prostřednictvím módního tisku, společenských událostí nebo jen v rámci využívání veřejných míst.

S ohledem na zaměření práce a její možnosti, kapitola vychází z rozdělení na dolní třídu, kam je možné zařadit menší zemědělce, dělnictvo, tovaryše, chudší řemeslníky a obchodníky, služebnictvo a různé pomocníky a nádeníky. Základní vlastností této třídy byl celkový nedostatek zdrojů, nouze nebo bída. Z chudoby se vymykaly některé kategorie nově vznikajícího kvalifikovaného dělnictva, které si postupem času mohly dovolit lepší život.²⁰² Dále na střední třídu, která je velmi obtížně definovatelná a velmi široká. Dle běžné klasifikace sem patří skupiny obyvatelstva se středním majetkem a středními příjmy, to znamená úředníci, advokáti, běžní podnikatelé a řemeslníci, inteligence, důstojníci, lékaři, učitelé a sedláci. Na rozdíl od dolní či horní třídy, tato skupina českého obyvatelstva většinou nebyla kromě touhy po národním sebeurčení spojena jednotnými zájmy a byla velmi vnitřně diferenciovaná. Poslední část obyvatelstva tvořila horní třída, které disponuje značným majetkem a vysokou pozicí v obecné sociální stratifikaci.²⁰³ Horní třída zahrnovala šlechtu, generalitu, vysoce postavené byrokraty, politiky, intelektuály, vysoké duchovenstvo a podnikatele, přičemž někteří muži těchto skupin byli i nobilitováni.

Více než 92 % předlitavského obyvatelstva na přelomu 19. a 20. mělo nižší průměr než 600 zlatých/1200 korun ročně, což představovalo dolní hranici daňové povinnosti.²⁰⁴ Pro tuto část obyvatelstva byla móda nic neříkajícím pojmem a oděv pro ně většinou plnil pouze praktickou stránku. I když plat mezi 600-1000 zlatými ročními už nebyl na hranici chudoby, byl stále ještě považován za velmi skromný příjem. Takový plat pobírali většinou nižší úředníci či profesoři na vyšších školách, kteří znamenali nejnižší třídu, pro které už měla svůj móda význam. Hranice

---

²⁰² MACHAČOVÁ Jana, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781- 1914*, str. 194

²⁰³ MACHAČOVÁ Jana, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781- 1914*, str. 283

²⁰⁴ ŽUPANIC Jan, *Ve službě císaře a krále*, str. 16

blahobytu a tím pádem i otevřenost všem módním novinkám v luxusnějším provedení ležela na úrovni mezi 3600- 4600 zlatými ročně.²⁰⁵

Móda fungovala jako vyjádření sounáležitosti k určité sociální skupině a zároveň odlišovala člena této skupiny od dalších. Stanislav Holubec demonstruje tuto skutečnost na nošení pokrývek hlavy. Celé 19. století bylo pokládáno za neslušné, aby se člověk na veřejnosti objevil bez pokrývky hlavy. Zatímco muži vyšších a středních vrstev nosili klobouky, dělníci nosili do práce placaté čepice, zrovna tak nosily i ženy z vyšších a střední společnosti klobouky, zatímco ženy z nižší společnosti pouze šátky, klobouky nosily pouze při svátečních příležitostech.²⁰⁶

Jak již bylo zmíněno, nižší třída si převážně mohla dovolit pouze dvoje šaty, což lze jen těžko nazývat sledováním módních vzorů. Situace se pro tuto třídu částečně zlepšila vznikem konfekce ve druhé polovině 19. století v Anglii.²⁰⁷ Vznik konfekční výroby umožnil, že se módní vzory mohly rychle šířit napříč společností až k chudším vrstvám. Chudší skupiny obyvatelstva se do té doby musely spokojit s nošením obnošeného šatstva nebo šatstva zakoupeného u vetešníků, jejich oblečení pokulhávalo za módou zhruba o deset let.²⁰⁸ V osmdesátých letech například kalhoty stály v průměru od 4-9 zlatých, což odpovídalo zhruba týdennímu úřednickému platu. Cena košile se pohybovala od 1,45- 2,75 zlatých, pánský oblek stál 14-16 zlatých a kabát 11-25 zlatých.²⁰⁹ Průměrný dělnický plat se před krizí pohyboval kolem 5 zlatých týdně²¹⁰, proto bylo téměř nemyslitelné nechat si ušít šaty. I přes nabídku konfekčních oděvů však převládalo nakupování oděvů z „druhé ruky“ a hlavní potřeby chudých rodin se většinou nacházely diametrálně jinde než v oblasti módy.

Ve druhé polovině 19. století dochází k omezení primátu aristokracie ve světě módy a do módního života a sledování módních vzorů

---

²⁰⁵ ŽUPANIC Jan, *Ve službě císaře a krále*, str. 16

²⁰⁶ HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, str. 175-176

²⁰⁷ V českém prostředí došlo k prosazení konfekce až na konci 19. století.

²⁰⁸ LENDEROVÁ Milena, *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, str. 157

²⁰⁹ SEJBAL Jiří, *Základy peněžního vývoje*, str. 314

²¹⁰ EFMERTOVIÁ Marcela, *České země v letech 1848-1918*, str. 267

se postupně začíná zapojovat i střední třída české společnosti. Do posledních desetiletí 19. století sledovali proměny v odívání jen lidé, kterým to jejich materiální postavení dovolilo, šetrnost patřila k hlavním ctnostem nově vznikající občanské společnosti. Přesto ženy měšťanského původu, které byly do té doby velmi zdrženlivé,²¹¹ začaly hezkému a nákladnému oblečení věnovat pozornost.²¹² Cykly módních proměn byly dlouhé až do poloviny 19. století, móda se do této doby obměňovala zhruba v desetiletých intervalech.²¹³ Od pravidelného střídání módních trendů podle sezón bylo nutné, aby se této situaci přizpůsobily i ženy, které nebyly z nejvyšších kruhů a jejich finanční situace jim neumožňovala kupovat si každý rok nový oděv. Díky šicímu stroji a vzorům obsažených v módních časopisech bylo pro ženy relativně snadné ušít si nový oděv nebo přešít ten starý. „Buržoazní imperativ reprezentace přikazoval tuto činnost švadleně či ženě z dolních vrstev, nikoli té z „dobré rodiny“. Krejčovská dovednost, nezbytná chtěla-li žena dostát konvenci, se spíše tajila.²¹⁴ Přešití šatů stálo v 60. letech kolem osmi zlatých, což při platu středoškolského profesora 61 zlatých²¹⁵ měsíčně, nebyla částka, která by byla nad rámec jeho možností, aby udržel krok s módou.

Nejvíce otevřená módě byla samozřejmě horní třída společnosti. Její finanční prostředky jí umožňovaly nakupovat v Paříži či Anglii. Zároveň díky vyššímu vzdělání a jazykové vybavenosti měla možnost odebírat francouzské či jiné zahraniční módní časopisy, které jí v oblasti módy otevíraly cestu z českého prostředí.

Česká šlechta byla k měšťanskému obyvatelstvu velmi rezervovaná, po roce 1848 se skoro úplně uzavřela stykům s měšťanským prostředím, důvodem mohl být strach z revoluce, z rostoucího vlivu měšťanské společnosti.²¹⁶ Pro část nobility byla přípustná společenská účast na

---

²¹¹ Což bylo dáno menším objemem finančních prostředků, ale hlavně jinou mentalitou, která byla vždy více obrácená k náboženství a rodině

²¹² LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, str. 157

²¹³ LENDEROVÁ Milena, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, str. 255

²¹⁴ Tamtéž

²¹⁵ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, str. 159

²¹⁶ BEZECNÝ Zdeněk, *Příliš uzavřená společnost*, str. 111

některých veřejných akcích, v rovině osobní komunikace se šlechtická společnost takřka neprodyšně uzavřela, její salony sloužily téměř bezvýhradně k zábavě v kroužku rovnorodých přátel a příbuzných.²¹⁷ Z těchto důvodů se šlechta neúčastnila příliš mnoha veřejných akcí spojených s hudbou a divadlem, které byly ideální příležitostí pro demonstraci nových módních trendů. Pořádala své vlastní salony, kam zvala významné hudebníky²¹⁸, divadelní herce, tanečníky a jiné umělce. V salonech české šlechty se ve druhé polovině 19. století příliš nefilozofovalo ani nehovořilo o umění, mnohem více se tančilo, zpívalo a poslouchala se hudba, přičemž duší těchto šlechtických zábav bývaly především šlechtičny, které nebyly vázány povinnostmi vůči rodovému majetku či politice, ani nebyly omezovány permanentní graviditou jako v předchozím století.²¹⁹

Izolovanost šlechty od veřejného života středních ale i vyšších vrstev, jejíž jedinci sice byli nobilitováni, ale šlechta je mezi sebe nepřijala, měla za následek absenci módních vzorů přicházejících z české aristokracie. České kněžny a hraběnky se nikdy nestaly módními vzory tak, jak tomu bylo jinde v Evropě.

Šíření módních vzorů probíhalo několika směry, předně vycházely již zmíněné časopisy, které přinášely módní trendy ze zahraničí a které obsahovaly bohaté přílohy střihů, které mohly využít ženy střední třídy, jež si nemohly dovolit platit krejčího při šití šatů pro všechny příležitosti. Dále byla pro rozšiřování módy nezbytná místa, kde bylo možné nové módní šaty a doplňky předvádět. Paříž v tomto smyslu k propagaci módy vytvořila dokonalé prostředí. Divadla, parky, bulváry, dostihová závodiště, to všechno sloužilo v každou denní dobu k možnosti ukázat své nové šaty a eleganci. V roce 1670 vznikla první pařížská opera a od roku 1716 se zde konaly pravidelné plesy- bal de l'Opera. Pro českou společnost znamenala

---

²¹⁷ BEZECNÝ Zdeněk, *Příliš uzavřená společnost*, str. 112

²¹⁸ Mnohdy si aristokracie obstarávala hudební zábavu sama, neboť hra na hudební nástroj patřila k základní výbavě především šlechtičen.

²¹⁹ BEZECNÝ Zdeněk, *Příliš uzavřená společnost*, str. 115

podobný počín stavba Národního divadla započatá v roce 1868, která způsobila i touhu německého obyvatelstva po svém svatostánku, jež vedla ke stavbě Nového německého divadla, dnes známého jako Státní opera. Národní divadlo se nikdy lidové nestalo, neboť vstupenky byly velmi drahé, lože v přízemí nebo první řada stála 8 zlatých (týdenní úřednický plat), křeslo v přízemí nebo první balkon 2,5 zlatých.²²⁰ Zhlédnout divadelní představení si tak mohla dovolit jen ta nejvyšší třída.

Českou obdobou Jardin du Luxembourg²²¹ nebo Jardin des Tuileries²²² se stala Stromovka, která byla založena už v roce 1268 jako Královská obora a v roce 1804 byla zpřístupněna veřejnosti. Zejména dámský časopis Lada se často věnuje popisu toalet dam a pánů korzujících parkem. Výbornou příležitostí ukázat šaty byla i procházka po Nových či Starých alejích, které jsou dnes známy jako Národní třída a třída Na Příkopě nebo Tereziánská alej vedoucí od Hybernů k Můstku, kde byly pro pohodlí chodců vysázeny stromy a vystavěny mramorové lavičky. Atraktivní se staly i vltavské ostrovy, na Kampě vznikly dokonce tzv. anglické lázně, kde bylo díky krytým kabinkám možné koupat se v řece.²²³ Módní časopisy se přizpůsobovaly těmto novým požadavkům a nabízely toalety na cestování, pro příležitosti čaje o páté, toalety do divadla a zvláštní příležitost tvořily oděvy vhodné na lázeňské pobyty. Už sama cesta do lázní znamenala nutnost nového obleku a každá příležitost během pobytu toalety další, „především jest třeba vkusný oblek k cestování, sestávající se ze sukně a jupičky (...), pak několik jednoduchých anglických toalett, ku prameni a dopoledním vycházkám, dále jsou nevyhnutelné elegantnější toalety k vycházkám do lázeňského parku, při koncertu a pak do večerní společnosti“²²⁴. Výlety do vnitrozemských lázní, jako byly Františkovy či Mariánská lázně, Karlovy Vary a Teplice, si

---

²²⁰ EFMERTOVÁ Marcela, *České země v letech 1848-1918*, str. 267

²²¹ Lucemburská zahrada leží v 6. obvodu Paříže okolo Lucemburského paláce, sídla Senátu.

²²² Tuilerijské zahrady jsou bývalými zámeckými zahrady, dnes slouží jako veřejný park.

²²³ UCHALOVÁ, Eva. *Česká móda 1780-1870: pro salon i promenádu*, str. 6

²²⁴ *Nové pařížské mody*, roč. 17, 1905, č. 10, str. 1

mohla dovolit i měšťanská společnost, šlechta bohatě využívala letoviska u Středozemního a Baltského moře.

Vrcholná příležitost předvedení večerní toalety byly samozřejmě zimní plesy, pro které se v roce 1861 ustálil název „besedy“. Tyto besedy byly prvním místem, kde se veřejně setkávala česká společnost, a měly tak obrovský význam pro národní život.²²⁵ Oficiální doba plesů a tanců trvala vždy od Tří králů do Popeleční středy. „U mnohých však neplatí ustanovení kalendáře a věnují se radovánkám, neznajíce mezí, kdy přestat.“²²⁶ Jedním z velkých plesů byl ples Národní besedy pořádaný na Žofínském ostrově, kterého se jako jednoho z mála účastnila i česká šlechta²²⁷. Antonie Melišová-Körschnerová věnuje v *Ladě* každoročně článek popisující róby, které oblékla aristokracie i měšťanstvo při příležitosti plesu. Důraz, patrný už z názvu besedy, byl kladen na národní kroje a barvy. „Co se obleku týče, netřeba snad dokládati, že naše české dívky v těch vkusných, větším dílem bílých šatech, malebných šněrovačkách, s těmi pěknými červenými a modrými pentlemi vyhlížely jako vtělení andílkové, a páni? Nu to byla samá čamara, a nic než čamara.“²²⁸ Své plesy na Žofíně pořádala od roku 1900 i společenstva pražských krejčích pod záštitou Roberta Kracha. Ples se každoročně nesl ve znamení charity a snažil se vydělat na chudé krejčovské mistry a vdovy a sirotky, kteří po nich zůstali. Zároveň byl příležitostí pro obchodníky s látkami a oděvy vytvářet nové vztahy nebo pomocí plesové výzdoby ukázat svůj sortiment.

Obrovský význam pro šíření módních vzorů měla demokratizace a vznik konfekce ve druhé polovině 19. století. Na jedné straně existuje móda, kterou vytvářejí krejčí a později tzv. haute couture a jedná se tak o originální modely a na straně druhé stojí průmyslové produkce, která vytváří mnoho stejných modelů za nižší cenu.²²⁹ Zrovna tak jak je

---

²²⁵ UCHALOVÁ, Eva. *Česká móda 1870- 1918: od valčíku po tango*, str. 7

²²⁶ *Nové pařížské mody*, roč. 17, 1905, č. 1, str. 1

²²⁷ Plesu se zúčastnili kníže Lobkovic, Černínové, Jan Harfách, František Thun a jiní šlechtici.

²²⁸ *Lada*, roč. 2, 1863, č.4, praktická část *Lady*, str.1

²²⁹ LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti: Móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 98

rozdělena společnost na vyšší a nižší třídy, je rozdělena i móda.²³⁰ Vznik a rozvoj konfekce umožnil masové sledování módy a nízké ceny konfekčních oděvů je učinily dostupné téměř všem. S novým fenoménem souvisí i vznik obchodních domů. Poprvé se obchodní dům objevil v Paříži, Belle Jardinière byl postaven v roce 1824 díky Sierru Parissotovi. Ve druhé polovině 19. století přibýly další domy jako Louvre, Printemps, Bon Marché, Galeries Lafayette. Vznik nových obchodních domů umožnila architektonická práce barona Haussmanna, díky němuž se Paříž svou strukturou ulic, parků a galerií mohla ještě více otevřít módě. České prostředí mělo tradiční několikaleté zpoždění, první obchodní dům firmy Haas a synové vznikl na Příkopech v roce 1870, nabízel především koberce a bytový textil, mezi další patřily obchodní domy u Pařížana, U města Paříže, U pařížských dětí, které svými názvy dávaly jasně najevo svou inspiraci.²³¹ V roce 1902 začala stavba obchodního domu J. Nováka u „Štajgrů,, ve Vodičkově ulici podle plánu Oswalda Polívky. Jednalo se o obchodní dům, který nabízel „velký výběr módních látek, suken, stuh a krajek, zboží podšívkového jakož i všech ozdob a příprav krejčovských v nevšedním výběru a nejlepších cenách.“²³²

Za zmínku v této souvislosti stojí i způsoby reklamy, které v té době bylo možno využít v oblasti módy pro nalákání co nejširší klientely. Přední místo zaujímal především tisková reklama zahrnující oběžníky neboli prospekty, které byly“ vhodným prostředkem reklamním, jeli kruh interesentů omezen na určité třídy obyvatelstva, například na některé stavy: lékaře, advokáty, kněze, profesory, techniky, průmyslníky a. t. p.“²³³ Nejrozšířenější byla reklama pomocí novinové či časopisecké inzerce, kterou bylo nutné opakovat delší dobu, aby si jí čtenáři všimli. Za lepší způsob však byly pokládány plakáty, které působily mnohem déle, a za velmi účinné se považovalo zejména umělecké provedení. Kromě

---

²³⁰ Mezi oběma směry samozřejmě existovala střední cesta v podobě středně velkých a malých krejčovství, případně si ženy šaty šily samy.

²³¹ LENDEROVÁ Milena, *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, str. 161

²³² *Dámské akademické modní listy*, roč. 3, 1901 č.3, str. 31

²³³ *Akademické modní listy*, roč. 16, 1913, č. 10, str. 4

tiskových materiálů byla hlavní reklamou krejčího či obchodníka s oděvy²³⁴ výloha. „První starostí obchodníkovou budiž udržovati své výklady v naprostém pořádku a čistotě, často je měniti a pořádati vkusně.“²³⁵ Přesto si Akademické modní listy všímají, že právě výlohy bývají často zanedbávány.

Ačkoliv sledování módních vzorů a způsob oblékání se často lišily i v jednotlivých profesních skupinách, zejména střední třída byla příliš diferenciovaná na to, aby bylo možné ji z hlediska módy analyzovat jako jednotný celek, obecně lze říct, že čím více byla daná třída společnosti chudší a měla nižší sociální status, tím více univerzálnější módu nosila. Díky svým finančním možnostem nekopírovala každou módní novinku a zároveň se snažila, aby jí oblečení vydrželo co nejdéle. Naopak ve vyšších vrstvách bylo považováno za faux pas objevit se v nové sezoně v šatech ze sezóny minulé. Stejná tendence se projevovala i v diferenciaci na pánskou a dámskou módu. Ženy byly nuceny své modely obměňovat mnohem častěji než muži, každá sezóna pro ně představovala výraznější změny ve střihu, barvách i materiálech, zatímco pánské obleky vydržely i několik let. V tomto smyslu byla pánská móda spojena s Anglií, zatímco v té dámské hrála vůdčí úlohu Paříž.²³⁶

---

²³⁴ případně i s jiným zbožím.

²³⁵ *Akademické modní listy*, roč. 16, 1913, č. 10, str. 4

²³⁶ Výjimku tvořily dámské oděvy, které byly určeny pro sport a volný čas. Zde postupem času začaly dominovat rovněž anglické modely.

4. Český krejčí a francouzská haute couture

4.1. Krejčovství v českých zemích

„Řemeslnické organizace existovaly v Praze zřejmě již v posledních desetiletích 13. století, avšak první dochovaná a staroměstskou radou potvrzená statuta pražských krejčů pocházejí z roku 1318.“²³⁷ Kromě krejčů dostali privilegium udělené od rychtáře a rady Starého města pražského i vetešníci, tzv. mentleři, kteří oděvy spravovali nebo přešívali, nesměli ovšem šít nové oděvy. Krejčí šili na zakázku, hotové mohli mít pouze dva oděvy k prodeji.²³⁸

4.1.1. Pánský krejčí vs. dámská krejčová

Krejčovství bylo dlouhé období pouze mužskou doménou, dámské krejčové prakticky neexistovaly, pouze vdovám bylo dovoleno vésti krejčovství po zemřelém mistrovi. Stejně jako ve Francii české dámské švadleny měly omezenou možnost činnosti. Roku 1675 v Paříži vznikl první cech ženských krejčovských, jehož stanovy nařizovaly, že ženy mohou šít striktně jen pro ženy a děti, měly zakázáno navrhovat slavnostní šaty, jaké do té doby oblékaly šlechtičny. Ty nejsložitější a nejdražší součásti dámského oděvu se staly záležitostí mužských krejčů.²³⁹ V českých zemích se dámské krejčové mohly zabývat pouze šitím prádla, a pokud obchodovaly, jednalo se o nítačky. Ve Francii situaci změnil až plášť, který sice vyhovoval cechovním požadavkům, ale otevřel ženám cestu k vytváření dámských modelů. „Nově vytvořený plášť, jenž vtrhl na scénu krátce po té, co ženy v roli krejčovských získaly oficiální postavení, tak představoval jejich odplatu za takto určenou dělbu práce (a současně i

---

²³⁷ *Vývoj pražské samosprávy*
(<http://www.ahmp.cz/index.html?mid=46&wstyle=0&page=page/docs/vyvoj-prazske-samospravy-I-D.html> 29.4.2014)

²³⁸ *Zlaté dno*, roč. 9, 1970, č 3, str. 4

²³⁹ DEJEAN Joan E, *Noc, kdy se zrodilo šampaňské: historie luxusního životního stylu od Ludvíka XIV. do současnosti*, str. 56

trhu).²⁴⁰ Plášť se stal tudíž základem, na němž vzniklo nové impérium ovládané ženami, vytvářejícími módu. Svrchní plášť byl inovativní i tím, že nutně nemusel být šit na míru, vytvořil tak základy pro konfekční výrobu, která se později rozšířila. Dámské krejčové začaly postupně dominovat módě, pro tyto potřeby se vytvořilo i francouzské slovo couturière.²⁴¹ Mezi nejznámější návrhářky té doby patřily Madame Villeneuve, Madame Rémond, Madame Charpentie a další, mužští tvůrci přicházejí na scénu až ve druhé polovině 19. století. Jako první se této pozice ujal Charles Frederick Worth, když v roce 1858 vytvořil svůj první obchodní model a následně ženy ztratily své dominantní postavení.

V Čechách byl vývoj o poznání pomalejší. Ženy začaly „fušovat“ mužským krejčím do řemesla až v roce 1828, za celou akci byly zodpovědné sestry Schifnerové, které byly i předvolány na krejčovský cech. Teprve koncem 19. století byly dámské krejčové uznané jako mistrové.²⁴² Do pozice rovných tvůrkyň módních oděvů se však ženy dostávají až v době první republiky. V meziválečném období se postavení pánských a dámských návrhářů vyrovnalo a muži už nikdy plně nedominovali na rozdíl od haute couture.

4.1.2. Právní regulace

V Čechách krejčí patřili k tradičně uznávanému řemeslnému stavu, jejich živnostenskou činnost řídily cechy, v 17. století nastal postupný úpadek cechovnictví, jehož konec předznamenal až živnostenský řád z roku 1859.

Živnostenským řádem, který vstoupil v platnost v květnu 1860, se zrušily všechny doposud platné předpisy o nabývání živnostenských, továrních a obchodních oprávnění a všechna starší ustanovení, která by s

---

²⁴⁰ Tamtéž

²⁴¹ Dámská krejčová.

²⁴² WAGENKNECHT, Josef. *Dějiny krejčí malostranských a hradčanských*, str. 14

ním byla v rozporu. Jeho autoři se snažili zajistit volný přístup ke všem živnostem, tj. podnikání, pro každého svéprávného občana.²⁴³

Mezi svobodnou živnost, kterou bylo nutné pouze nahlásit na úřadě, a živnost koncesovanou, která musela být povolena státem, se novelizací řádu v roce 1883 zařadila ještě živnost řemeslná, která musela být doložena kvalifikací, zároveň místo cechů vznikla živnostenská společenstva.²⁴⁴ To ovšem neznamenal, že by cechy náhle zanikly, „krejčovské cechy pražské klidně pracovaly dále bez ohledu na nové příkazy a zřízení (...) Na papíře zrušené krejčovské cechy existovaly stále jako neporušené těleso.“²⁴⁵ Krejčovina patřila mezi řemeslné živnosti, musel být předložen doklad o vyučení a musela být doložena praxe dokladem o práci pomocnické, než si tovaryš zřídil vlastní živnost, musel mít minimálně 5 let praxi jakožto pomocník. V roce 1883 byl Živnostenský řád novelizován a byl přizpůsoben především právní úpravě řemeslnického podnikání, zatímco tovární výroba zůstala stranou. Byla zavedena tzv. nucená společenstva pro všechny druhy živnostenského podnikání a tím pádem i pro krejčí, které znal již živnostenský řád, ale pro odpor liberálních kruhů byla dříve jen výjimečná.²⁴⁶ Díky těmto právním úpravám postupně vzniklo několik krejčovských společenstev v Praze, která navazovala na stará cechovní zřízení. Pro každé pražské město existovalo tedy jedno společenstvo a toto zastaralé uspořádání bránilo konsolidaci krejčovských poměrů.²⁴⁷

Stanovy Společenstva krejčích na Starém Městě hovoří z roku 1862 o čtyřech na sobě nezávislých společenstvech, jednalo se o krejčí na Starém Městě, Novém Městě, Malé Straně a Hradčanech a nakonec i v Josefově. V čele každého společenstva stál valný sbor a představenstvo, které se skládalo ze čtyř výborů a představeného. Členové společenstva platili při vstupu 15 zlatých²⁴⁸ do společné kasy²⁴⁹, dále platili uředníci a

---

²⁴³ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, str. 285

²⁴⁴ UCHALOVÁ, Eva. *Pražské módní salony 1900-1948*, str. 34

²⁴⁵ WAGENKNECHT, Josef. *Krejčí v Praze od založení města až po dnešní doby*. Část 2 a 3., str. 91

²⁴⁶ MALÝ Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, str. 286

²⁴⁷ UCHALOVÁ, Eva. *Pražské módní salony 1900-1948*, str. 35

²⁴⁸ V roce 1884 to už byla částka 30 zlatých.

další příjmy pramenily společenstvu i z pokut za nedodržování stanov. Vybrané finance proudily na podporu vdov a sirotek bývalých členů společenstva, k podpoře chudých členů v případě nemoci, k podpoře průmyslových škol a různým výdajům, spojených s provozem společenstva.²⁵⁰ „Účel společenstva jest pěstovati ducha pospolitého, šířiti a rozmnožovati vědomosti řemesla krejčovského se týkajících mezi členy svými a povzbuzovati je k činnosti v pokroku odborném, udržovati a zvelebovati čest stavu mezi členy společenstva a příslušníky, jakož i podporovati společné živnostenské prospěchy členů jeho a příslušníků.“²⁵¹ Po roce 1907 jsou cíle kategorizovány do tří skupin. Společenstvo jednak mělo dostát svým humanitním zájmům, jako bylo zakládání nemocenských a podpůrných pokladen a podpůrných fondů pro členy, do této kategorie patřilo i pojištění členů společenstva. Hospodářské zájmy byly podporovány zaváděním společné strojní výroby, zřizováním skladů surovin, tržnic, vzorkových skladů, potlačováním a odstraňováním obchodních zařízení, „které ruší poctivou soutěž.“ Mezi vzdělávací zájmy patřilo napomáhání zřizování a podporování živnostenských učilišť, podpora různých odborných kurzů a výstava prací.²⁵² Po roce 1907 se objevily tedy dva nové zajímavé aspekty krejčovského sdružování, jednak šlo o pojištění všech členů společenstva²⁵³ a za druhé se do stanov dostala i obrana proti nespravedlivým marketingovým taktikám, které budou zmíněny v dalších kapitolách.

Dlouhou dobu byla péče o průmysl a obchod v Předlitavsku v rukou státních úřadů, které časem získaly pomoc ze strany spolků na povzbuzení průmyslu, které vznikaly z dobrovolné iniciativy šlechty, inteligence a

---

²⁴⁹ Z placení příspěvku byly vyjmuty vdovy, které po smrti manželů samy provozovaly krejčovství.

²⁵⁰ Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), fond Společenstvo krejčí (neroztříděný fond), Stanovy společenstva pražských krejčí na Starém městě, v Praze knihtiskárna J. Grégra a Fr. Šimáčka 1862,

²⁵¹ AHMP, fond Společenstvo krejčí (neroztříděný fond), Stanovy pražských krejčí, 1884, str. 3

²⁵² AHMP, fond Společenstvo krejčí (neroztříděný fond), Stanovy společenstva pražských krejčí, není uveden rok (po roce 1907).

²⁵³ První česká pojišťovna vznikla v roce 1827 pod názvem Císařsko královský privilegovaný český společný náhradu škody ohněm svedené pojišťovací ústav. Z názvu je patrné, že šlo o možnost pojištění pouze proti požáru. Až na začátku 20. století přibýly možnosti pojištění proti škodám způsobeným vloupáním, proti krádežím a bylo možné i pojištění zákonné odpovědnosti.

průmyslníků. „Teprv veliké liberální hnutí roku 1848 vyneslo na povrch mezi jinými požadavky hospodářskými a politickými též požadavek spolupůsobení obchodnictva a průmyslnictva při správě záležitostí jeho zřízením komor obchodních a zvláštního ministerstva pro obchod a živnosti“.²⁵⁴ Ministerský výnos z roku 1848 vydaný pro předlitavské země, nařizoval, aby byly zřízeny obchodní²⁵⁵ komory, jakožto poradní sbory, které by vláda měla vyslechnout před vydáním nebo změnou zákonů. Podle tohoto ustanovení však byla zřízena pouze obchodní komora ve Vídni, obchodní a živnostenské komory vznikly až novelizací zákona v roce 1850.²⁵⁶

V záležitostech obchodu a živnostenských okresní hejtmanství přijímala oznámení o samostatném provozování svobodných živností, udělovala koncese při živnostech koncesovaných, schvalovala živnostenské provozovny, povolovala týdenní trhy aj. Náležela jim trestní pravomoc při překročení živnostenského řádu, právo odejmout živnostenské oprávnění, jednala o porušení privilegií, vyšetřovala a trestala porušení zákonů vydaných na ochranu známek a vzorů, udělovala svolení k provozování podomního obchodu atd.²⁵⁷ K těmto úkolům komor je nutné připojit ještě jejich pozitivní působení na rozvoj obchodu a podnikání v podobě zakládání obchodních akademií, odborných škol, zřizování umělecko-průmyslových muzeí, tržnic a fondů. Kromě toho komory pořádaly výstavy žáků odborných škol, kam spadaly i krejčovské akademie.²⁵⁸

4.1.3. Organizace krejčích a spojení krejčovských cechů a společenstev

V roce 1853 malostranští krejčí podepsali memorandum, které navrhovalo spojení tří pražských krejčovských cechů- Staroměstského,

---

²⁵⁴ GRUBER, Josef. *O komorách obchodních a živnostenských*, str. 6

²⁵⁵ Nikoliv obchodní a živnostenské komory.

²⁵⁶ GRUBER, Josef. *O komorách obchodních a živnostenských*, str. 7

²⁵⁷ <http://www.komora.cz/historie/historie-obchodnich-a-zivnostenskych-komor-na-uzemi-ceskych-zemi.aspx> (15.5. 2014)

²⁵⁸ GRUBER Josef, *O komorách obchodních a živnostenských*, str. 23

Novoměstského a Malostranského- ve snaze o ochranu cechu proti poškozovatelům krejčovského cechu, tzv. tandlery, kteří obchodovali s hotovým zbožím na trzích.²⁵⁹ V této době ke sloučení cechů ještě nedošlo. Roku 1883 se tak nejdříve zřídila krejčovská společenstva, o dva roky později 1885 vznikla *Jednota samostatných mistrů krejčovských pro Prahu a okolí*, která propagovala sloučení pražských společenstev krejčích, poté v roce 1905 vyšla brožura *O sloučení pražských a předměstských společenstev krejčovských* a cíle bylo dosaženo roku 1910, kdy byly spojeny tři spolky- Malostranský, Novoměstský a Staroměstský. Nové společenství s názvem *Společenstvo krejčích v hlavním královském městě v Praze* mělo 2000 členů, následně byl v roce 1921 přidružen Karlín, Vinohrady, Žižkov. Veškeré slučování a spolupráce byly motivovány snahou úspěšně se bránit proti novým poměrům v módním a textilním průmyslu, tedy proti konfekci.

Zvláštní skupiny tvořily sdružení židovských krejčích. Dlouho dobu jim nebylo povoleno vstoupit do cechu a vyučit se nějakému řemeslu, a tak byli zaměřeni především na obchod. Poté co se během 18. století situace změnila v jejich prospěch, židovští krejčí stejně nechtěli působit v rámci cechů, které byly křesťanské, a tak v roce 1797 byl císařem přislíben vznik vlastního židovského cechu- Společenství krejčích josefovských. Nakonec však došlo ke splynutí se staroměstskými krejčími, po čemž opět klesl židovský zájem na organizaci v cechu.²⁶⁰

V Praze vznikaly i krejčovské akademie jak pro profesionály, tak pro laiky, jejímž zakladatelem byl Jan Kratina. „A tu uprostřed největšího nedostatku přišel muž, jehož činnost je dodnes neocenitelná, a jenž si vzal upřímně k srdci stav náš oděvní a založil pro každého kolegu našeho útulek, na který právem hrdý může stav náš býti; jest to „První módní akademie krejčovská“ (...) A proto také i cizinci záhy postřehli dobré učiliště toto a kladou si to za zvláštní vyznamenání, když pak v Rusku,

---

²⁵⁹ WAGENKNECHT Josef, *Dějiny krejčí malostranských a hradčanských*, str. 14

²⁶⁰ WAGENKNECHT Josef, *Krejčí v Praze od založení města až po dnešní doby. Část 2 a 3.*, str. 92

Bulharsku, Polsku a podobně mohou si dáti do čela firmy své: Absolventi Krejčovské Akademie Pražské.“²⁶¹

V roce 1830 působilo v Praze 517 krejčích, v roce 1881 se číslo navýšilo na 743. V roce 1896 to bylo již 976 krejčích mužských a 38 módních sání pro pány, dále 581 krejčích ženských a 81 módních sání pro dámy a obchod s oděvy ženskými.²⁶² Rychlý nárůst pokračoval i na začátku 20. století, v roce 1906 se počet zvýšil na 1661 mužských krejčí a 1317 krejčí ženských a 147 obchodníků s dámskou konfekcí²⁶³

4.2. Boj krejčích proti konfekci

Cechy protestovaly proti zřizování továren a továrních skladů a vůbec proti kapitalistické pracovní organizaci, žádaly návrat ke starým pořádkům a cechovním monopolům a plně se oddávaly heslu, že řemeslo má zlaté dno.²⁶⁴ S nástupem nových technologií a počátkem konfekční výroby se i krejčí dostávali do obtížné situace. Šicí stroj povětšinou přijímali pozitivně, ale v rukou tovární výroby ho viděli jako nebezpečný nástroj. „Konfekce však, které ujmuly se výroby oděvů ve velkém množství pro sklad, využívají šicího stroje jak ku znehodnocování jakosti krejčovské práce, tak ku zatlačování cen (...) I tu stát pod záminkou exportu těžce poškodil krejčovskou živnost, neboť konfekcionáři místo původně míněného posláním vývozním vrhli se na tuzemský konsum a to se všemi rafinovanými prostředky, takže přivodili krejčovským živnostem veliký úbytek na zakázkách.“²⁶⁵

Slovo konfekce nebylo zprvu jednoznačné, ze začátku se nevztahovalo na výrobce, nýbrž na podnikatele obchodníka, který dával zhotovit oděv pro svůj sklad a sám s ním pak obchodoval. Termín

---

²⁶¹ HOŘEJŠÍ Jozef, Něco o střihu, *Akademické modní listy*, roč. 4, 1901, č. 1, str. 7

²⁶² UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1870- 1918: od valčíku po tango*, str. 29

²⁶³ Tamtéž

²⁶⁴ GRUBER Josef, *O vývoji živnostenského zákonodárství v Rakousku a o cílech reformy živnostenské*, str. 7

²⁶⁵ WAGENKNECHT, Josef. *Krejčí v Praze od založení města až po dnešní doby. Část 2 a 3.*, str. 91-92

konfekcionář byl převzat z německého prostředí a prvně doložen už v roce 1837, pojem se pak ujal v 60. letech.²⁶⁶ Po roce 1870, když se začaly rozvíjet velké podniky, které vedle relativně omezených dílen zaměstnávaly stovky dělníků, se pomalu měnil původní podnikatel-obchodník ve výrobce-továrníka.²⁶⁷ Prodávání již zhotovených oděvů však nevzniklo až v době konfekce, původně tento princip využívali tandleři, kteří vyráběli oděvy mimo krejčovské cechy, a kteří se tak stali nepřáteli krejčovských mistrů ještě před vznikem konfekce. Často to nebyli pouze tandleři z městského prostředí, ale zapojovala se z velké části venkovská chudina, přičemž většinu levné pracovní síly tvořily ženy.

Dvacetiletí po roce 1870 je pro průmyslovou výrobu oděvů teprve obdobím vlastního rozvoje, který byl podmíněn všeobecným zaváděním již zmíněného šicího stroje jako základního pracovního stroje, zásadní konsolidací průmyslově upotřebitelného stříhu a technologií zpracování oděvu a relativním ustálením průmyslové výroby. Během tohoto období převládly postupně hotové oděvní výrobky na trhu i v českých domácnostech. Zhruba od poloviny devadesátých let probíhal další rozmach konfekční výroby, který byl charakterizován zvýšením využití energie, jako byl plyn či elektřina k pohonu zařízení, účinnější organizací práce, s ní spojené produktivity a úsilím i vstupem na zahraniční trhy.²⁶⁸ Což se v případě prostějovské konfekce a dalších podniků podařilo zejména v oblasti Balkánu a Předního Východu, které představovaly tradiční odbytíště rakouského exportu. Velkou část zakázek tvořily armádní uniformy, například při vypuknutí italské války v roce 1859 a při jiných konfliktech.

Boj krejčovských mistrů proti konfekci reflektovaly ze své pozice časopisy určené krejčovské obci, především šlo o *Zlaté dno* Vojtěcha Čihaře, které díky ukončenému nákladu v roce 1874 nezaznamenalo problém v celé jeho šíři, *Akademické modní listy* Jana Kratiny, které

---

²⁶⁶ BENDA Jiří, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 7

²⁶⁷ BENDA Jiří, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 8

²⁶⁸ BENDA Jiří, *Oděvní průmysl v českých zemích*, str. 41

vycházely s různými obměnami až do roku 1946 a *Krejčovské listy: politicko-národohospodářský čtrnáctidenník: orgán veškerých mistrů krejčovských* v redakci V. Pletichy, na který od roku 1927 navázaly *Nové krejčovské listy*. Mohlo by se zdát, že díky malému množství potencionálních odběratelů si tyto listy budou konkurovat, nicméně šlo spíše o boj proti společnému nepříteli. Kratina, jakožto krejčovský mistr a zakladatel Krejčovské Akademie Pražské, cítil ze strany konfekcionářů velké nebezpečí. „Jak možno bojovat proti našim nejúhlavnějším nepřátelům, proti konfekcionářům, bylo nejednou úvahou na všech možných schůzích a sjezdech krejčovských.“²⁶⁹ Krejčí dělili konfekci na dva typy, prvně konfekci, kterou provozovali sami krejčí, většinou pracující na venkově, kteří v rámci snahy o přežití byli nuceni kromě krejčoviny mít obchod s hotovými oděvy. Druhou skupinu tvořili velkoměstští konfekcionáři, kteří byli krejčími považováni za neodborníky, kteří ale uměli podnikat. „Oni jsou si dobře vědomi, že právě podnikavost je to, co nám schází a že tudíž našli cestu úplně volnou, že hravě získali krásný zdroj příjmu, z něhož vytloukají lehounce kapitály...“²⁷⁰

Obecně existovalo několik jevů, které pražští krejčí považovali za nespravedlivé. Do první skupiny patřily skutečnosti, které bylo možné ovlivnit a postihnout jejich nedodržování sankcemi, které na konfekcionáře mohla uvalit živnostenská a obchodní komora. Sem patřilo zejména nedodržování cen, které byly uvedeny na visačkách ve výlohách obchodů, které konfekce vlastnila, což souviselo i se změnou látky mezi vystaveným a prodávaným kusem oděvu. Visačky zboží nadto byly označeny jménem firmy, která je prodávala. „Označením tímto klamáno jest obecenstvo v míře nemalé, ježto kupující má za to, že kupuje zboží řádným mistrem krejčovským solidně zhotověné, kdežto obchodník prodává ponejvíce zboží po továrnicku v Prostějově vyrobené a tedy jakosti velmi

---

²⁶⁹ *Akademické modní listy*, roč. 7, 1904, č. 2, str. 3

²⁷⁰ *Akademické modní listy*, roč. 6, 1903, č. 1, str. 1

pochybné.“²⁷¹ Podvody spočívaly i v dezinformacích ohledně původu látky, liberecké látky byly často vydávány za kvalitní anglické či francouzské tkaniny.

Druhou skupinu tvořily jevy spojené s hospodářským a technologickým vývojem a hlavně se změnou podnikatelského uvažování. Jednalo se o skutečnosti, proti kterým krejčí nebyli příliš schopni bojovat a bylo nutné se jim spíš přizpůsobit. Z technologického pokroku sem samozřejmě patřilo rozšíření šicích a dalších strojů, které usnadňovaly výrobu ve velkém množství. Dále vznikaly obchodní domy, které krejčí neznali a nebyli schopni jim konkurovat. Změna podnikatelského myšlení a vůbec jeho rozvoj vedly k novým marketingovým způsobům, jako byly různé slevy a výprodeje, které krejčí rovněž nemohli nabízet, neboť nedisponovali tak velkým množstvím oděvů, na kterém by se jim investice vrátila.

U konfekcionářů většinou nakupovaly vyšší třídy, neboť zde bylo nutné mít sebou určitý obnos, zatímco u krejčích lidé platili až na konci práce, a také ne vždy. Konfekční závody byly navíc pro krejčí spojené s židovskými podnikateli a nenávisť se tak ještě prohlubovala. Jedním z hmatatelných kroků v boji proti konfekci bylo založení tržnic s hotovými oděvy. Krejčí prodávali své oděvy na Vinohradské tržnici a jako samostatná tržnice s oděvy byla v roce 1903 zřízena Smíchovská tržnice. Tržnice byly v konkurenčním postavení vůči nově vznikajícím obchodním domům, „v nichž dostati možno všechno- ale, všechno všecinko“. Ve všech městech, kde se zřizují moderní velké obchodní domy, vyvolávají již nejvážnější obavy v živnostnictvu a to i u sociálních politiků, poněvadž vstřebávají velikou část malých závodů a dělnictvo vykořisťují.“²⁷² Krejčí na začátku 20. století v českých zemích bojuje se špatnou sociální situací a jeho umění se nemůže plně rozvíjet. Kratina zmiňuje, že stejné problémy potkaly i řemeslnictvo v Paříži či Londýně, kde se díky jeho

---

²⁷¹ AHMP, fond Společenstvo krejčí (neroztříděný fond), *Výroční zpráva krejčí staroměstských v Praze za rok 1901*, tiskem Antonína Hrazánka v Praze 1902

²⁷² *Akademické modní listy*, roč. 5, 1902, č. 6, str. 1

nespokojenosti zaváděla vzestupná výdělková daň pro ochranu této třídy. Podle *Akademických modních listů* se do Prahy dováželo zboží v hodnotě dvou miliónů korun, které pocházelo z Německa, Prostějova, Vídně, Brna nebo Boskovic.²⁷³ Krejčovskou situaci shrnula na začátku 20. století Výroční zpráva krejčích staroměstských v Praze: „Těžké doby ulehly na veškerý stav řemeslnický, ze všech stran a ze všech odborů řemeslných nepřetržitě se ozývají stesky nikoliv neoprávněné a dávno již pozbylo platnosti staré přísloví české, že »řemeslo má zlaté dno!«“²⁷⁴ Stejně situaci popisuje i Josef Wagenknecht v roce 1906, když upozorňuje na rychlé šíření konfekční výroby a postupný úbytek zákazníků, které měli krejčí k dispozici.

4.3. Haute couture

4.3.1. Předpoklady pro vznik haute couture a její předchůdci

Ačkoliv rychlý rozvoj módy, jak ji známe dnes, je pevně spjatý s urbanizací v 18. a 19. století a s industriální revolucí, která pomohla módu demokratizovat, prvně můžeme hovořit o módě již v renesanční Itálii, kde se dvorská šlechta snažila oddělit od zbytku společnosti a oděv se stal známkou sociálního statusu.²⁷⁵ Francie tento druh módy přijala za Ludvíka XIV., který módu použil jako důkaz královské a národní moci. Po jeho smrti se Francie etablovala jako ústřední velmoc módy a textilního průmyslu. Velkou zásluhu na tom měl ministr financí na dvoře Ludvíka XIV. Jean-Baptista Colbert, díky jehož ekonomické politice se francouzská móda a trh s luxusním zbožím posunuly do středu vládní pozornosti. Colbert údajně prohlásil, že móda je pro Francii tím, čím jsou zlaté doly v Peru pro Španělsko.²⁷⁶ V 19. století již byla móda ve Francii plně

---

²⁷³ *Akademické modní listy*, roč. 6, 1903, č. 3, str. 2

²⁷⁴ AHMP, fond Společenstvo krejčí (neroztříděný fond), *Výroční zpráva krejčí staroměstských v Praze za rok 1901*, tiskem Antonína Hrazánka v Praze 1902, str. 1

²⁷⁵ ROCAMORA Agnès, *Fashioning the city: Paris, fashion and the media*, str. 24

²⁷⁶ ROCAMORA Agnès, *Fashioning the city: Paris, fashion and the media*, str. 25

institucionalizovaná a přichází to, co Gilles Lipovetsky nazval „módou jedno sta let“. V roce 1847 pracuje v oblasti módy a textilního průmyslu více pařížských řemeslníků, než v jakémkoliv jiném odvětví. Tuto skutečnost zaznamenávají i Kratinovy *Dámské akademické modní listy*, které uvádějí, že v roce 1896 zaměstnáno vyráběním oděvů 250 000 lidí. „Toto faktum mluví jasně a svědčí o veliké úloze, kterou Paříž v modních věcech od dlouhých dob v celém světě hraje, neb je na jevě, že pařížské dělnice a dělníci nešíjí pouze pro pařížské zákazníky.“²⁷⁷ V roce 1885 pracovalo v Paříži 5 000 modistek, o deset let později to bylo už 11 000, podobné to bylo i s ostatními řemesly módního průmyslu. V roce 1895 v Paříži působilo 4 000 žen, které vyráběly šněrovačky, 25 000 švadlen, které vyráběly prádlo a 96 000 krejčových²⁷⁸ oproti 581 dámským krejčím v Praze.

Ve druhé polovině 19. století dochází v Evropě k přesunům moci. Vídeňský kongres znovu dosadil na trůn monarchii a následně let bylo ve Francii ustaveno Druhé císařství Napoleona III., který se ve stopách svého strýce Napoleona I. snažil prezentovat Paříž jako velkolepé imperiální město. Za město haute couture lze zcela jednoznačně považovat Paříž odkud se šířila do celého světa. Haute couture ale byla spojena s dámskou módou, zatímco Londýn a následně USA byly inspirací pro mužské oděvy.²⁷⁹

Žena Napoleona III. Evženie milovala módu a stala se věrnou zákaznicí CH. F. Wortha, což dopomohlo jejímu rozmachu a konsolidaci. Ačkoliv byly královské rodiny zpočátku největšími podporovateli a zákaznicemi haute couture, postupně se vysoká móda stávala dostupnější pro širší společnost. Česká periodika reflektovala události po roce 1850 takto: „Život nádherný, hlučný rozvíjel se na řece Seině v Paříži. Kolem roku 1850 nastala tam nastoupením Napoleona III. na trůn doba druhého

---

²⁷⁷ *Dámské akademické listy*, roč. 1, 1899, č. 3, str. 4

²⁷⁸ Tamtéž

²⁷⁹ STEVENSON N. J., *Kronika módy: 1800 - 1870 - 1940 - 1960 - 1980 - 2020: kdo udává tón - nejslavnější módní ikony a návrháři*, str. 46

císařství. A krásná jeho choť Evženie, bývalá nepatrná hraběnka de Montijó, podmanila sobě paní Módu a vládla v jejím jméně směle ženskému světu. V pravém slova smyslu lze říci směle. Zavedla v módu něco, co snad by se jindy nepovedlo- krinolínu.“²⁸⁰

Klíčová pro rozvoj haute couture byla průmyslová revoluce, od 20. let se po anglickém vzoru už i ve Francii rozvíjela levnější sériová výroba. Vynález parního válce znamenal, že se například punčochy a rukavice mohly plést strojově, takže masově produkováné doplňky byly levnější. Švadleny navíc měly možnost kupovat již předšité šatstvo, které se pro danou zákaznici dokončilo až na místě a obchodní domy se střížním zbožím zavedly oddělení s malosériovými kolekcemi, určené pro ženy střední třídy.²⁸¹

Po porážkách Francie a pádu Druhého císařství upadá i její vliv v módním průmyslu. S pádem Napoleona III. se podle českých listů omezil i vliv Francie v Evropě a to i ten módní. „Německá móda, německý vkus měl zasaditi i francouzskému módnímu uměleckému průmyslu ránu smrtelnou. Terror ten vycházel z Berlína a i v Čechách počínaly se nositi úbory „Markétčiny“. Baňaté rukávce a na všelijak podkasaných tunikách kabelky hedvábné i sametové.“²⁸² Což opět dokazuje, jak móda jako každý aspekt lidské společnosti souvisí s geopolitickými přesuny moci.

Móda druhé poloviny 19. století jde tak dvěma protikladnými směry. Vzniká a rozvíjí se haute couture jakožto znak přepychu, luxusu a společenské prestiže, která se snaží zabránit hromadné sériové laciné výrobě a na druhé straně stojí rodící se průmyslová výroba se snahou o co nejlevnější a nejdostupnější produkci oděvů.²⁸³

---

²⁸⁰ KRATOCHVÍLOVÁ Věnceslava, O módách minulého století. *Československý Svéráz*. roč. 5. 1921. č. 3, str. 3-6.

²⁸¹ STEVENSON N. J., *Kronika módy: 1800 - 1870 - 1940 - 1960 - 1980 - 2020: kdo udává tón - nejslavnější módní ikony a návrháři*, str. 46

²⁸² KRATOCHVÍLOVÁ Věnceslava, O módách minulého století. *Československý Svéráz*. roč. 5. 1921. č. 11, str. 5-6.

²⁸³ LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti: móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 103

S vlivem haute couture je spojen ještě jeden důležitý fenomén, a to glamour.²⁸⁴ Vznik glamour souvisí až se zrodem moderní společnosti a neprojevuje se nikde ve starších společnostech. Můžeme ho chápat, jako spojení zdraví, krásy a nechvalné proslulosti, které byly záviděnlivé a volaly po napodobování.²⁸⁵ Moderní trh a průmyslová produkce na jedné straně a rovnost a narušení tradiční struktury, založené na úctě, na straně druhé umožnily rozšiřování glamouru. Po francouzské revoluci a růstu i úpadku moci Napoleona až do 20. století se některým členům aristokracie, jejíž vliv postupně upadal, podařilo udržet své bohatství i status. Jako třída si udržela společenská a kulturní vliv nabízení určitého vzoru ženám a mužům původem ze střední třídy společnosti, kteří získali určité jmění a dostávali se do středu pozornosti, ačkoliv neměly aristokratický původ.²⁸⁶ Glamour tedy byl cestou, jak se ty vizuálně nejvýraznější projevy aristokratických privilegií předávaly a přetvářely pro nově formující se společnost a instituce. Právě nově vzniklý způsob uvažování, že luxus a krása nemusí být nutně spojeny jen s aristokracií, umožnil vznik haute couture.

4.3.2. Vznik haute couture a její institucionalizace

Klíčovou osobností pro vznik haute couture se stal Charles Frederick Worth. Narodil se v roce 1825 v anglickém městě Lincolnshire, odkud v roce 1845 odcestoval do Paříže, kde několik let pracoval jako prodejce v luxusním obchodě Gazelin zaměřeném na hedvábí. Mezi podzimem 1857 a zimou 1858 Charles Frederick Worth zakládá v rue de la Paix vlastní krejčovský dům, první z těch, které získají označení haute couture. Worth přináší předem připravované a obměnitelné modely, které následně šije na míru, své modely předvádí na mladých ženách, ze kterých se později stanou modelky. V tu dobu se však nazývají sosies-dvojnice.

---

²⁸⁴ Do češtiny se překládá jako půvab, přitažlivost či osobní kouzlo, což ne úplně přesně vystihuje institucionální rozměr pojmu.

²⁸⁵ GUNDLE Stephen, *Glamour*, str. 18

²⁸⁶ GUNDLE Stephen, *Glamour*, str. 19

Přínos Wortha a jeho vklad haute couture spočíval i v revolučním marketingu, když opatřil oděvy štítky s názvem podniku a podepsal se pod svoje dílo stejně jako malíři a jiní umělci. Paradoxem zůstává, že francouzské dámy, které by na sebe nevzaly nikdy nic, co by nebylo vyrobené ve Francii, si za „vládce svého vkusu vyvolily muže, jež se narodil v Lincolnshiru.“²⁸⁷

V průběhu druhé poloviny 19. století dochází k institucionalizaci haute couture, Charles F. Worth založil v roce 1868 Chambre Syndicale de la Confection a de la Couture pour Dames et Fillettes, která měla řídit obchod s módou a bránit jeho zájmy ve Francii i v zahraničí. V té době tedy Chambre Syndicale zahrnovala oboje, haute couture i konfekci.²⁸⁸ Roku 1910 byla komora rozpuštěna a o rok později nahrazena Chambre Syndicale de la couture, často zvanou Chambre Syndicale de la Haute Couture, komora byla založena již po Worthově smrti jeho dvěma syny-Gastonem a Jeanem Philippem Worthovými. Haute couture si tím vytvořila řadu zákonů, aby se ochránila před plagiátorstvím a vydělávala na reklamě specializovaného tisku. Pravidla komory rovněž nařizovaly pravidelnou prezentaci modelů dvakrát za sezónu v Paříži. Worthův salon byl následován vznikem dalších „Couture house“. Roku 1891 založila svůj salon Jeanne Paquin, roku 1900 Jacques Doucet a roku 1904 Paul Poiret, který dnes tvoří pod jménem Jean Paul Gaultier. Počet salonu začal rychle vzrůstat, na Pařížské módní výstavě 1900 už vystupuje se svými modely 20 módních domů, v roce 1959 se jejich počet vyšplhá až na padesát. Všechny pařížské módní salony neměly stejnou pověst a specializaci. Worth a jeho synové šijí pro aristokracii a pro americké dámy, umělkyně zase většinou objednávají u Douceta, Redfern na rozdíl od prvních dvou neodmítá využití moderní reklamy a mnoho hereček, které si původně nechaly šít u Douceta, k němu přeběhlo, a některé salony se specializovaly na sportovní módu.²⁸⁹

---

²⁸⁷ *Akademické modní listy*, roč. 8, 1906, č. 5, str. 3

²⁸⁸ ROCAMORA, Agnès. *Fashioning the city: Paris, fashion and the media*, str. 29

²⁸⁹ *Akademické modní listy*, roč. 8, 1906, č. 5, str. 3

4.3.3. *Haute couture jako mocenský aparát*

Během 19. století se v západní Evropě začala projevovat čím dál větší byrokratizace a následná demokratizace, což se projevilo i v módě. Prosazení módy je neoddelitelné od postupného ochladnutí citů vůči heroickým hodnotám a náboženské morálce, byla nutná důvěra ve slast, štěstí, novinky, materiální drobnosti, nastala doba svobody uspokojování potřeb a zmírňování přísných konvencí a zákazů.²⁹⁰ Jestliže v předešlých dobách má monopol na to, co se bude nosit aristokracie, nyní to má v rukou haute couture, která se začíná formovat jako specifický druh moci, jež rozhoduje o eleganci, představitosti a o veškerých změnách. Byrokratická nadvláda je založena na organizaci společenského pořádku. Samostatný mocenský aparát se opírá o systematické oddělení řídicích a výkonných funkcí, vymýšlení a výroby. Uživatel je v haute couture fakticky odsunut stranou a moc se monopolizuje v rukou specialistů na eleganci. Skutečnost, že haute couture čerpala klientelu mezi ženami vyšší společnosti, že představovala luxusní výrobu, nic nemění na historickém faktu, že díky ní se móda překulila z kontextu řemesel do moderního byrokratického řádu.²⁹¹ To neznamenal, že by móda haute couture vyšla z nějakého rovnoprávného kontextu. Nový typ módy bojoval už krátce po svém vzniku proti aristokratické nadvládě, aby sama převzala monopol na části lidského života.

V historii obecně platil model dohánění módy vyšší společenské třídy třídou nižší, z tohoto principu vertikální hierarchické nápodoby žila i haute couture a tak permanentní inovace není vyvolána demokratickou potřebou neustálé změny ze strany klientely, ale spíš tradičním rituálem přehlídek a má přímo institucionální charakter.²⁹² S nástupem haute couture se inovace, i když nepředvídatelná, stává nutnou a probíhá pravidelně, přestává být výsadou urozenosti a mění se ve výtvar specializovaného a

---

²⁹⁰ LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti: móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 133

²⁹¹ LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti: móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 142-143

²⁹² SKARLANTOVÁ Jana, *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*, str. 107

poměrně autonomního byrokratického aparátu, který se definuje talentem a zásluhou. Ale je to byrokratické uspořádání zvláštního druhu, protože v čele módních domů nestojí anonymní moc nezávislá na osobě jako v demokratických institucích, ale umělec považovaný za nenahraditelného, nelze tedy oddělit osobu a funkci, což je v byrokratických organizacích vyloučeno.²⁹³

Gilles Lipovetsky dochází tedy ke zjištění o kontroverznosti haute couture, která na jedné straně představuje byrokratickou moc, ale na straně druhé nepoužívá žádné disciplinární donucování. Jedná se o specifický způsob jemné moci, který je závislý na veřejnosti a který používá systém svádění a formuluje tak naprosto nový přístup, který později využívá živých modelek a reklamy působící svým opojením, změnou a možností individuální volby. Nový typ reklamy dotáhl k dokonalosti p. Potter, obchodník s módou v Chicagu v roce 1903, který v rámci boje s konkurencí umístil do výlohy mužskou ložnici, dále restauraci a do třetí výlohy taneční sál. Ve všech výlohách se pak pohybovaly živý módní figuranti oblečení ve vybraných modelech. Inovace oslovení zákazníka si velmi rychle všiml i český tisk. Ačkoliv se nepovažoval tento druh reklamy za důstojný, velmi dobře si uvědomoval jeho účinnost. „Ovšem, že celé Chicago hubuje na tuto veřejnou komedii a odhalování důvěrných tajemství toaletních- avšak výkladní okno jest přece i přes to obléháno ohromnými zástupy diváků, mezi nimiž se nachází nápadně mnoho dam.“²⁹⁴

4.4. Krejčí - řemeslník nebo umělec?

Haute couture by nebyla tak významná, kdyby neotočila veškeré zákonitosti, které módu doposud provázely. Zcela se změnila pozice módního krejčího. Worthem počínaje se krejčí- coutier prosadil jako tvůrce, jehož poslání spočívalo v předkládání nevídaných modelů, coutier

---

²⁹³ LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti: móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 143

²⁹⁴ *Akademické modní listy*, roč. 6, 1903, č. 1, str. 5

se stal moderním umělcem. V 18. století přicházejí kupci módy, módním profesím je tedy přidána určitá autonomie, ale jen v oblasti doplňků. Do těchto poměrů vnáší haute couture zvrát. Nejvyšší posláním návrháře tkví v tvorbě originálních prototypů. Návrhář se stal svobodným neomezeným tvůrcem de iure, de facto ho omezují dobré mravy, zvyky, styl, který je v přízni a musí se zavděčit konkrétnímu vkusu. Malíři, spisovatelé a jiní umělci mají větší možnost experimentu, jaká v módě není přípustná. Módní návrháři na začátku 20. století už jsou plně spojeni s umělci, Poiret se přátelil s Picabou, Derainem, Chanel je spjata Reverdym nebo Maxem Jacobem.²⁹⁵

S příchodem nového typu francouzské módy se mění i mocenské vztahy mezi zákazníci a krejčím. Před Worthem existoval přímý styk mezi švadlenou a zákazníci, ženy byly zvyklé si oděvy upravovat podle sebe. V 18. století probíhalo nové zhodnocení módních profesí, ale neprobíhala transformace v organizaci a pojetí jejich práce. Získaly slávu, ale tvůrčí autonomii ne. Worth je revoluční tím, že zrušil pouto mezi návrhářem a zákazníci ve prospěch nezávislosti návrháře. Uvádí v život dva důležité principy, jednak tedy teoretické i faktické osamostatnění krejčího jakožto návrháře a za druhé vyvlastnění uživatelské iniciativy v oděvním vzhladu.²⁹⁶ Krejčí už nechodili ke klientům domů, namísto toho ženy navštěvovaly salony, Worth už nepracoval podle poptávky, ale sám tvořil. Zároveň nerozhodoval pouze o tom, co bude sám navrhovat, ale i kdo to bude nosit.²⁹⁷

Oděv začíná vystupovat jako součást identity, nošením určitého oděvu člověk potvrzuje svou jedinečnost v rámci komunity, oděv ovlivňuje sebevědomí a vědomí sama sebe.²⁹⁸ Dříve byl oděv úzce spjat se společenským statutem, se vznikem haute couture, novým postavením krejčího a sepletím s uměním začíná oděv vyjadřovat něco více. Začíná se

---

²⁹⁵ LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti: móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 109-123

²⁹⁶ LIPOVETSKY Gilles, *Říše pomíjivosti: móda a její úděl v moderních společnostech*, str. 140

²⁹⁷ KENT Jacqueline Grant, *Business Builders in Fashion*, str. 22

²⁹⁸ SKARLANTOVÁ Jana, *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*, str. 33

mnohem více projevovat individualita na úkor společenské tradice. Tyto tendence se však dovršily až během 20. století, zvláště v poválečném období. Přesto kořeny narůstajícího individualismu a snahy se odlišit můžeme spojit s proměnami, které přinesla haute couture.

V českých zemích byl vývoj postavení krejčího jakožto autonomního umělce opožděný. „Pařížská výstava z roku 1867 ukázala dostatečně, jak daleko my v Čechách pokulháváme za výrobou Francie a Anglie co do estetické stránky našich výrobků.“²⁹⁹ Ve srovnání s francouzskými a anglickými výrobky ty české kladou přílišný důraz na obsah místo formy. „Jedním slovem nedostává se našemu zboží, našim výrobkům ještě té krasochuti (gusta), kterou toliko nabýti lze cvikem delším, učiněným a očištěným na uměleckých dílech za klasické a vzorné uznaných.“³⁰⁰ Popis situace se nevztahuje pouze na krejčovství, ale na výrobu obecně. Za příčinu absence uměleckého cítění v řemeslných výrobcích považuje Vojtěch Čihař nedostatek vzdělávacích institucí, zejména umělecko-průmyslových škol. Situaci vyřešily obchodní a živnostenské komory, když v roce 1885 založily umělecko-průmyslovou školu. Nová instituce navazovala na síť odborných škol, které ve druhé polovině 19. století císařský dvůr osvíceně budoval k zajištění hospodářského rozvoje. Jednalo se o první státní uměleckou školu v zemích Koruny české, neboť Akademie výtvarných umění byla v té době ještě soukromým ústavem Společnosti vlasteneckých přátel v Praze.³⁰¹ Původní myšlenka vzniku institucí sloužících k povznesení estetické úrovně řemeslné a průmyslové výroby vyšla v roce 1852 od Gottfrieda Sempera, který poprvé použil slovní spojení umělecký průmysl, do kterého móda zajisté patří.

V roce 1894 pak vznikla První akademie krejčovská Jana Kratina, kde se bylo možné vyučit zejména v různých druzích stříhu a později i v

---

²⁹⁹ *Zlaté dno*, roč. 9, 1870, č. 2, str. 4

³⁰⁰ Tamtéž

³⁰¹ *Vysoká škola uměleckoprůmyslová*, PACHMANOVÁ, Martina, ed. a PRAŽANOVÁ, Markéta, str. 16

práci s materiálem, harmonizací barev a podobných činností za 30 zlatých (60 korun).³⁰² Mnoho zde vyučených střihačů či krejčích odešlo do ciziny, kde mohly dosáhnout větších úspěchů, jak komentuje časopis krejčovské akademie. „Vyučí se třeba někde u nás na venkově, pak jdou do Prahy, zde se vyučí řádně střihačství- naše Akademie odchovala a vychovala jich již slušnou řadu- pak jdou do Německa, Belgie, Švýcar, Anglie a konečně do Paříže.“³⁰³ Kromě výuky odborníků v oboru Akademie nabízela i kurzy pro ženy, které se za 18 zlatých mohly naučit základy kreslení střihu, brání míry apod. „Doba vyučování záleží hlavně na schopnostech cvičící se dámy, neboť každá ct. Dáma než ústav opustí, musí znáti všechny tyto předměty dokonale a proto jest každé dámě tak dlouho přístup do ústavu dovolen, až vše ze jmenovaných předmětů důkladně zná. Dáma dobrých schopností jest ve čtyřech nedělích úplně ve střihu vycvičena.“³⁰⁴ Stejně jako uměleckoprůmyslová škola i krejčovská akademie kladla důraz na umělecký aspekt řemesla. „Krejčí sám musí být do jisté míry umělcem, proto osnovy učebné nařizují v kreslení na škole krejčovské seznámení se žactva s prvky rostlinnými (...) , sledování zákona vývojového, stavbu jejich, lepost linií a užití jich, stylisací, řaděním a komponováním jedno a dvouosých ornamentů k výzdobě ploch.“³⁰⁵ Ačkoliv se jednalo o přiblížení k haute couture, krejčí v českém prostředí tvoří umění až v rámci představ zákazníka, uměleckou stránku své profese využije pouze k uspokojení klienta a ne v rámci vlastní tvorby.

Přesto založení umělecko-průmyslové školy a následné působení Kratinovy První akademie krejčovské byly prvním krokem k proměně vztahu umění a výroby, ale i k sebeurčení české kultury v 80. letech. Na přelomu 19. a 20. století je krejčovské sebevědomí patrné i z tisku. Dámské akademické listy v roce 1900 zaznamenávají v úvodním článku pozitivní vývoj. „My Čechové, s hrdostí můžeme konstatovati, že u nás dostoupil

---

³⁰² Přestože v roce 1892 proběhla měnová reforma, ceny se i na začátku 20. století běžně uvádějí ve zlatých.

³⁰³ *Akademické modní listy*, roč. 10, 1907, č. 1, str.

³⁰⁴ *Dámské akademické modní listy*, roč. 3, 1901, č.2, str. 41

³⁰⁵ *Akademické modní listy*, roč. 16, 1913, č. 5, str. 3

odbor oděvní v posledním čase takový stupeň vývinu a zdokonalení, že zhotovení některých druhů oděvu nepodobá se více řemeslu nýbrž umění.³⁰⁶ K většímu sebevědomí přispívalo i to, že český střihač a krejčí byl podle mnoha módních periodik v cizině uznávaný. Módní salony, tak jak je známe z prostředí Paříže, mohly v Praze vyrůst až s určitou národní samozřejmostí a vyspělostí v oblasti umělecké výroby podpořenou vzdělávacími institucemi. Oboje se mohlo plně rozvinout až v období První republiky.

4.5. Bratři Krachové a Matyáš Mottl

V polovině 19. století se na rozdíl od Francie nedá v českém prostředí mluvit o salonech ve stylu haute couture, existovaly zde spíše krejčovské dílny. Mezi nejuznávanější odborníky ve svém řemeslu patřili bratři Krachové a Matyáš Mottl. „Naše Praha jest velmi bohatá na rozsáhlé dílny krejčovské, jakož i na vzdělané, obratné a důvtipné jich majitele, ale první místo vším právem zaujímají Bratři Krachové, na jejichžto závod s hrdostí hleděti můžeme, neboť jest nejprvnější v celém Rakousku.“³⁰⁷ Firma byla založena jejich dědečkem v roce 1773, na začátku 19. století byla zřízena filiálka ve Vídni. V roce 1837 už zaměstnávali 100-200 dělníků, po vypuknutí italské války roku 1859 firma vyráběla uniformy pro český sbor dobrovolníků. Své modely Krachové vystavovali na světové výstavě v Londýně i v Paříži, odkud si přivezli několik medailí.³⁰⁸

Robert Krach, jakožto vůdčí osobnost z obou bratrů, šil především pro zámožnou klientelu za ceny, které v té doby byly považovány za vysoké. Nosit jeho šaty bylo ve druhé polovině 19. století považováno za známku mužské elegance a znamenalo to výrazně se odchýlit od dobového průměru. Po výstavě v Paříži v roce 1855 Robert Krach získal i uznání

---

³⁰⁶ *Dámské akademické modní listy*, roč. 2, 1900, č. 3, str. 1

³⁰⁷ *Zlaté dno*, roč. 3, 1869, č. 4, str. 1

³⁰⁸ Tamtéž

evropského módního světa, když se mu dostalo vyznamenání Řádu čestné francouzské legie.³⁰⁹

Druhým nejvýznamnějším závodem v Praze byl krejčovský závod M. Mottl a synové založený v roce 1834. Do popředí se dostal ale až v roce 1868, kdy po nemoci zemřel Robert Krach a Erasmus už nedokázal pokračovat v tak kvalitní a kreativní práci. V roce 1862 Mottl zaměstnával mezi 60-80 dělníky. „Ačkoliv výrobky krejčovského průmyslu naskrze na pěkném stupni dokonalosti stojí, získaly sobě motlovské výrobky svou dobrotou, elegantností a původností zvláštní počest, která jim důvěru mnohých vysoce postavených jakož i nejvyššího císařského domu zjedнала.“³¹⁰ Mezi první úspěšné okamžiky závodu Matyáše Mottla patřila výstava v Londýně konaná v roce 1862, kde jeho syn Vendelín představil překvapivou novinku- víceúčelový plášť zvaný paletot, ušitý z jednoho kusu látky tak, že jej bylo možné obrácením a provlékáním čtyřikrát barevně obměnit.³¹¹ Oba krejčovské závody získávaly své objednávky i mimo Rakousko-Uhersko, kromě Vídně a Štýrského Hradce měly své zákazníky i v Terstu a Benátkách a předznamenávaly vznik prvních módních salonů, kde krejčí nešije už jen na zakázku, ale produkuje své oděvy nezávisle na klientele jen podle svého vkusu a v rámci společenských konvencí.

4.6. První české módní salony

V návaznosti na právní ukotvení se v průběhu 19. století utvářela novodobá struktura módní tvorby v Čechách, přičemž zdejší krejčovská tradice dosáhla celé řady mezinárodních úspěchů na světových výstavách v Londýně, Paříži, Vídni i Filadelfii, úspěšná byla i domácí přehlídka v rámci Zemské jubilejní výstavy 1891.³¹²

---

³⁰⁹ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1780-1870: pro salon i promenádu*, str. 84

³¹⁰ *Zlaté dno*, roč. 3, 1869, č. 4, str. 1

³¹¹ UCHALOVÁ Eva, *Česká móda 1780-1870: pro salon i promenádu*, str. 88

³¹² UCHALOVÁ Eva, *Pražské módní salony 1900-1948*, str. 54

V Praze měla obchody i řada malých krejčovství, ale módní trendy počaly udávat závody v Čechách zvané módní salony vznikající koncem 19. století. I když ani v tomto momentě ještě nelze hovořit o salonech typu haute couture. „Krejčí i zřejmě ve svých ambicích přisvojili pojem salon v jeho významu nejlepší a nejzdobnější místnosti domu pro přijímání návštěv.“³¹³ Slovo salon se ale v českém prostředí vyvíjelo svým vlastním směrem. Ve Francii se většinou módní závody nazývaly maison, v českém prostředí se v periodicích střídají slova jako módní, závod, dům nebo salon.

Mezi první pražské „před-salony“ patřil salon Betty Beyer, salon Julia Eisnera, jehož šaty jsou první české dochované, které jsou opatřeny visací etiketou, salon U černé Matky boží nebo salon Karly Oswaldové. Praha však nebyla jediným českým městem, kde se pěstovala luxusní móda. V roce 1892 vznikl salon Marie Kovaříkové v Hořicích, následoval salon krejčové Štěpánkové v Chrudimi nebo salon Anny Vackové v Teplicích.

K tomu přibýly ještě módní domy, které kombinovaly konfekční výrobu, která byla v první fázi určená pro muže a děti, s šitím na zakázku. Oba způsoby vytváření módy propojila zejména Ludmila Hospodářová na Ferdinandově (salon založen 1879), která získala na oné zemské jubilejní výstavě zlatou medaili, vyráběla na míru a současně šila i na sklad. Stejně tak konfekční závody Jana Franze v Jungmannově ulici nebo Františka Frimla v Celetné.³¹⁴

Na počátku 20. století již vznikly salony, které se později staly klasickými módními domy. Velká část coutiérů módních domů měla židovský původ, Morice Schiller, který svůj módní dům založil už v roce 1879, Hugo Orlík, Marthe Loefflová, Modelový dům Eliška Ecksteinová, Jan Eger, Modelový dům Roubíček, salon Therese Fleischamnová a jiné. Osudy těchto coutiérů většinou skončily tragicky deportací do koncentračních táborů. Mezi původem české salony patřil salon Františka

---

³¹³ UCHALOVÁ, Eva. *Pražské módní salony 1900-1948*, str. 54

³¹⁴ Tamtéž

Kotalíka, František Strnada, módní závod Hedy Vlkové, Anny Masákové, Karla Dědice nebo velmi známý závod Hany Podolské.

Co odlišovalo české módní domy a salony na bázi haute couture a běžných krejčovství byla především účast na mezinárodním módním děním. Rudolf a Friedrich Schillerové, synové Morice Schillera, poprvé v Čechách předváděli své modely na živých manekýnkách v roce 1912, zároveň cestovali do Paříže za módní inspirací ještě před první světovou válkou.³¹⁵ V tomto trendu pokračovaly po válce i další módní salony, které minimálně dvakrát ročně jezdily do Paříže na přehlídky a podřizovaly se systému haute couture, největší závody jako Rosenbaum, Podolská či Roubíčková se snaží samy tento systém uplatňovat u sebe a do Prahy se přiváží francouzské oděvy, doplňky, fotografie a zde se vybírá to nejatraktivnější a nejvhodnější pro pražské prostředí.³¹⁶ Zároveň vytvářejí své vlastní modely, které prezentují, což tvoří významnou podmínku ustavení autonomního postavení krejčího jakožto tvůrce ve společnosti. Snahu přinést do oblasti módy něco z českého prostředí a vnést do ní národní umění přinesl ve válečných letech 1914-1915 Svéráz. Jednalo se o spolek českých výtvarnic usilující o specifikace české módy.³¹⁷ Čímž se snažily dohnat nedostatek, že v Praze neexistují žádné tzv. kunstlerkleider, což je německý výraz pro umělecké krejčí v Německu a Rakousku. Spolek Svéráz se vytvořil okolo stejnojmenného časopisu, který začal vycházet v roce 1917. Už z názvu je patrné, že časopis se angažoval v národních věcech, a nešlo tedy pouze o oblast módy jako takovou, ale o národní uvědomění, které se mělo projevit právě i v módě. „Počali jsme jej vydávati před 4 léty, v době největší persekuce národní i kulturní českého národa jako protest proti tomuto útlaku, jdouce, že nemůžeme-li zbraněmi čeliti, musíme svoji hrdost národní a lásku ku české práci uplatniti na poli nám nejbližším, v české rodině a domácnosti. Po celá 4 léta co náš časopis

---

³¹⁵ http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/zidovske-modni-salony-v-praze-byly-vyhlasene--1050591 (18.5.2014)

³¹⁶ UCHALOVÁ Eva, *Pražské módní salony 1900-1948*, str. 63

³¹⁷ Tamtéž

vychází, snažili jsme se čtenářkám našim vnuknouti onu krásnou myšlenku, že naše věci jsou nevšední krásy a že můžeme směle konkurovati s časopisy cizími.“³¹⁸

Přehlídky se však v českých zemích začínají konat po francouzském vzoru až od roku 1920, přičemž se ještě často hovoří spíše o výstavách, než o módních přehlídkách, tak je taky definován první pokus o přehlídku firmy Schiller. Do roku 1922 se vždy navíc jednalo o soukromé přehlídky. V českém dobovém tisku se slovo přehlídka a výstava mísí. Časopis Svéráz píše o české módní přehlídce na podzim roku 1921 - „Velký sál v Lucerně (nejčastěji vybrané místo pro konání módních přehlídek) naplnil se do posledního místečka. Módní přehlídkou měly se zakončiti Pražské vzorkové veletrhy. Pořadatelstvo chtělo dokázati, že nás módní průmysl stojí na tak vysokém stupni, že netřeba nám v tomto směru pošilhávat do ciziny. Akce připravovala se již delší dobu před tím a tu na jedné schůzi právem bylo řečeno, že na cizích výrobcích, pro které naše dámy jezdily do Paříže, Vídně nebo Berlína, pracuje tolik našich českých řemeslníků, kteří jsou tak dovednými, že cizí závody by se bez nich neobešly. A bylo doznáno, že tito tvořiví lidé, žijí také u nás a že je třeba jen, aby naše dámy byly nějakým způsobem na ně upozorněny, aby se nedělo více to, že tito lidé odcházejí raději ze své rodné země a hledají práci v cizině, kdež majitelé módních závodů jejich sil využívají ve svůj prospěch.“³¹⁹ Ve všech reportážích z výstav a přehlídek je rovněž okomentováno, že tyto akce nebyly záležitostí střední třídy. Zvláště v poválečných letech si nové modely mohla dovolit jen úzká skupina vyšší třídy.

Módní salony ve Francii začaly vznikat zhruba 70 let po Velké francouzské revoluci, české prostředí potřebovalo zhruba stejný čas od revoluce v roce 1848, než se mu povedlo obhájit autonomní postavení krejčího a institucionalizovat postavení módních salonů ve společnosti.

---

³¹⁸ PUCHMAYEROVÁ Augusta, *Móda, Československý Svéráz*. roč. 5., 1921, č. 1, str. 2

³¹⁹ PUCHMAYEROVÁ Augusta, *Móda, Československý Svéráz*. roč. 5., 1921, č. 11, str. 2-4.

Závěr

Je zřejmé, že se móda nemohla vyvíjet ve vakuu a nezávisle na změnách, které probíhaly ve společnosti ve druhé polovině 19. století, kdy se móda začala institucionalizovat do podoby, jakou známe i dnes. Charakter módy a její schopnost zasáhnout většinu společnosti ovlivnily změny ekonomické, technologické, společenské i politické. Většina těchto změn byla spjata se západní společností. Izolace vůči ostatním civilizacím od roku 1000, kdy Evropa vedla války na svých vnitřních hranicích, kterou prolomily až objevné zámořské plavby, díky kterým se do Evropy dostaly nové suroviny a materiály, soustavný hospodářský růst spojený s rozvojem měst a technologické inovace dosáhly svého vrcholu ve druhé polovině 19. století.

Průmyslová revoluce spojená s technologickými inovacemi, jejímž vrcholem se stal vynález šicího stroje, a s lepší organizací výroby vyústila v možnosti levné konfekční výroby dostupné i nižší třídě společnosti a přispěla k rozdělení módy na haute couture a již zmíněnou cenově dostupnou konfekci. Demografický nárůst populace a urbanizace vedly k vytvoření prostředí, které umožňovalo snadné šíření módních vzorů. Jednalo se především o veřejné prostranství měst, parky, náměstí, široké boulevardy, kde bylo možné módu předvádět či o kulturní a jiné akce v podobě divadelních představení, oper, plesů či dostihů, které nabízely příležitosti ke vzájemnému srovnání oděvů a další inspiraci.

Politické přesuny moci a ztráty území měly často dopad na orientace textilního průmyslu. Ačkoliv byla Francie od dob Ludvíka XIV. módní velmocí, prusko-francouzské války na čas zastavily její expanzi a přisoudily jí vůdčí postavení v oblasti haute couture, zatímco primát v konfekční výrobě převzaly hospodářsky rychle rostoucí Anglie a Německo.

Rozšíření módy do společenského života větší části společnosti vyvolal na konci 19. století i zájem vědy. Jako jedni z prvních se k tématu vyjádřili Georg Simmel, i když jí věnoval pouze kratší esej, a Thorstein

Veblen, pro kterého móda hrála podstatnější úlohu v *Teorii zahálčivé třídy*. Oba autoři se zabývají tématem módy ve vztahu k sociální stratifikaci, zkoumají módu a její působení na estetické rovině a zároveň je zajímá spojení módy a ženy. Společenská stratifikace je pro módu klíčová, protože ve společnosti, kde nebyly vytvořeny třídy, se neinstitutionalizovala ani móda. Simmel a Veblen se ale liší v zdůraznění sociálních či ekonomických faktorů, které na módu působí. Pro Veblena je móda ekonomickým výsledkem společenské stratifikace, přičemž se jí účastní pouze vyšší třída společnosti, která se prostřednictvím módy snaží oddělit od zbytku společnosti. Simmel přisuzuje klíčovou roli střední třídě díky její mobilitě a schopnosti přizpůsobit se přicházejícím změnám. Zároveň kromě odlišení Simmel klade důraz na formování identity uvnitř společenské třídy nebo skupiny, kterou móda zprostředkovává. Úzký vztah ženy a módy může být také vysvětlen různými způsoby, na jedné straně může móda nabídnout prostor pro rozvíjení vlastní individuality, která je potlačena díky nižšímu společenskému postavení vůči muži. Na druhé straně ji lze vnímat jako určující ekonomickou závislost na manželovi případně jiném muži, který na svou ženu převádí okázalou spotřebu spojenou se zahálkou.

Jak Simmelův sociální a kulturní přístup k otázce módy, tak Veblenův důraz na ekonomické aspekty je do jisté míry limitující. Na příkladu vztahu módy a ženy je patrné, že i když ženy přestaly být na mužích ekonomicky závislé, přesto je jejich spojení s módou užší než je tomu u mužů. Navíc ne vždy je estetická funkce výrobku odvislá od jeho ceny, lidská bytost zpravidla touží po obklopení se krásnými věcmi a má v sobě erotickou touhu po věcech, které budou uspokojovat její estetické cítění, nicméně se nedá popřít, že finanční stránka a ekonomické soutěžení hrají dodnes velmi důležitou roli. Systém módy není vysvětlitelný pouze ze sociálního a kulturního hlediska a zrovna tak nedostačuje sledovat pouze ekonomické faktory. Proto spojení obou faktorů nabízí komplexní přístup,

který je aktuální dodnes, 150 let po té, co se ve Francii zrodil moderní systém módy.

Moderní systém módy v českých zemích kopíroval se zpožděním změny, které se odehrály v západní Evropě, nicméně byl ovlivněn specifiky, které se odehrály v českých zemích. První z nich byla nesamozřejmost české existence, která se projevila ve dvou protichůdných tendencích - v módních orientacích na jiné země a ve snaze o typicky národní oděv. Dominantní postavení Francie ve světě módy bylo podpořeno i politickou snahou získat ve Francii spojenece a naopak negativním postojem ke všemu, co pocházelo z Německa, tedy i k německým módním inspiracím. Boj o českou samostatnost začínající v jazykových otázkách se začal přelévat i do oblasti módy, módní orientace tedy nebyly pouze kulturními či uměleckými orientacemi, ale kopírovaly politickou strategii.

Druhým specifikem bylo zvláštní postavení šlechty v českých zemích. Po Bílé hoře česká nižší šlechta prakticky přestala existovat. Její místo se snažila zaujmout měšťanská společnost, která však zůstala nakonec od aristokracie izolována a vytvořila tzv. druhou společnost. Díky velkému množství nově nobilitovaných podnikatelů, důstojníků či inteligence vznikla nová šlechta, které se však i přes přijímání aristokratického způsobu nepodařilo přiblížit historické šlechtě a mezi dvěma skupinami zůstala pevná společenská hráz. Historická šlechta si sice během 19. století ještě udržela dominantní postavení, ale ve zbytku společnosti se vytvořil negativní postoj vůči ní a koncem 19. století se nově vzniklé šlechtě podařilo tuto tradiční odstavit od politického vlivu. Izolovanost nejvyšší šlechty a absence dvora v českých zemích měla následky i ve světě módy. Spolu s politickým vlivem upadala vůdčí pozice aristokracie i v otázce módy. Díky vynálezu šicího stroje, který se během několika desetiletí stal dostupný střední třídě, byly ženy měšťanského původu schopné držet krok s módou pomocí šití nových oděvů podle stříhů obsažených v módních časopisech, případně si je podle vzorů pouze

přešívát. Nové módní vzory se mezi těmito ženami šířily díky řadě módních časopisů, které přinášely inspiraci z celé Evropy, či prostřednictvím společenských událostí, které díky nepřítomnosti šlechty získaly národní měšťanský nádech. Módní idoly česká společnost nenacházela v té nejvyšší společnosti jako ve Francii či Anglii, kde za módní ikony byly považovány nejprve aristokratky. Zároveň se nestaly módní inspirací ani české umělkyně, neboť ženská hodnota byla v české společnosti spojena spíše s vlastenectvím případně s vědeckou kapacitou. V pražských a jiných tuzemských módních časopisech se tak česká žena mohla setkat pouze s módní inspirací v podobě francouzských hereček a tanečnic. Situace se v tomto směru změnila až po získání samostatnosti v podobě vzniku Československá republiky.

Tradiční krejčovské řemeslo je dlouhou dobu zejména v českých zemích spojeno s mužem, ženy začínají šít pro zákazníky až po roce 1848, přesto ke zrovnoprávnění obou pohlaví v oblasti krejčoviny dochází až během první Československé republiky. S časovým odstupem tak české země kopírují francouzský vývoj. Kromě ženské emancipace docházelo v krejčovství k emancipaci v mnohem podstatnějším směru, ve směru autonomizace a demokratizace tohoto povolání. Z francouzského krejčího se okolo poloviny 19. století stává samostatný módní návrhář, který ve své tvorbě už není zcela závislý na potřebách klientely, ale sám určuje svůj směr podobně, jak je tomu v uměleckých profesích. Monopol na vytváření nových modelů se přesouvá z aristokracie na nový módní aparát vzniklý založením módního salonu Charlese Fredericka Wortha v roce 1859, na haute couture. Ačkoliv na první pohled se demokratizace a autonomizace řemesla krejčího jeví jako zcela pozitivní aspekt módního vývoje, přinesl sebou vznik nového mocenského aparátu. Haute couture sice od počátku bojovala proti mocenské nadvládě aristokracie ve světě módy, ale sama zavedla byrokratický mocenský aparát, který ovládal podstatnou část lidského života. Obměna a neustálý příliv nových módních oděvů a doplňků nebyl výsledkem demokratické potřeby neustálé změny, ale pouze

převlečenou snahou dohánění módy vyšší společenské třídy tou nižší prostřednictvím rituálu přehlídek, který postupně dosáhl institucionálního charakteru. Zvláštností této módní instituce je, že ačkoliv působí na lidi imperativně, nepoužívá žádné disciplinární donucování ani tresty za její nedodržování.

V českých zemích se ovládnutí lidského života módou neprojevovalo tak hluboce jako ve Francii. Důvodem byla hlavně silná pozice venkova při vzniku národně orientované společnosti a izolovaná pozice aristokracie spojená s absencí dvora v českých zemích. Díky snaze o prosazení v politice, vědě, umění a vůbec ve veřejném životě, byl módní, zejména v kruhu žen, přikládán menší význam. K tomuto aspektu se přidaly samozřejmě i menší finanční možnosti české společnosti. Například pravidelná návštěva Národního divadla a jiné podobně prestižní události, kde bylo možné předvést své nové šaty, byla pro většinu nedostupná. I změna pozice krejčího se měnila velmi pomalu, ve druhé polovině 19. století česká módní periodika uznávala nedostatečné spojení krejčovského řemesla s uměním. Tato situace byla částečně způsobena i nedostatkem státních vzdělávacích institucí, které by podporovaly vztah umění a jakékoliv výroby. Situace se změnila až po roce 1885, kdy vznikla Umělecko-průmyslová škola a devět let po ní i První akademie krejčovská, která také dbala na uměleckou stránku řemesla.

Prvními z českých krejčích, kteří dosáhli úspěchu potvrzeného medailemi z mezinárodních výstav, byli bratři Krachové a jejich nástupce Matyáš Mottl, přesto ale nebyli považováni za módní návrháře či coutiery, ale stále se o nich psalo jako o krejčích a jejich firmy nebyly nazývány módními salony ale krejčovskými závody. Krejčí konce 19. století si sice osvojili umělecké aspekty své tvorby, ale stále je byli schopni používat jen k uspokojení potřeb klientů. Situaci jim navíc komplikoval rozkvět konfekční výroby, která převzala podstatnou část jejich klientely a tvůrčí činnost byla z velké části ovlivněna ekonomickou nejistotou jejich podnikání. Zčásti si čeští krejčí stěžovali oprávněně na nedodržování

pravidel, které kontrolovaly obchodní a živnostenské komory, v podobě nedodržování cen či klamných informací ohledně materiálu. Nicméně hlavní výhodou konfekcionářů byly nižší ceny, které byly dány velkým množstvím vyráběných oděvů a technologickými vymoženostmi. Tato skutečnost byla podpořena podnikatelským uvažováním, kterým konfekcionáři na rozdíl od krejčích disponovali, které bylo založeno na využívání nových způsobů reklamy, včetně zakládání obchodních domů s velkými výlohami.

Ačkoliv na přelomu 19. a 20. století se objevují první krejčovské dílny, které aspirovaly na pozici módních salonů v čele se zcela autonomním a na klientele v otázce tvorby nezávislým módním návrhářem. Plně se tato tendence projevila až v době První republiky, kdy vznikly první salony, které byly podobné salonům haute couture. Pravidelně jezdily na přehlídky haute couture a zároveň organizovaly vlastní přehlídky, na kterých představují vlastní modely, které se stávají inspirací pro většinu českých žen. K tomuto vývoji však bylo potřeba plné dosažení samostatné národní existence a s ní spojené sebevědomí. Móda tak českou, potažmo československou společnost plně zachvátila až po vzniku Československé republiky.

Seznam použité literatury a pramenů

Archivní prameny

- Archiv hlavního města Prahy, fond Společenství krejčí (neroztříděný fond), *Stanovy pražských krejčí*, 1884
- Archiv hlavního města Prahy, fond Společenství krejčí (neroztříděný fond), *Stanovy společenstva pražských krejčí*, není uveden rok (určitě roce 1907)
- Archiv hlavního města Prahy, fond Společenství krejčí (neroztříděný fond), *Stanovy společenstva pražských krejčův na Starém městě*, v Praze knihtiskárna J. Grégra a Fr. Šimáčka 1862
- Archiv hlavního města Prahy, fond Společenství krejčí (neroztříděný fond), *Výroční zpráva krejčí staroměstských v Praze za rok 1901*, tiskem Antonína Hrazánka v Praze 1902

Použitá literatura

- BALTES, Paul B., ed. a SMELSER, Neil J., ed. *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. 1st ed. Amsterdam: Elsevier, 2001. 26 sv. ISBN 0-08-043076-7.
- BENDA, Jiří. *Oděvní průmysl v českých zemích. [Sv.] 1. Ústí nad Orlicí: Výzkum. ústav bavlnářský*, 1984. 128 s. Z dějin textilu; sv. 7. suppl. 2.
- BEZECNÝ, Zdeněk. *Příliš uzavřená společnost: orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Historický ústav, 2005. 155 s. Monographia historica; sv. 5. ISBN 80-7040-698-4.
- BRACH, Margaret Ann. *Identity and Intersubjectivity*, in *Identities through fashion: a multidisciplinary approach*. London: Berg, ©2012. xvi, 206 s. ISBN 978-0-85785-057-7.

- CAMPBELL, Colin. The Modern Western fashion pattern, its function and relationship to identity , in *Identities through fashion: a multidisciplinary approach*. London: Berg, ©2012. xvi, 206 s. ISBN 978-0-85785-057-7.
- CRANE, Diana. Introduction, in *Identities through fashion: a multidisciplinary approach*. London: Berg, ©2012. xvi, 206 s. ISBN 978-0-85785-057-7.
- DEJEAN, Joan E. Noc, kdy se zrodilo šampaňské: historie luxusního životního stylu od Ludvíka XIV. do současnosti. 1. vyd. Praha: Brána, 2006. 251 s. ISBN 80-7243-270-2.
- DUROZOI, Gérard, ROUSSEL, André a SOKOL, Jan. *Filozofický slovník*. 1. vyd. Praha: EWA, 1994. 352 s. ISBN 80-85764-07-5.
- *Encyclopædia Britannica*. Chicago: Encyclopedia Britannica, ©1959. 24 sv., 3. sv.
- EFMERTO VÁ, Marcela C. *České země v letech 1848-1918*. 1. vyd. Praha: Libri, 1998. 463 s. Dějiny českých zemí. ISBN 80-85983-47-8.
- FIALOVÁ, Ludmila, Pavla HORSKÁ, Eduard MAUR, Jiří MUSIL a Milan STLOUKAL. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1996, 399 s. ISBN 8020402837.
- GONZÁLES, Marta Ana. *Fashion, Image, Identity*, in *Identities through fashion: a multidisciplinary approach*. London: Berg, ©2012. xvi, 206 s. ISBN 978-0-85785-057-7.
- GRUBER, Josef. *O komorách obchodních a živnostenských: dle přednášky*

na informačním kursu pro funkcionáře živnostenských společenstev v Praze 1904. V Praze: Nákladem Obchodní a živnostenské komory, 1904. 48 s. Sbíрка živnostenských přednášek; 1.

- GRUBER, Josef. *O vývoji živnostenského zákonodárství v Rakousku a o cílech reformy živnostenské: dle přednášky na informač. kursu pro funkcionáře živnost. společenstev v Praze 1904.* V Praze: Nákladem Obchodní a živnostenské komory, 1904. 87 s. Sbíрка živnostenských přednášek; 2.
- HORSKÁ, Pavla et al. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy.* Praha: Panorama, 1990. 474 s., [8] s. barev. příl. Pyramida. Panorama světových dějin. ISBN 80-7038-011-X.
- GIDDENS, ANTHONY A SUTTON, PHILIP W., ED. *SOCIOLOGIE.* VYD. 1. PRAHA: ARGO, 2013. 1049 S. ISBN 978-80-257-0807-1.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník.* Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 285 s. ISBN 978-80-7367-269-0.
- KENT Jacqueline Grant, *Business Builders in Fashion,* Minneapolis: The Oliver press, 2003, ISBN 1-881-508-80-3
- KUBÁTOVÁ, Helena. *Sociologie životního způsobu.* Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 272 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-2456-0.
- LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl, Život všední a sváteční / Milena Lenderová ... [et al.].* Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, 2005. 180 s. ISBN 80-7194-756-3.

- LENDEROVÁ, Milena. K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. 300 s., [24] s. obr. příl. (převážně barev.). Kolumbus; sv. 142. ISBN 80-204-0737-5.
- LINHART, Jiří, ed., VODÁKOVÁ, Alena, ed. a KLENER, Pavel, ed. *Velký sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. 2 sv. ISBN 80-7184-311-3.
- LIPOVETSKY, Gilles. *Říše pomíjivosti: móda a její úděl v moderních společnostech*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2002. 446 s. Střed; sv. 46. ISBN 80-7260-063-X.
- LIPOVETSKY, Gilles. *Věčný přepych*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2005. 134 s. Střed; sv. 73. ISBN 80-7260-144-X.
- MACHAČOVÁ, Jana a MATĚJČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*. Vyd. 2., V Karolinu dopl. 1. V Praze: Karolinum, 2010. 494 s. ISBN 978-80-246-1679-7.
- MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4., přeprac. vyd., V nakl. Leges vyd. 1. Praha: Leges, 2010. 640 s. Student. ISBN 978-80-87212-39-4.
- *Malý sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1970. 614 s.
- *Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. Praha: Československý kompas, 1925-1933. 7 sv., 4. svazek, str. 999 (heslo móda a módní zboží)

- MYŠKA, Milan a kol. *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003-2008. 2 sv. (519, 447 s.).ISBN 80-7042-612-8.
- *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: J. Otto, 1888-1909. 28 sv., 17. svazek, str. 490 (heslo móda)
- PETRUSEK Miloslav, Proč číst Simmela na konci tisíciletí, in *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 206 s. Klas; sv. 1. ISBN 80-86429-59-8.
- PETRUSEK Miloslav, Veblenův příchod do Čech, Dílo muže, který nikdy nedostal grant, in *Teorie zahálčivé třídy*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 344 s. Klas: klasická sociologická tradice; sv. 3. ISBN 80-85850-71-0.
- PUCHMAYEROVÁ Augusta. *Móda, Československý Svéráz*. roč. 4-6. 1920-1922.
- REZNIKOW, Stéphane. *Frankofilství a česká identita: 1848-1914*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2008. 561 s. ISBN 978-80-246-1437-3.
- *Riegrův slovník naučný*, Praha 1860-1874, 11 sv.I-XI, Praha 1860-1874., 5. svazek, strana 396
- ROCAMORA, Agnès. *Fashioning the city: Paris, fashion and the media* [online]. London: I.B. Tauris, 2009 [cit. 2014-05-01]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10359166>.
- SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 206 s. Klas; sv. 1. ISBN 80-86429-59-8.

- STEVENSON, N. J. *Kronika módy: 1800 - 1870 - 1940 - 1960 - 1980 - 2020: kdo udává tón - nejslavnější módní ikony a návrháři*. Vyd. 1. Praha: Fortuna Libri, ©2011. 288 s. Fortuna factum. ISBN 978-80-7321-570-5.
- SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7290-330-6.
- UCHALOVÁ, Eva, WITTLICH, Filip a MORAVCOVÁ, Mirjam. *Česká móda 1780-1870: pro salon i promenádu*. 1. vyd. Praha: Olympia, 1999. 117 s. ISBN 80-7033-607-2.
- UCHALOVÁ, Eva. *Česká móda 1870-1918: od valčíku po tango*. 1. vyd. v Olympii. Praha: Olympia, 1997. 126 s. ISBN 80-7033-463-0.
- UCHALOVÁ Eva. *Pražské módní salony 1900-1948 / [Texty] Eva Uchalová, [Zora Damová], [Viktor Šlajchrt]*. - V Praze : Arbor vitae ; Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, 2011. - 311 s.: il. ISBN 978-80-7101-107-1, ISBN 978-80-87164-82-2
- URBAN, Otto a SEKERA, Martin, ed. *Kapitalismus a česká společnost: k otázkám formování české společnosti v 19. století*. Vyd. 2., V nakl. Lidové noviny 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 323 s. ISBN 80-7106-500-5.
- VEBLEN, Thorstein. *Teorie zahálčivé třídy*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 344 s. Klas: klasická sociologická tradice; sv. 3. ISBN 80-85850-71-0.

- VLACHOVÁ Klára, Oděv a móda jako sociální fenomény, *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review*, Roč. 31, Čís. 2 (ČERVEN 1995), pp. 267-277
- *Vysoká škola uměleckoprůmyslová*, PACHMANOVÁ, Martina, ed. a PRAŽANOVÁ, Markéta, ed. *Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze = Academy of Arts, Architecture and Design in Prague: 1885-2005*. Vyd. 1. V Praze: Vysoká škola umělecko-průmyslová, ©2005. 339 s. ISBN 80-86863-09-3.
- WAGENKNECHT, Josef. *Dějiny krejčí malostranských a hradčanských*. V Praze: J. Wagenknecht, 1931. 32 s. Krejčovská knihovna; sv. 1.
- WAGENKNECHT, Josef. *Krejčí v Praze od založení města až po dnešní doby. Část 2 a 3*. V Praze: V. Helebrant, 1933. 106 s. Krejčovská knihovna; sv. 3.
- ŽUPANIČ Jan, *Obraz šlechtictví v české společnosti v 19.- 21. století* in ŘEPA, Milan, ed. *19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha: Historický ústav, 2008. 589 s. *Moderní dějiny*; supl. 1(2008). ISBN 978-80-7286-139-2.
- ŽUPANIČ, Jan. *Ve službě císaře a krále* (online) (<http://obzor.hyperlink.cz/HO%20Zupanic.pdf> (27.5. 2014))

Periodika:

- *Akademické modní listy: orgán první akademie krejčovské v Praze ku pěstování mod a umění střihačského.* Praha: Jan Kratina, 1898-1910.
- *Československý svéráz: rodinný list pro svéráznou modu: původní výšivky: umělecký průmysl.* České Budějovice: Jan Svátek, 1919-1930.
- *Dámské akademické modní listy: orgán první modní Akademie Pražské ku pěstování mod a umění střihačského.* Praha: Kratina, 1899-1814.
- *Lada: belletristický a modní časopis.* Praha: Antonie Körschnerová, 1861-1866.
- *Mode-Blatt für Herrenkleidermacher = Modní list pro hotovitele mužského oděvu.* Praha: Václav Huttar, 1850-1856.
- *Modní svět: ilustrovaný časopis pro dámy.* Mladá Boleslav: Karel Vačlena, 1879-1927.
- *Nové mody.* Frídová, Anna, ed. V Praze: Alois Hynek, 1888-1894. ISSN 1803-2249.
- *Nové pařížské mody: list paní a dívek českých.* Frídová, Anna, ed. V Praze: Alois Hynek, 1895-1916. ISSN 1803-6341.
- *Zlaté dno: módní list pro krejčí.* V Praze: Karel Bellmann, 1862-1874.

Internetové zdroje

Vývoj pražské samosprávy

- <http://www.ahmp.cz/index.html?mid=46&wstyle=0&page=page/docs/vyvoj-prazske-samospravy-I-D.html> (29.4.2014)

Židovské módní salony

- http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/zidovske-modni-salony-v-praze-byly-vyhlasene--1050591 (18.5.2014)

Obchodní a živnostenské komory

- <http://www.komora.cz/historie/historie-obchodnich-a-zivnostenskych-komor-na-uzemi-ceskych-zemi.aspx> (15.5. 2014)